KARİLERİN TABAKALARI VE

FİLİBELİ AHMED CEVDET EFENDİ'NİN

TABAKÂTÜ'L-KURRÂ'SI

Enez ÇİFTÇİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2018

KARİLERİN TABAKALARI VE FİLİBELİ AHMED CEVDET EFENDİ'NİN TABAKÂTÜ'L-KURRÂ'SI

Enez ÇİFTÇİ

T.C.
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir
2018

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Enez ÇİFTÇİ tarafından hazırlanan Karilerin Tabakaları ve Filibeli Ahmed Cevdet Efendi'nin Tabakâtü'l-Kurrâ'sı başlıklı bu çalışma …/…/… Tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Dalında Yüksek Lisan Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan …….

Prof. Dr. Ali Rıza GÜL

(Danışman)

Üye …….

Dr. Öğr. Üyesi Fatih TOK

Üye …….

Dr. Öğr. Üyesi Eyüp KURT

ONAY

/ / 2018

Prof. Dr. Nurullah Uçkun

Enstitü Müdürü

12.10.2018

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Enez ÇİFTÇİ

ÖZET

KÂRİLERİN TABAKALARI VE FİLİBELİ AHMED CEVDET EFENDİ'NİN *TABAKÂTÜ'L-KURRÂ'SI*

ÇİFTÇİ, Enez
Yüksek Lisans-2018
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ali Rıza GÜL

Bu tezde Filibeli Ahmed Cevdet Efendi'nin *Tabakâtü'l-kurrâ* adlı eseri kırâat ilmi açısından ele alınmıştır. Medresetü'l-mütehassısında ders veren Filibelinin kırâat ilmi, kâri tabakalarıyla ilgili görüşlerini akademisyenlerin dikkatine sunulmuştur.

Araştırmamız giriş ve sonuç dâhil olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, kapsamı ve yöntemini işlenilmiş. Birinci bölümde kırâat ilmi, bu ilmin temel kavramları ve kârilerin tabakaları hakkında ilgili eserlere dayanarak bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde ise Filibeli Ahmed Cevdet Efendi'nin "*Tabakâtü'l-kurrâ"* adlı eserinin transkripsiyonunu yaparak ilim dünyasının istifadesine sunulmuştur. Transkripsiyondan sonra İmam Zehebi'nin *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibar ale't-tabakâti ve'l-'asar* adlı eseri ve İbnü'l-Cezeri'nin *Gayetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ'* adlı eseriyle karşılaştırıp benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Filibeli Ahmed Cevdet, Tabakâtü'l-kurrâ', kırâat.

ABSTRACT

THE LAYERS OF QURAN RECİTERS AND FİLİBELİ AHMED CEVDET EFENDİ'S *TABAKÂTÜ'L-KURRÂ*

ÇİFTÇİ, Enez

Master Degree-2018

Department of Basic Islamic Sciences

Adviser: Prof. Dr. Ali Rıza Gül

In this thesis, *Tabaqâtu'l-qurrâ'* which was written of Filibeli Ahmet Cevdet Efendi has been tried to describe in terms of recitation of the Quran. The since of recitation of the Quran of Filibeli who teach in academy was brought to attention of academicians. The research consists of four parts including introduction and conclusion.

In the introduction, it has been examined the informations about Wisdom of Recitation and its main consepts and Kâri's layers by basing on relevant Works. While approaching these consepts it is tried to find dictionary meanings and then they are introduced by giving term meanings.

In the second section, it is given a short summary about the life of Filibeli Ahmet Cevdet Efendi and it is introduced a transcription of *Tabaqâtu'l- qurrâ'* to the world of the knowledge. After the transcription, it is compared with *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibar ale't-tabakâti ve'l-'asar* written by İmam Zehebi and *Gayetü'n-nihâye fi Tabaqâtu'l-qurrâ'* written by İbnü'l-Cezeri, Finally it is tried to introduce the similarities and differences.

Key words: Filibeli Ahmed Cevdet, Tabaqâtu'l-qurrâ', recitation.

İÇİNDEKİLER

ÖZET v

ABSTRACT vi

KISALTMALAR ix

GİRİŞ 1

I. Araştırmanın Konusu ve Amacı 1

II. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi 3

1. BÖLÜM

KIRÂAT İLMİNİN MUHTEVASI ve KARİLERİN TABAKALARA AYRILMASI

1.1.KIRÂAT İLMİ 5

1.1.1. Tanımı ve Konusu 5

1.1.2. Gayesi ve Önemi 7

1.2.KIRÂAT İLMİYLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR 8

1.2.1. Karî, Kurrâ ve Mukrî 8

1.2.2. Ravi ve Rivayet 8

1.2.3. Hâfız ve Huffâz 9

1.2.4. Tarik ve Vecih 9

1.3.KARİLERİN TARİHÇESİ 10

1.3.1. Hz. Peygamber Dönemi 10

1.3.2. Sahabe Dönemi 13

1.3.3. Tabiun Dönemi 15

1.4.TABAKÂT İLMİ 17

1.4.1. Tanımı ve Konusu 17

1.4.2. Gayesi ve Önemi 18

1.4.3. Tabakât İlminde Tabakât'ül-Kurrâ' Eserlerinin Yeri 19

2. BÖLÜM

FİLİBELİ AHMET CEVDET EFENDİ'NİN HAYATI ve KÂRÎLERİN TABAKALARINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

2.1.HAYATI.....21
2.2.KURAN-I KERİM TARİHİNE DAİR GÖRÜŞLERİ.....22
2.3.KÂRİ TABAKALARINA DAİR GÖRÜŞLERİ.....23
2.4.TABAKALARA AYIRMA METODU.....24
2.4.1. Sahâbe.....24
2.4.2. Tabiin.....25
2.4.3. Seb'a ve Âşera.....25
2.5.TABAKĀTÜ'L-ḲURRĀ'ADLI ESERİNİN TRANSKRİPSİYONU.....26
2.6. İMAM ZEHEBİ, İBNÜ'L-CEZERİ VE FİLİBELİ AHMET CEVDET EFENDİ'NİN ESERLERİNİN MUKAYESESİ.....78

SONUÇ.....87
KAYNAKÇA.....89

KISALTMALAR

b.	: bin, ibn
BÜİFD	: Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
c.c.	: celle celâlühü
CÜİFD	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Hz.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
İSAV	: İslami İlimler Araştırmalar Vakfı
ö.	: ölümü
nşr.	**:** neşreden
r.a.	: radiyallahu anhu
s.	: sayfa
s.a.v.	: sallallahu aleyhi ve sellem
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
thk.	: tahkik
vb.	: ve benzeri
Yay.	: Yayınları

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerim'in okunuşu ve anlaşılması müslüman âlimler tarafından etraflıca ele alınıp incelenmiştir. Kur'ân'ın okunuşuyla ilgilenen alan ise kırâat ilmidir. Kâri tabakalarında ravilerin isnad zinciriyle gelmesi ve neticede okuyuş farklılıklarının çeşitli olması kırâat ilmine olan ilgiyi daha da arttırmış ve bu ilmin sistemli bir şekilde günümüze aktarımını sağlamıştır.

Tezimizin birinci bölümünde kırâat ilminin tanımı, faydası ve gayesi üzerinde durulup kırâat ve tabakât ilmi hakkında bilgi vererek kâri tabakaları hakkında kısaca bahsedildikten sonra Filibeli Ahmed Cevdet Efendi'nin hayatı, Kur'ân-ı Kerim tarihine ve kârilerin tabakalarına dair görüşleri zikredilmiştir. Çalışmamızın asıl bölümünü oluşturan ikinci bölümde ise *Tabakâtü'l-kurrâ'* adlı eserinin transkripsiyonu yapılmıştır.

Yaptığımız bu çalışmada bilgi ve birikimlerinden daima müstefîd olduğum değerli danışmanım Prof. Dr. Ali Rıza GÜL'e, tez savunmamda bulunarak yönlendirme ve tashihlerde bulunan Prof. Dr. Fatma Asiye ŞENAT ve Dr. Öğr. Üyesi Eyüp KURT hocalarıma her zaman minnet ve şükran duygusu içerisinde olduğumu özellikle belirtmek isterim. Değerli arkadaşım Ömer Faruk AKYEL'e de çalışma esnasında verdiği destekten dolayı şükranlarımı sunarım. Ayrıca benden hem maddi hem de manevi yardımlarını hiç esirgemeyen çok değerli annem ve babama da teşekkürü vazife bilirim.

Çalışmak bizden, başarı Allah'tandır.

Enez ÇİFTÇİ

Eskişehir-2018

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Kırâat ilmi, İslâm âlimlerinin uzak kalamadığı önemli ilim dallarından biri olup İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'in hem okunmasında hem de anlaşılmasında başvurulması gereken vazgeçilmez bir olgu niteliğindedir. Kırâat ilmine duyulan ilgi, bu ilmi şifâhen talim eden mütehassısların etraflarında halkalar teşkil etmiş, bu halkalar çoğalarak diğer halkalara kapı aralamış ve asırlarca sürecek bir kırâat medresesinin temelini oluşturmuştur. Süreç içerisinde kırâat ilmi ile alakalı kaleme alınan birçok eser kırâat ilminin öğretimi ve Kur'an tarihinin aydınlatılması hususundaki değerlerini hala korumaktadır. Kurrâ tabakalarını tanımak bize kırâat ilminin doğuşunu, gelişimini ve günümüze nasıl ulaştırıldığına dair bir fikir verdiğinden bu ilmi tanıtan ve açıklayan kitaplara daima ihtiyaç bulunmaktadır.

İslam bilim geleneğinde biyografi türlerinden birisi de hiç şüphesiz tabakât kitaplarıdır. Kırâat, tefsir, hadis, kelam, fıkıh, tasavvuf ve islam tarihi gibi bu ilimlerle iştigal eden âlimlerin hayatları ve kimlerden ders aldıkları rivayet zinciriyle kayıt altına alınmıştır. Bu sistem üzerinden nakledilen rivayetlerin âlimlerden hangi yolla alındığını göstermesi, isimleri ve künyeleri birbirine benzeyen ravilerin karıştırılmasının önlenmesi ve bir bölgede belli dönem içerisinde yapılan ilmi faaliyetlerin tesbiti açısından önem arzetmektedir. Kırâat ilmi açısından günümüze ulaşan en geniş ve meşhur tabakât kitabı İmam Zehebi'nin (ö.748/1348) *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr ‘ale't-tabakâti ve'l-‘asâr* adlı eseridir.

Osmanlı Devleti'nde bir âlimin hayatı eserde nakledilecekse eğer buna tercüme-i hal birden fazla âlimin hayatını naklediyorsa teracim-i ahval denilir. Osmanlı döneminde zenginleşen biyografi edebiyatı vefeyat, ravza, riyaz, gülzar, gülşen, hadika, devha, sefine ve tuhfe gibi farklı isimlerle ortaya çıkmıştır. Bu isimlerden de anlaşıldığı gibi farklı alanlarda tabakât türü eserler telif edilmiştir. Örnek olarak birkaç tanesini zikredecek olursak içerik açısından az da olsa gazavatnameye sahip olan Ahmedi'nin (ö. 815/1412) *İskendernamesi*, halife ve sultanlardan bahseden Kâtip Çelebi ‘nin (ö.1657)

Süllemi'l-vusul ila tabakâti'l-fuhul eseri ile âlimlerin hayatlarından bahseden Taşköprülüzade'nin (ö.968/1560) *Şekaiku'n-numaniyye'si* Osmanlı döneminde ele alınmış önemli tabakât türü eserlerdir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde devam eden ilmi çalışmalar arasında Kırâat ilmine değinen eserlerin olduğu görülmektedir. Medresetü'l-Mütehassısin Kırâat ilmi hocalarından Filibeli Ahmet Cevdet Efendi'nin *Tabakâtü'l-kurrâ'* adlı eseri buna en güzel örnektir. Filibeli'nin Osmanlıca olarak telif ettiği bu eseri ve kırâat ile kârilerin tabakalar halinde tasnifine ilişkin görüşleri önemlidir.

Filibeli'nin kâri tabakaları ilminin konusunu ahvalü'l-kurra şeklinde açıklar ve gayesinin ise isim ve künyede müttefik olan kârilerin ittihadından emin olmak şeklinde ifade etmiştir. Zira künyeleri, tarihleri, tevellüdleri bilinen raviler tabaka tabaka belirlendiğini söylemiştir. Erken dönem de yazılan eserler de çokça geçen bazı kitaplara da isim olan fırka kelimesi siyasi ve itikadi fırkaları ifade etmek için kullanılmıştır. Filibeli de tabakatı tabiin bölümünde karileri bulundukları bölgeye nispetle fırkalara ayırmıştır.

Filibeli kırâat imamlarının çoğaldığı dönemde ihtilafların ziyadesiyle olması bu konuda bir kaideyi gerektirir ki bu da sened, resmi Osmani ve arap diline uygunluğudur. Bu üç şarta haiz olan kırâatleri kabul etmenin vacip olduğunu beyan etmiştir. Kırâatler yedi, on ve şazze olarak üç gruba taksim etmektedir. Filibeli yedi kırâatin mütevatir olduğunu on kırâatin ise kavli esah üzere şeklinde açıklarken şazzenin ise ittifakla mütevatir olmadığını ifade etmiştir.

Bu araştırmanın birinci bölümünde kırâat ilmi, kâriler ve kârilerin tabakaları hakkında bilgi verilmiş. İkinci bölümde Filibeli Ahmet Cevdet Efendi'nin hayatına kısaca değindikten sonra *Tabakâtü'l-kurrâ'* isimli eserinin transkripsiyonunu gerçekleştirerek hemen ardından İmam Zehebi ve İbnü'l-Cezeri'nin (ö.833/1429) aynı türden eserleriyle mukayesesi yapılmıştır.

Aslı Osmanlıca olan bu değerli eser, kütüphanelerin raflarında unutulmaya yüz tutmuş ve açığa çıkarılacağı günleri bekler bir durumda idi. Bu eserin varlığından haberdar olur olmaz transkripsiyonu yapmak ve bilim dünyamıza kazandırmak amacıyla çalışmaya başlanılmıştır. Filibeli'nin eserinin alanında ders kitaplarını aşan ve akademik

yönü olan bir eser olduğunu farkedip akademisyenlerin dikkatlerini üzerine çekmek istenilmiştir.

II. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmada iki bölüm yer almaktadır. Birinci bölümde Kırâat ilminin tanımı, konusu, gayesi, faydası ve önemi üzerinde kısaca durduktan sonra Kırâat ilminin temel kavramlarının neler olduğunu ifade etmeye çalışılmıştır. Hz. Peygamber, sahabe ve tabiin döneminde kırâat ve kâriler hakkında genel bilgiler verilmiştir. Tabakât ilmi tanımı, konusu, gayesi, faydası ve önemi üzerinde durularak bu ilimde *Tabakâtü'l-kurrâ* 'nın yerini açıklamaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise Filibeli Ahmed Cevdet Efendi'nin hayatı hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Eserin transkripsiyonunu yaptıktan sonra yukarıda bahsettiğimiz iki eserle üslub açısından mukayese edilmiştir.

Bu tezde izlenilen yöntem literatür taraması şeklinde olmuştur. Filibeli Ahmed Cevdet Efendi'nin hayatı hakkında yapılan araştırmalarda çok fazla kaynak ve bilgiye ulaşılmamıştır. Başta Diyanet İslam Ansiklopedisinde baktığımızda Filibeli Ahmed Cevdet Efendi hakkında bilgi yer almamaktadır. Kütüphanelerde ki araştırmamız sonucunda Sadık Albayrak'ın *Son devir osmanlı uleması* (*ilmiye ricalinin teracimi ahvâli)* eserine ulaşarak Filibeli Ahmed Cevdet Efendi hakkında bilgi edinilmiştir.

Filibeli Ahmed Cevdet Efendi'nin *Tabakâtü'l-kurrâ* isimli matbu eseri hakkında öncelikli işimiz okumak olmuştur. Esere baktığımızda 48. sayfadan sonrasının olmadığı görülmüştür. Kalan bölüme ulaşmak için yapılan araştırmalar da olumlu bir sonuç elde edilmemiştir. Eseri latinize ederek çalışmaya başlanmıştır. Sonrasında transkripsiyon yapılarak eser tamamlanmıştır. Çalışmanın sonunda Filibeli Ahmed Cevdet Efendi'nin eserini ele alırken hangi yöntemi izlediği, İmam Zehebi ve İbnü'l-Cezeri'nin uslüb açısından mukayeseli olarak ele alınmıştır.

Filibeli Ahmed Cevdet Efendi eserini 4 tabakaya ayırarak tabakaları da kendi dönemleri içerisinde bulundukları şehirlere göre ele alarak kâriler hakkında bilgi

vermiştir. Filibeli Ahmed Cevdet Efendi aynı zamanda İmam Zehebi'nin eserinden birçok alıntı yapmıştır.

İmam Zehebi *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr ʻale't-tabakâti ve'l-ʻasâr* isimli kitabında kârileri tabakalara ayırarak Hz. Osman'dan kendi dönemine kadar olan zamana ve bölgelere göre onlar hakkında bilgi vermiştir. İbnü'l-Cezeri ise *Gayetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ'* adlı eserini alfabetik olarak ele almıştır. Buradan da anlaşıldığı gibi kârilerin tabakalarının farklı yöntemde telif edildiği görülmüştür. Filibeli Ahmed Cevdet Efendi ise İmam Zehebi'nin kâri tabakaları konusundaki yolu takip etmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRÂAT İLMİNİN MUHTEVASI ve KARİLERİN TABAKALARA AYRILMASI

1.1. KIRÂAT İLMİ

1.1.1. Tanımı ve Konusu

Sözlükte kırâat okumak, tilavet etmek, telaffuz etmek anlamında masdar; sesli veya sessiz, nağmeli veya nağmesiz okuma, tilavet etme anlamında isimdir. Aynı kökün kur'an şeklinde gelen masdarı da kırâat ile eş anlamlıdır. Kırâat kelimesi Kur'an-ı Kerim'de yer almamakla birlikte "tilavet"manasını veren fiil kalıplarında ve masdar olarak (Kur'an) birçok yerde geçer (el-A'raf 7/ 204; en-Nahl 16/98; el-İsra 17/ 14,45, 106; el-Kıyame 75/17, 18; el-İnşikak 84/21; el-Alak 96/1, 3).[1] Terim olarak ise Kur'an'ın kelimelerinin okunuşları ve okunuş farklılıklarını nakledenlere nisbet edilerek bildiren ilme kırâat ilmi denir.[2]

Hz.Peygamberin vefatından sonra kırâat kavramının anlamı büyük oranda netleşerek Kur'ân ilimleri ıstılahı olarak birbirine yakın şekillerde tanımlanmıştır.

Ebü'1-Bekâ el-Kefevî (ö.1095/1684) kırâat için "Okuma esnasında kelime ve harflerden bir kısmını diğerine eklemek ve katmaktır"[3] tanımını yaparken, Râğıb el-İsfehânî kırâati (ö.425/ 1034) "Tertilde harf ve kelimeleri birbirine katmaya denir"[4] şeklinde ifade eder. Taşköprizâde'nin (ö.968/1560) kırâat tanımı ise "Mütevâtir ihtilaf

---

[1] Abdülhamit Birışık, "Kırâat*" Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. XXV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s. 426.

[2] Ramazan Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kırâat,* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2017, s. 353.

[3] Ebü'l Bekâ Eyyüb b. Musa el-Hüseynî el- Kefevî, *el-Külliyât,* nşr. Adnan Derviş- Muhammed el-Mısrî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993, s. 703.

[4] Ebü'l Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râğıb el-İsfahâni, *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'an,* nşr. Safvan Adnan Davudî, Darü'l-Kalem, Dımaşk, 1992, s. 73.

vecihleri bakımından Allah kelâmı olan Kur'ân-ı Kerîm'in nazmının şekillerinden bahseden bir ilim dalı şeklindedir."[5]

Birinci ve ikinci tanım daha çok tecvid ilmini ve Kur'ân'ın edâ keyfiyetini ortaya koyarken üçüncü tanım Kur'ân'ın farklı telaffuz edilen mütevâtir lafızlarına dikkat çekmesi bakımından bir bakıma Arap diliyle ilgilidir. Abdülfettâh el-Kâdî'nin yaptığı tarif "Kendisiyle Kur'ân kelimelerinin nasıl söyleneceğini ve edâ yollarını (tarîk) ihtilaf veya ittifak suretlerinden biri ile ve her bir vechi nakleden kimseye nispet ederek bilmektir" şeklinde olup daha fazla kapsayıcı bir tanımdır.[6]

Dimyâtî (ö.1117/1705) ise kırâati, "Kur'ân lafızlarındaki hazf (hattan düşürme), isbât (hatta gösterme), tahrik (hareke verme), teskin (sükûn verme), fasl (ayırma) ve vasl (bitiştirme) gibi hususlarda râvilerin ittifak ve ihtilâflarını bildiren ilimdir"[7]şeklinde bir tanım yapmıştır.

Kırâat ilminde otorite olarak kabul edilen Muhammed İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)'nin "Kırâat, Kur'ân kelimelerinin nasıl okunacağını (edâ keyfiyeti) ve bu kelimelerle ilgili okuyuş farklılıklarını râvîlerine nispet etmek sûretiyle bilmektir". Şeklinde yaptığı tanım kırâat âlimleri tarafından kabul görmektedir. İbnü'l-Cezerî her ne kadar nahiv, lügat ve tefsir gibi ilimleri tanımın dışında bıraksa da kırâatlerin bu ilimlerle doğrudan bir ilişkisinin olduğu bilinmektedir.[8]

Yukarıda yapılan tanımlarda ifade edildiği üzere bu ilmin konusu Kur'an-ı Kerim harf ve kelimelerinin okuyuş farklılıklarını ravilerine dayandırarak bilmektir. Bu kelimeler üzerinde meydana gelen değişik okuyuşlar; teşdîd, idğam, med, tahfîf, kasr ve nakl gibi çeşitli vecihler kırâate dahîldir. Bununla birlikte meşhur kırâat imamlarının Kur'an kelimelerinde yaptıkları tahrik ve teskin, hazf ve isbat, fasl ve vasl gibi edâ keyfiyetleri de kırâat ilminin konusunu teşkil eder.

---

[5] Taşköprizade İsameddin Ahmed Efendi, *Miftahü's-Sa'âde ve Misbahü's-Siyâde fi Mevzûâti'l-Ulûm*, Darü'l-Kütübi'l-Hadîse, Kahire, 1968, s. 6.

[6] Abdülhamit Birışık, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, Emin Yayınları, Bursa, 2004, s. 22-23.

[7] Ahmed b. Muhammed b. Abdi'l-Gani ed-Dimyatî, *İthâfü Fudâlâi'l-Beşer Fi'l-Kırâati'l-Erbeati'l- Aşer*, thk. Şeyh Enes Mahra, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 2011, s. 3.

[8] Necattin Hanay, "Kur'ân Tefsirinde Kırâat Farklılıklarının Rolü: Zeccâc Ve Taberî Örneği," Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya, 2015, s. 31.

Bu ilmin ihmal edilmesi durumunda, Kur'an'ın mütevatir kırâatlerinden bir kısmının kaybolması ihtimali doğabileceği gibi bu kırâatlere dayanan bazı hükümler ve manaların dayanağı da ortadan kalkacaktır. İşte bu tür kötü sonuçları önleyen Kırâat İlmidir.[9]

1.1.2. Gayesi ve Önemi

Kırâatin gayesi, kırâat imamları ve onların ravîlerinden her birinin okuyuş tarzını bildirmek ve bunları öğretmektir.[10] Çünkü Kırâat ilminin faydasına bakıldığında Kur'an-ı Kerim'in tahrif ve tağyirini engellemektedir. Sahih ve mütevatir kırâatleri zayıf ve mevzu olanlardan ayırarak Kur'an'ın korumasını sağlamaktır.

Kırâat ilmindeki bu farklılıklar, fukahanın çeşitli hüküm çıkarmalarına delil teşkil etmektedir. Kırâatler, kelime ve hükümlerde genişlik meydana getirir, aynı zamanda her kırâat birbirini destekler ve açıklar mahiyettedir. Hiçbir kırâatin manada birbirine aykırılığı yoktur. Bu da Kur'an'ın Allah'tan geldiğine, onu tebliğ eden Peygamberin doğruluğuna açık delil teşkil etmektedir.[11]

Kırâat ilminin faydası ve önemi Kur'an'ın kelimelerinin telaffuzunu hatadan, bozulma ve değişikliklikten korumasıdır. Kırâat ilminin bazı faydalarını da şöyle sıralayabiliriz:

-Kur'an metninin, vahyin muhatabı ve telaffuzun ilk uygulayıcısı olan Hz. Peygamberi'in ashabına aktardığı keyfiyet üzere gelecek nesillere intikalini temin eder.

-Kırâat imamları ve ravilerinin her birinin isnatlarını ve usullerini bildirir, kırâat vecihlerinin bilinmesine imkân sağlar.

-Lehçe farklılıklarını gösteren kırâatler, o lehçelere aşina olan müslümanlara Kur'an okumada o dönemde genişlik ve kolaylık sağlar.

---

[9] İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kırâati,* İFAV Yay, İstanbul, 1995, s. 236.

[10] Yusuf Alemdar, "Kırâatleri Ortaya Çıkışı Meselesine Yeni(den) Bir Bakış", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VIII, S. 2, 2004, s. 151.

[11] Hasan Tahsin Feyizli, *Kırâat-i Aşere*, DİB, Ankara, 2016, s. 22.

-Kur'an icaz ve belagatının önemli bir nişanesi olarak tehaddîsine destek olur.

-Tefsir, Hadis, Fıkıh ve Arapça gibi islami ilimlere kaynaklık yapar ve yardımcı olur.[12]

1.2. KIRÂAT İLMİYLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

1.2.1. Karî, Kurrâ ve Mukrî

Karî: Kare'e fiilinden ism-i faildir. Istılah itibarıyla İbn Âmir, Ebû Amr ve 'Âsım gibi kendilerine kırâat nispet edilen âlimler için kullanılır. Kâri, genel anlamıyla kırâat âlimi manasına gelmektedir.[13]

Kurrâ: Sözlük manası itibariyle karî kelimesinin çoğulu olup okuyanlar veya okutucu anlamına gelmektedir. Istılahtaki manasına baktığımızda ise kırâatlerin kendisine nispet edilen imamlara veya bu kırâatleri bilenlere denir.[14]

Mukrî: Kırâatleri bilen, bunları müşâfehe yoluyla nakleden ve okutan kırâat âlimine mukrî denilmektedir.[15] Bu tabir ilk olarak Hz. Peygamber tarafından I. Akabe biatından sonra Medîne'deki Evs ve Hazrec kabilelerine Kur'ân'ı öğretmek üzere gönderilen Mus'ab b. Umeyr (ö. 3/625) için kullanılmıştır.[16]

1.2.2. Ravi ve Rivayet

Ravi: İmamından (hocasından) kırâat rivayet eden kimseye denir. Râvi kelimesinin çoğulu "ruvât"dır. Rivayet: bir imamın ravilerinden birinin, diğerine göre

[12] Mustafa Atilla Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metodları,* İFAV Yay, İstanbul, 2015, s. 51.

[13] İbnü'l- Cezerî, *Muncidu'l-Mukriîn ve Mürşidu't-Tâlibîn*, Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1980, s. 3.

[14] Feyizli, *Kırâat-i Aşere,* s. 29.

[15] İbnü'l- Cezerî, *Muncidu'l-Mukriîn,* s. 3.

[16] İbnü'l Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye Fî Tabakâti'l-Kurrâ'*, nşr. G. Bergstraesser, Dârû'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982, Beyrut, s. 299.

farklı olan kırâatıdır. Şöyle de tarif edilmiştir: Rivayet, bir raviye nisbet olunan her ihtilafa denir.[17]

1.2.3. Hâfız ve Huffâz

Arapça'da "korumak, ezberlemek" manasındaki hıfz kökünden türemiş bir sıfat olan hafız (çoğulu huffâz) sözlükte "koruyan, ezberleyen" anlamına gelip Kur'an'ın tamamını ezberleyene hafız denilmiştir.[18] Yine çoğul anlamda olmak üzere hâfızlara Hamele-i Kur'an da *(Hamaletü'l-Kur'ân)* denir.[19]

1.2.4. Tarik ve Vecih

Tarik: Kırâatlerin kendilerine nispet edildiği kurrâya imâm; onlardan kırâat rivâyet eden kimselere râvî; râvîye nispet olunan her ihtilafa da rivâyet denilmiştir. Râvîden rivâyet eden kişiye kırâat nispet edildiğinde ise bu, tarîk olarak isimlendirilmektedir. Tanımlardan da anlaşıldığı üzere kırâatların birinci derecesini imamlar teşkil etmektedir. İmamları, râvîleri takip etmekte, râvîleri de tarîk sahipleri izlemektedir. Âsım kırâatinin Hafs rivâyetinin Ubeyd b. es-Sabbah tarîki gibi.[20]

Vecih: İmam, ravi ve tariklerin özel okuyuş şekillerinin dışında her birinin müştereken icra ettikleri ve okuyucunun tercihine bırakılan birkaç okuyuştan her birine vecih denir. Mesela medd-i ârızda son harfin harekesine göre üç çeşit, dört çeşit ve yedi çeşit okuyuş vardır. Bunlardan herhangi birini uygulamada okuyucu muhayyerdir. İstediğini tercih edip uygulayabilir. İşte, okuyucunun tercih edip uyguladığı (aslında var olan) her bir okuyuş şekline "vecih" denir.[21]

---

[17] İsmail Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, İFAV Yay, İstanbul, 2018, s. 79.

[18] Nebi Bozkurt, "Hâfız", *DİA*, C. XV, TDV Yay, Ankara, 1997, s. 74.

[19] Abdurrahman Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, Dergâh Yay, İstanbul, 2014, s. 161.

[20] Hanay, *Kur'ân Tefsirinde Kırâat Farklılıklarının Rolü: Zeccâc ve Taberî Örneği,* s. 37

[21] Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kırâat,* s. 386.

1.3. KARİLERİN TARİHÇESİ

1.3.1. Hz. Peygamber Dönemi

Hz. Peygamber kendisine indirilen vahyi, sahabeler arasından vahiy kâtiplerine yazdırır, ayrıca hangi sûrenin neresine konulacağını da bildirirdi. Daha sonra bunlar, ashâb arasında neşrolunurdu. Bütün ayetler yazıldıktan sonra varsa gerekli tashihi yapmak üzere kâtibe yazdığını okumasını isterdi. Ayrıca O, gelen vahyi erkeklere tebliğ ettiği gibi, kadınlara da tebliğ ederdi.[22]

Her sene Ramazan ayında yapılan mukabele o aya kadar nazil olan vahyi Cebrail (a.s) ile Hz.Peygamber arza denilen uygulamayı gerçekleştirirlerdi. Bu uygulama arza-i ahire denilen son kez Hz. Peygamberin vefatından önceki Ramazan ayında Cebrail'e iki kez okuduğu ve Onunla mukabele ettiği şekildedir.

Kur'ân-ı Kerim'in nuzülü dönemine baktığımızda sözlü edebiyatın yaygın olması ve yazının gelişmemiş olması hasebiyle yazıya geçirilmesinin özel bir çaba gerektirdiği bu işi yapanlara da vahiy kâtibi denilir. Kırâat ilminin doğuşuna baktığımızda Kur'ân-ı Kerimin nuzülü, okunması, ezberlenmesi ve yazılmasıyla parelellik gösterir.

Hz. Peygamber bir yandan Kur'ân'ı doğru ve güzel okurken öte yandan da sürekli olarak ashabı güzel okumaya teşvik etmiştir. Konuyla ilgili hadisler durumu açık olarak ortaya koymaktadır. Hz. Âişe'den (r.a.) gelen bir rivayete göre Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Kur'ân'da mahir olan kimse, Sefere (sevimli ve kıymetli melekler) ile beraber olacaktır. Kur'ân'ı kekeleyerek zorlukla okuyana ise iki sevap vardır." Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Mes'ûd'dan gelen bir rivayette ise: "Kur'ân'ı şu dört -kimseden alınız: Abdullah b. Mes'ûd, Salim, Mu'âz ve Übey b. Ka'b"[23] buyurmuştur.

İfade etmemiz gereken bir diğer husus ise Hz. Peygamber'in hayatında gündeme gelen yedi harf ruhsatıdır. Konuyla ilgili Übey b. Kab ve Hz Ömer'den rivayet edilen hadislere baktığımızda Kur'an-ı Kerimin lafzında ve telaffuzunda çeşitliliğe Yüce Allah'ın izin verdiğini görürüz. Örnek olarak şu hadisleri inceleyebiliriz.

---

[22] Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Tarihi,* s. 162.

[23] Birışık, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, s. 29.

Hz. Peygamber Cebrail'e: "Ey Cibril! Ben ümmi bir kavme gönderildim. Bunların arasında yaşlı kadınlar, ihtiyar erkekler, çocuklar, hiç kitap okumayan adamlar var."dedi ve bu konuyu değişik zamanlarda Cebrail tekrarladı. Neticede hadis ve kırâat literatüründe "Ahrufu's-Seb'a"denilen yedi harfle Kur'an-ı Kerim'i okuma müsaâdesi, Allah tarafından kendisine verildi. Bu konuyla ilgili hadisler şöyledir.

Nebi (s.a.v.) Beni Gifar çukuru yanında iken, Cebrail (a.s) onun yanına geldi ve dedi ki: Muhakkak Allah, ümmetinin Kur'anı bir harf üzere okumalarını sana emrediyor."Rasûlullah (s.a.v.) Allah'ın affını mağfiretini dilerim, benim ümmetimin buna gücü yetmez"dedi. Cebrail ona; ikinci defa geldi."Muhakkak Allah sana, ümmetinin Kur'anı iki harf üzere okumalarını emrediyor."dedi. Hz Peygamber : "Allah'ın affını ve merhametini dilerim ümmetimin buna gücü yetmez."dedi. Cebrail ona; üçüncü defa geldi."Muhakkak Allah sana, ümmetinin Kur'anı üç harf üzere okumalarını emrediyor."dedi. Hz Peygamber : "Allah'ın affını ve merhametini dilerim ümmetimin buna gücü yetmez."dedi. Sonra ona dördüncü defa geldi ve dedi ki: "Allah sana ümmetinin Kur'an'ı yedi harf üzere okumalarını emrediyor. Hangi harfle okurlarsa doğruyu bulmuşlardır.[24]

Konu ile ilgili diğer hadis ise şöyledir. Ömer b. Hattâb şöyle söylemiştir: Hz Peygamberin sağlığında, Hişâm b. Hakîm'in Furkan sûresini okuduğunu işittim. Hişâm bu sureyi Hz Peygamberinbana okutmadığı bir şekilde okuyordu. Az kalsın namazda üzerine atılacaktım, fakat selam verinceye kadar sabrettim. Selam verince yakasından tuttum ve:

-Bu sureyi sana bu şekilde kim okuttu? Diye sordum. Hişâm: -Resûlullah (s.a.v.) okuttu, dedi.

-Yalan söyledin; çünkü Rasûlullah bana bu sureyi, senin okuduğundan başka bir şekilde okuttu, dedim. Ve yakasından tutarak peygamberin yanına götürdüm.

-Ya Rasûlallah! Bunun Furkan suresini bana okuttuğunuzdan farklı bir şekilde okuduğunu işittim, dedim. Peygamber bana:

---

[24] Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 270; Nesâî, "İftitah", 37. Bkz. Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kırâat,* s. 355.

-Hişâm'ın yakasını bırak, buyurdu. Ona da:

-Ey Hişam, oku! Diye emretti. O da kendisinden duyduğum gibi okudu. Bunun üzerine Resûlullah:

-Böyle nazil oldu, buyurdu. Sonra bana:

-Ey Ömer, oku! Diye emretti. Ben de onun bana okuttuğu gibi okudum.

-Böylece nazil oldu; şüphesiz ki Kur"ân yedi harf üzere indirilmiştir, ondan kolayınıza geleni okuyun, buyurdu[25]

Kırâat ilmi yedi harf ile birlikte Hz.Peygamber döneminden başlayarak devam etmiş bir kavramdır. Hz. Peygamber döneminde Kur'an-ı Kerim nazil olurken, Medine'nin son zamanlarında yedi harf meselesi ortaya çıkmıştır. Nazil olan ayetler, Hz.Peygamberin hafızasında toplanırken, kendisi için oluşturulmuş özel metinler de mevcuttur.[26]Vahiy tamamlandıktan sonra ise yazı ve hıfz şeklinde kaydedilmiştir.

Yedi Harf; hem Müslümanlara kırâatta kolaylık sağlamak hem de Kur'ân'ın muhtelif kabile ve toplumlar arasında süratle yayılmasını temin etmek ve onları güçlüğe düşürmeden, dini anlatıp benimsetmek gibi gayeler için tanınmış bir ruhsat ve rahmettir.[27]Yedi Harf ruhsatının verilmesi sadece kırâattaki kolaylıktan ibaret değil, aynı zamanda mânâsının anlaşılmasında da kolaylık, genişlik ve zenginlik kazandırdığını söylemek mümkündür.

[25] Buhâri, "Fedâilü'l-Kur'ân", 5, "Tevhid", 53, "Mürteddûn", 9, "Husûmât" 4; Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 274; Nesâî, "İftitah", 37, Bkz. Karaçam, Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati, s. 44-52; Emin Aşıkkutlu, "Kırâat İlminin Temellendirilmeside Ahruf-ü Seb'a Hadis: Tahric, Tahlil ve Değerlendirme", *Kur'ân ve Tefsir Arştırmaları IV. Kırâat Sempozyumu*, İSAV Vakfı, 2001, s. 83

[26] Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nuzülü ve Kırâati*, s. 167-168.

[27] Abdurrahman Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010, s. 165.

1.3.2. Sahabe Dönemi

İsmine "asru'l-câhiliye" denilen bir dönemde İslâm'ı kabul edip Resûlullah'ın yanında yer alan bu sebeple de Ashâbü'r-Resûl adını alan insanlar, yeni din içinde hangi grup ve sınıftan, hangi ırk ve bölgeden gelirlerse gelsinler birbirlerinden ayrı tutulmamışlar, böylece bu insanlar sevgi ve kardeşlik bağlarıyla yeni bir toplumun temellerini atmışlardır.

Bu inanç ve değişimin kaynağı, şüphesiz ki Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamberdi. Kur'ân Kerim ile yeni bir hayat elde eden müslümanlar, ona sımsıkı sarılmışlar ve onu hayatlarının en ayrılmaz parçası haline getirmişlerdir. İslâm târihi ve hadis kaynaklarında, bununla ilgili yüzlerce olay ve rivayet bulunmaktadır. Sahabenin Mekke döneminin zor şartları altında yazılı Kur'ân metinlerini, birbiri arasındaki paylaşımı İslâm târihi kaynaklarında görülmektedir.

Kur'an okumak ve Hz. Peygamberin sohbetinde bulunmak isteyen sahabe değişik yollar kullanıp ashabın öncülerinden olan Dârü'l-Erkâm'a gelir ve inen âyetleri öğrenirlerdi. Erkâm'ı evi, Hz. Ömer'in müslümanlığına kadar bu işlevini sürdürmüştür.[28] İlerleyen zamanlarda ve Medine'ye hicret döneminden sonra kolaylaşan şartlar gereği ve yeni olanaklar sayesinde sahabenin Kur'ân ile yakınlığı daha da artmıştır.

Ashab'ın Hz. Peygamberden Kur'ân-ı Kerîm'i alış şekilleri aynı değildi. Sahâbe içerisinde Hz. Peygamberden bir kırâat alan olduğu gibi, iki ve daha fazla alanlar da vardı ve bu nedene dayanarak denilebilir ki, kırâatı alan Tâbi'în ve Etbâ'u't-Tâbi'în'in de kırâatlarındaki farklılıklar devam etti. Aynı durum, kırâatların son bulduğu meşhur imamlara ulaştı. Onlar da bu kırâatları tesbit ettiler, tesbit ettikleri kırâatlarıyla isim aldılar ve mensûb oldukları kırâatları yaydılar.[29]

Ashap Hz.Peygamberden ayetleri dinleyerek, ayetlerin telaffuzunu ve kırâatleri öğrendiler ve ezberlediler. Hz. Peygamber'den doğrudan okuyarak veya sahabenin

---

[28] Birışık, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, s. 50.

[29] Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, s. 91-92.

sahabenden ahz ederek isnad zincirinde ikinci halkayı oluşturan sahabeden belli başlı olanları şunlardır:

“a. Muhacirden Olanlar:

Ebu Bekr es-Sıddik (ö.13/634)

Ömer b. el-Hattab (ö.23/643)

Osman b. Affân (ö.35/655)

Ali b. Ebi Talib (ö.40/640)

Talha b.Ubeydullah b. Osman (ö.26/646)

Sa’d b. Ebi Vakkas (ö.56/675)

Abdullah b. Mesud (ö.32/652)

Huzeyfe b. el Yeman (ö.36/656)

Ebu Hureyre (ö.56/675)

Abdullah b.Ömer (ö.73/692)

Abdullah b.Abbas (ö.68/687)

Amr b. el-As (ö.43/663)

Abdullah b.Amr b.el-As (ö.65/684)

Muaviye b. Ebi Süfyan (ö.60/679)

Abdullah b. ez-Zübeyr (ö.73/692)

Abdullah b. es-Saib (ö.70/689)

Aişe binti Ebi Bekr (ö.58/677)

Hafsa binti Ömer (ö.45/665)

Ümmü Seleme (ö.59/678)

b. Ensardan Olanlar

Übey b.Ka'b (ö.20/640)

Muaz b. Cebel (ö.17/638)

Ebu'd-Derda (ö.32/652)

Zeyd b.Sabit (ö.45/665)

Enes b. Malik (ö.93/711)"[30]

1.3.3. Tabiun Dönemi

Kırâatlar, Hadis İlminde olduğu gibi rivayet şeklinde nakledilmiştir. Nakledilen rivayetlere ve ravilere bakılarak güvenilir olması sağlanmaya çalışılmıştır. Kırâatların korunabilmesi ve aktarılabilmesi için Hz. Peygamber'den başlanarak isnad yöntemiyle hocasından alıp talebesine öğretme şeklinde olup düzen içerisinde hocaların adları kayıt altına alınmıştır. Tabiun döneminde İslam Devletinin geniş bir coğrayfaya yayılmış olmasından dolayı farklı bölgelerde Kırâat âlimleri yetişmiş ve Kırâat ilmini öğretmişlerdir.

Ashab döneminde onların aralarında temayüz etmiş Übey b. Ka'b, Musab b. Ümeyr, İbn Mesud, Muaz b. Cebel, Amr b. Hâzım, İbn Abbas gibi sahabeler muallimlik görevine kadar yükselip sonraki tâbiîn tabakasıyla sahabe dönemi arasında bir köprü vazifesi görmüştür.[31]

Hz. Osman"ın verdiği emir doğrultusunda yazımı tamamlanıp ana kentlere gönderilen mushaflar ve bu mushafları insanlara okumakla sorumlu kâriler daha sonra bu bölgedeki Kur'an eğitiminin sistemli hale gelmesinde çekirdek görevi görmüşler ve kırâat ilminin olgunlaşmasına zemin hazırlamışlardır.[32]

---

[30] Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metodları*, s. 35-36.

[31] Mehmet Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, Fecr Yay, Ankara, 2005, s. 20.

[32] Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 30.

O dönemde İslam toplumunda Kur'an'ı ve kırâatleri bilenlerin çokluğuna, Kırâat ilminin hicretin ilk elli yılı içerisinde aldığı mesafede delalet etmektedir. İbn-i Kesir gibi tabiundan birinin, Mekke'de sahabeye imamlık yapması ve kırâatının yadırganmaması, Kırâat ilminin tabiun nesline ne kadar sağlam bir şekilde intikal ettiğini göstermektedir. Zamanla kırâatlara vukufiyetleri ve ilmi derinlikleriyle meşhur olan bazı zevat, yaşadıkları coğrafyalarda otorite haline geldiler ve temsil ettikleri kırâatta imam kabul edilmeye başladılar. Kendi bölgelerinden ve çevrelerinden gelen insanlara okutarak, kırâatlarının oralarda bilinmesini sağladılar. Dönemlerinde bu misyonu temsil eden meşhur tabiun şunlardır:

"1. Medine'de Ebu Cafer (ö.130/747), Nâfi (ö.159/775).

2. Mekke'de İbn Kesir (ö.120/737).

3. Basra'da Ebu Amr (ö.154/770), Ya'kub (ö.205/820).

4. Şam'da İbn Âmir (ö.118/736).

5. Kufe'de Âsım (ö.127/744), Hamza (ö.156/772), el-Kisai (ö.189/804), Halef (ö.229/843).

Adı geçen kâriler bugün de halen okunan ve öğretilen on kırâatın öncüleridir.

Kırâat imamı olarak addedilmemiş fakat nakil silsilelerindeki mevkileri ve bu ilme hizmetlerinden dolayı şöhret bulmuş bazı tabiun zevatı ise beldelerine nispetle şunlardır:

1. Medine 'de Abdullah b.Ayyaş (ö.78/697), Yezid b. Rûman (ö.120/737), Abdurrahman b. Hürmüz (ö.117/735), Şeybe b.Nesah (ö. 130/747), Müslim b.Cündeb (ö.130/747).

2. Mekke'de Abdullah b.es-Saib (ö.70/689), Ubeyd b. Umeyr (ö.74/693), Âta b. Yesar (ö.102/720), Mücahid b.Cebr (ö.104/722).

3. Basra'da Yahya b. Ya'mer (ö.89/707), Ebu'l-Âliye er-Riyahi (ö.90/708), Nasr b. Asım (ö.99/717).

4. Şam'da Ebu'd-Derda (Sahabi) (ö.32/652), el –Muğire b. Şihab el- Mahzumi (ö. 91/709).

5. Kufe'de Alkame b. Kays en-Nehai (ö. 62/681), Ebu Abdurrahman es-Sülemi (ö.73/692), el- Esved b. Yezid en –Nehai (ö. 75/694), Said b. Cübeyr (ö.75/694), Amr b. Abdullah es-Sibey'i (ö.132/749)."[33]

1.4. TABAKÂT İLMİ

1.4.1. Tanımı ve Konusu

"Tabaka ve Tabakât: Sözlükte "üst üste olan iki şeyin birbiriyle uyuşması, derece, mertebe ve konum bakımından örtüşmesi" anlamındaki tabak (tabaka, çoğulu tabakât) "sınıf, zümre" mânalarına da gelir. Kelimenin aslı olan tabk (vb. bir şey kapalı olmak) az kullanılır. Tabakât ilmi, İslâm geleneğinde sahâbe, tâbiîn, âlimler, edip, şair ve sanatkârlar, sûfîler, düşünürler ve ayırıcı niteliklere sahip olan kişilerden söz eden telif türünü de ifade eder. Sınıf, derece ve dönem ayrımı yapılmadığı halde muhtevaları alfabetik düzenlenen bazı biyografi eserlerine tabakât adının verilmesi, müelliflerin eserlerine aldıkları kişileri bağımsız birer sınıf ve kategori oluşturacak derecede önemli kişiler olduğunu kabul etmesi veya tabakât kavramının zamanla asıl anlamını yitirerek toplu biyografilerin yer aldığı kitapları ifade eden bir terim haline gelmesinden kaynaklanmıştır."[34]

Geçmişte biyografi eserlerine aynı zamanda " tercüme-i hal" de denilmiştir. Tabakât türü eserlere baktığımızda insanları yaşlarına, yaşadıkları şehirlere (dönemlere) bağlı olarak zamana ve mekâna göre ortak özelliklerini dikkate alarak yazılan kitaplara denir. Kârilerin tabakaları gibi zamanla tabakâtü'l-müfessirin, tabakâtü'l-muhaddisin, tabakâtu'r-ruvat, tabakâtü'l-fukaha tarzında tabakât eserleri meydana gelmiştir.

Tabakât literatürü Hz.Peygamberin hadislerinin tedvini ve İslam tarihinin yazılmaya başlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Genel kabule göre hadis râvilerinin biyografilerini tespit amacıyla başlayan tabakât yazıcılığı, diğer ilim dallarına ait tabakât kitaplarının ortaya çıkışını beraberinde getirmiştir.

---

[33] Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metodları*, s. 49-50.

[34] İsmail Durmuş, "Tabakât", *DİA*, C. XXXIX, TDV Yay, Ankara, 2010, s. 288.

Kırâat âlimlerinin biyografilerini içeren eserlerden olan tabakātü'l-kurrâların telifi tabakātü'l-müfessirînlerden öncedir. Bunun sebebi, ilk dönemde sayıları bir hayli fazla olan kırâat âlimlerinin büyük bir kısmının daha çok kırâatle meşgul olması, tefsir âlimlerinin ise hadis, fıkıh, kelâm ve tasavvuf gibi ilimlerde de şöhret kazanmasıdır.[35]

Sonraki dönemlerde ise bu halkaya müfessir tabakâtları da eklenmiştir, başlangıçta alfabetik bir tarzda yazılmış olan müfessir tabakâtları, ilerleyen zaman diliminde kronolojik bir yönteme kavuşmuştur.[36]

Bu ilmin konusu İslam tarihi boyunca tabakâtü'l-müfessirin, tabakâtü'l-muhaddisin, tabakâtu'r-ruvat, tabakâtü'l-kurra, tabakâtü'l-fukaha gibi isimler taşıyan zengin bir edebiyat oluşturmuştur.[37]

Tabakât ilminin gayesi râvilerin hayatlarını, güvenilirliklerini ve hadislerin korunmasına yönelik titizliklerini belirlemek amacıyla kaleme alınmaya başlandığı ileri sürülmüştür. Bu kitapların yazılmasındaki temel amaç da siyasi olmayıp, islâm toplumunu hakiki anlamda temsil yeteneğine sahip olan erkek ve kadın fertlerin örnek davranışlarını‘ kaydedip gelecek kuşaklara ulaştırmaktan ibarettir. Bu amaçla öncelikle Hz. Peygamber'in ve ashabının hayatları, Bedir Gazvesi gibi savaşlar ve gerek Arap Yarımadası'nda gerekse yeni fethedilen bölgelerde islâmî eğitimin ve toplumun liderliğini yapan tâbiînin hayatları kayıt altına alınmıştır.[38]

1.4.2. Gayesi ve Önemi

Tabakât eserleri, öncelikle hadis ilmi açısından büyük faydalar sağlamaktadır. Zira hadis ilminde rical bilgisi sayesinde zayıf ve sahih hadis birbirinden ayırt edilir. Tefsir, tasavvuf ve tarih gibi ilimler açısından da tabakât ilmi önemlidir. Tabakât ilmi

[35] Abdülhamit Birışık, "Tabakât", *DİA*, C. XXXIX, TDV Yay, Ankara, 2010, s. 290.

[36] Mesut Kaya, "Hadis ve Tarih İlimleri Arasında Tefsir Tabakât Literatürü: Histografik Bir İnceleme" *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2014, s. 33.

[37] Muhammed Abay, *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usülü*, İlim Yayma Vakfı Yay, İstanbul, 2009, s. 275.

[38] Mesut Kaya, "Hadis ve Tarih İlimleri Arasında Tefsir Tabakât Literatürü: Histografik Bir İnceleme", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2014, s. 35.

kişilerin yaşadığı döneme dair bir ayna tutma görevi görerek olayların farklı açılardan değerlendirilmesine de katkılar sağlamaktadır.

Kırâat açısından da tabakât eserleri önemlidir. Çünkü kurrânın ve onların hocaları ile talebelerinin hayatlarını kayıt altına alınmasını temin eder. Eğer rivayet zincirinde kopukluk olursa bu durum kurrâya karşı duyulan güveni sarsar. Yine tabakât kitapları bize o dönemde yapılan hizmetleri ele almaktadır. Bir nevi geçmişe ışık tutarak günümüzde belli dönemde yapılan hizmetleri birarada görmemizi sağlar.

Tabakât kitapları kişilerin yaşadığı dönem hakkında da bilgi vermektedir. Dolayısıyla tabakât kitaplarının önem arz ettiği noktalardan birisi de geçmişte yaşananları bize aktarmasıdır. Tabakât kitapları bu yönüyle adeta bir tarih kitabı görevini görmektedir. Tabakât kitapları kişilerin özel durumları, faaliyetleri ve tanıklık ettikleri zaman dilimi hakkında detaylı bilgiler içerdiğinden kendisine sürekli başvurulan kitaplardır.[39]

1.4.3. Tabakât İlminde Tabakât'ül-Kurrâ' Eserlerinin Yeri

Kırâat âlimlerinin biyografisini içeren eserlere *Tabakât'ül-kurrâ* denir. İlmi sebeplerin etkisinde kalınarak Müslüman âlimlerin telifiyle tabakât türü eserler meydana gelmiştir.

Ebu Amr ed-Danî *Tabakâtü'l-kurrâ* adlı dört ciltlik eser yazmıştır. Bu eser, Hz. Peygamber döneminden kendi zaman dilimine kadar geçen kurrânın biyografilerini ele alır. Ancak halen bu eserin mevcut olup olmadığı bilinmemektedir. Fakat ed-Danî'den sonra İbn Beşküval, ed-Dabbî, ez-Zehebi ve İbnü'l-Cezeri gibi tabakât kitabı yazan müellifler, müellifimizin bu eserinden sık sık iktibasta bulunmuşlardır. Nitekim İbnü'l-Cezeri *Ğayetü'n-nihaye fi tabakâti'l-kurrâ* isimli eserinin mukaddimesinde, esere ed-Danî ile ez-Zehebi'nin kitaplarında bulunan kurrâyı da aldığını ifade etmiştir.[40]

---

[39] Muhammed Aslan, "Tabakât Kitapları ve Hadis İlmine Sağladıkları Faydalar", *BÜİFD,* C. V, 2017, s. 282.

[40] Abdurrahman Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû Amr Ed-Danî ve Kırâat İlmindeki Yeri,* Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015, s. 387.

Kırâat alanında günümüze ulaşan biyografi ve tabakât kitaplarının en genişi ve meşhuru Zehebî'nin *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr 'ale't-tabakâti ve'l-'asâr* adlı çalışmasıdır. Hz. Osman'dan müellife kadar gelmiş olan kırâat âlimlerinden önde gelenlerinin kırâat ilmindeki faaliyetleri, yetiştirdikleri talebeler, verdikleri eserler dikkate alınıp on sekiz tabaka halinde düzenlenen eserin farklı nüshalardan hareketle dört ayrı neşri gerçekleştirilmiştir.[41]

[41] Birışık, "Tabakât", XXXIX, s. 291.

İKİNCİ BÖLÜM

FİLİBELİ AHMET CEVDET EFENDİ'NİN HAYATI ve KARİLERİN TABAKALARINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

2.1. HAYATI

Saraç esnafından Hacı Hafız Ömer Efendi'nin oğlu olup 1278 h. senesinde Filibe'de doğmuştur. Memleketinde Rüştiyeye kadar okumuş, Kuran-ı Kerîm'i hıfz etmiştir. Memleketinden hicret ederek İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da Beyazıt Camii dersiamlarından Atıf Bey'in ders halkasına dâhil olarak 21 Cemaziyelaher 1311'de icazet ve imtihanla aldığı 20 Muharrem 1314 tarihli Ders Vekâletinin ruhsatnamesi haizdir. Böylece tedrise mezun kılınmıştır. Beyazıt Camiinde tedrise başlamasından dolayı 1 Mart 1314'den itibaren dersiamlık maaşı almaya başlamıştır. 1 Teşrinisâni 1330 tarihinden itibaren Medaris-i İlmiye Birinci ve İkinci Sınıf Hadîs-i Şerîf Müderrisliğine tayin edilmiştir. 1 Teşrinievvel 1332'de Medresetü'l-Mütehassisîn İkinci Sınıf Usûl-i Hadîs Müderrisliği'ne, 1 Eylül 1333'de İbtidaî Dâhil Medresesi Hadîs Müderrisliği'ne tayin edilmiştir. 2 Mart 1335'de Sahn Medresesi İkinci Sınıf İkinci Şube Usûl-i Fıkıh Müderrisliği'ne terfi ve 1 Eylül 1337'de Mantık Müderrisliği'ne tahvîl-i vazife etmiştir. Ayrıca uhdesine Hikmet-i A'nife ve Cedîde dersi de tevdi' olunmuştur.

15 Cemaziyelevvel 1320 tarihinde İbtidaî Hariç İstanbul Müderrisliği tevcîh buyurulmuş ve 11 Safer 1324'de Hareket-i Hariç raddesine terfi' etmiştir. 20 Receb 1306'da Hakîm Çelebi Zaviyesi İmamlığına ve 4 Safer 1322'de Birinci İmamlığına tayin olunmuştur. 1 Teşrinievvel 1339'da Tefsîr-i Şerîf Müderrisliği'ne nakledilmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kânunu ile medreseler lağv edildiğinden açıkta kalmıştır.

İstanbul İmam ve Hatip Okulu'nda 1928-1930'larda Tefsir, Hadis ve Tevhid hocalığı yapmıştır. Yeni Cami ve Ayasofya'da vaizlik etmiştir. 20 Aralık 1936'da vefat etmiştir.[1]

---

[1] Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması* (*İlmiye Ricalinin Teracimi Ahvâli),* İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul , 1996, s. 182-183.

2.2. KURAN-I KERİM TARİHİNE DAİR GÖRÜŞLERİ

Filibeli Kuran-ı Kerim tarihine dair *Tabakât'ül-kurrâ* adlı eserinin giriş bölümünde önemli bilgiler vermiştir. Bu açıklamalar Kuran tarihi açısından günümüz ilim dünyasına da ışık tutmaktadır.

Kur'an'ın inzalini açıklarken onun diğer ilahi kitaplar gibi bir kere de inmediği olaylara ve varlık âleminin gerekliliği üzere kendine mahsus beliğ tarzıyla bölüm bölüm 23 senede nazil olduğunu ifade eder.

Filibeli, Kur'an'ın nazil olduktan sonra ashabın bir kısmının deri, tahta ve kemikler üzerine ayetleri yazdığını ve bununla beraber İbn-i Mesud, Salim, Muaz ve Übey bin Ka'b gibi sahabenin cem ettiğini ifade etmiştir. Hz.Peygamber döneminde kârilerin çok olduğunu ve insanlara Kur'ân talim ettiğini de bildirir.[2]

Filibeli, İmam Suyuti'den naklederek Kur'an tarihi hakkında şöyle demektedir. Hz.Peygamber Kur'an'ı mushafta cem buyurmamıştır. Çünkü Kur'an hükümleri ve okunuşunu gelen ayetlerin nesh etmesinden dolayı bekletirdi. Hz.Peygamber vefat ettikten sonra Kur'an ayetlerinin nuzülü kesilmiştir. Yüce Allah Kur'an'ı bu ümmete ezberletmek, cem ettirmek için vaat ettiği ve bunu gerçekleştirmek amacıyla Hulefa-i Raşidin'e ilham ettiğini söyler. Hz. Ömer'in tavsiyesi ile Hz. Ebubekir Kur'an'ın cem'ini kolay bir şekilde kabul etmemiştir. Hz. Ebubekir'in halifeliği döneminde gerçekleşen Yemame Savaşı'nda 70 kurrâ şehit olmuştur. Bunlardan birisi de Ebu Huzeyfe 'nin azadlısı ve kurrâ-i erba'anın birincisi olan Salim'dir.[3]

Hz. Ömer'in Yemame Savaşı nedeniyle korkuya düştüğü ve halifenin Kur'an-ı cem etmesi gerektiği isteğinde bulunmuştur. Halife de vahiy kâtiplerinden olan Zeyd bin Sabit'i çağırmış ve Kur'an-ı cem etmesini emretmiştir. Zeyd bin Sabit ise çok dikkatli bir şekilde kimde Kur'an'dan yazılmış bir şey varsa onları toplayıp diğer kurrâya tasdik ettirerek Kur'ân-ı sayfa sayfa yazıp cem etmiştir.

[2] Filibeli Ahmet Cevdet Efendi, *Tabakâtü'l-Kurrâ,* Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1334, s. 4.

[3] Filibeli, *Tabakâtü'l-Kurrâ,* s. 4.

Bu sahifeler (suhuf-u matahharaya) Hz.Ebubekir'in yanında vefatından sonra ise Hz.Ömer'in yanında kalmıştır. Ondan sonra ise Hz. Ömer'in kızı Hz. Hafsa'nın yanında kalmıştır.

Filibeli, Hz.Ebubekir'in cem ettirdiği sahifeler için şu ifadeleri kullanır. Hz. Peygamber döneminde ayetler nasıl tertib edildi ise o şekilde sahifelere yazılmıştır. Sureler sırasıyla tertib olmadığından her biri kitap halinde idi. Hz.Osman halifeliği döneminde Hz. Hafsa'da bulunan bu sahifeleri Hz.Ali ve diğer ashabın da görüşleri doğrultusunda kureyş kırâati üzere Mushaf yazmayı Zeyd bin Sabit'e, Hz. Osman emir buyurdu. Sureler sırayla yazıldı buna Mushaf denildi.[4]

Hz.Osman bu Mushaflardan birer tane Şam, Yemen, Basra, Kufe, Mekke ve Bahreyn'e gönderip bir tanesini de İslam Devleti'nin başkenti olan Medine-i Münevvere' de yani kendi yanında bıraktı. Hz. Hafsa'dan alınmış olan sahifeler tekrar kendisine iade edildi. Hz. Osman'ın mushafı dışında insanlarda olan ne kadar sahife ve Mushaf var ise imha edilmesi emri verildi.[5]

Filibeli, Kur'ân-ı Kerim'i ashab-ı kiramın ittifakıyla yazılmış tabiin ve tebe-i tabiinden sonraki yüzyıllar boyunca yalan üzere birleşmeleri mümkün olmayan insanların naklettiğini belirterek mushafın mütevatiren geldiğini inkârının ise küfür gerektirdiğini ifade etmiştir.

2.3. KARİ TABAKALARINA DAİR GÖRÜŞLERİ

Filibeli Kâri Tabakalarına dair *Tabakâtü'l-kurrâ* adlı eserinin ilk sayfalarında genel bilgiler vermiştir.

Kurrâ; kâri kelimesinin çoğulu olup terim olarak ise bizim dönemimizde hafız denildiği gibi Hz.Peygamber döneminde ise kurrâ denir.

Filibeli tabakâtü'l kurrâ ilminin konusunu ahval'ül-kurra, gayesini ise isim, künye ve neseb de ittifak olan kârilerin ittihadından emin olmaktır şeklide tarif eder.

[4] Filibeli, *Tabakâtü'l-Kurrâ*, s. 4.
[5] Filibeli, *Tabakâtü'l-Kurrâ*, s. 5.

Filibeli kârilerin tabakaları hususunda mütevatir olarak addedilen seb'a ve 'aşera imamlarının isnadını Hz.Peygambere vasıl olan senet zincirinin kurrâ kitaplarında zikredildiği gibi ahad olup tevatüre ulaşmadığını ifade eder. Sebebini ise şöyle açıklamaktadır. Sened zincirinin zikredilen bir gruba ait olmadığının Kur'ân'ın diğer cemaatten gelmesine engel değildir[6] demesidir.

2.4. TABAKALARA AYIRMA METODU

Filibeli eserini metod açısından kronolojik olarak ele alırken dört tabaka olarak ele almıştır. Eserin son tabakası olan tabakayı müellifin kısmı haricinde eserin ulaştığımız bölümü kadarıyla Filibeli'nin yöntemini ifade etmeye çalıştık.

2.4.1. Sahâbe

Filibeli eserininin birinci tabakası olan sahabe tabakasını iki kısımda ele almıştır. Birinci kısımda dört halife, Ubey b.Ka'ab, Zeyd b.Sabit, Abdullah b.Mesud, Ebu'd-Derda, Ebu Musa el-Eşari gibi sahabelerden oluşturmuştur. Sahabe tabakasının birinci kısmınındaki sahabelerin özelliğine baktığımızda bizzat Hz.Peygamberden Kur'an-ı almaları olmuştur. Yine tabaka içerisinde sahabeleride efdaliyet (üstünlük)şeklinde sıralamıştır. Hz.Peygamber kendi yaşantısında söz ve davranışlarıyla bunları belli etmiştir. Örneğin Hz. Peygamber vefatına yakın zamanlarda kendisinin yerine Ebu Bekir'e söyleyin insanlara namaz kıldırsın şeklindeki hadisi onun sahabe arasındaki değerinin bir göstergesidir.

Filibeli ikinci kısımda sahabenin sahabeden Kur'an-ı alan ve rivayet eden olarak yazmıştır. Bunlar üzerinde fazlaca durmayıp şu üç sahabeden kısaca bahsetmiştir. Abdullah b.Abbas, Ebu Hureyre ve Abdullah b.Saib sığarı sahabe yani sahabenin küçüklerinden olan çocuk sahabelerdir. Küçük yaşlarından itibaren Hz. Peygamberin rahle-i tedrisinde ders görmüş, dualarına mazhar olup İslam dinine büyük hizmetlerde bulunmuşlardır.

[6] Filibeli, *Tabakâtü'l-Kurrâ*, s. 4.

2.4. 2. Tabiin

Hz. Ömer'in halifeliği döneminde başlayan fetih hareketleri Hz. Osman'ın hilafetinde de devam ettiğinden doğuda Türkistan Çin hudutlarına, batıda Kuzey Afrika'nın kıyılarına kuzeyde ise Kafkaslara kadar İslam Devleti geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Hz. Osman döneminde Beni Ümeyye ve Beni Haşim Sülalesi arasında devam eden problemler ilk tefrika olarak baş göstermiştir. İlerleyen zamanlarda ve gelişen durumlara binaen fırkalaşmalar devam etmiştir. Fırka kelimesinin bir bölgeye ve gruba mensubiyeti açısından Filibelinin de Tabiin döneminde gerçekleşmiş olan fırkalara atıfta bulunarak Tabiin Tabakasını Medine-i Münevvere, Mekke-i Mükerreme, Küfe, Basra, Şam gibi fırkalara ayırmıştır. Kırâatleri öğrenme ve öğretme konusunda meşhur olanları ele almıştır.[7]

2.4. 3. Seb'a ve Âşera

Kur'an'ın meşhur kırâat imamlarından alınıp diğerlerinden alınmaması Hz. Osman zamanında yazılıp belli başlı şehirlere gönderilmesi ve sika imamların kırâatlerinin dışındakilerinin reddi cemaati müslimin icma ve ittifakıdır.

Kırâat imamlarının çoğaldığı bu dönemde ihtilafların ziyadesiyle olması bu konuda bir kaideyi gerektirir ki bu da sened, resmi Osmani ve arap diline uygunluğudur. Herhangi bir kırâat senedi sahih ise mushafı şerif hattına tevafuk eder, vucuhu nahiv bir veçhe muvafakat ederse hadiste geçen seb'a ahruftandır. Zikrolunan bu üç şarta sahip kırâatlerin kabulü vaciptir.[8]

Kırâatler yedi, on ve şazze olarak üç gruba taksim edilir. Filibeli yedi kırâatin mütevatir olduğunu on kırâatin ise kavli esah üzere şeklinde açıklarken şazzenin ise ittifakla mütevatir olmadığını ifade eder.

[7] Filibeli, *Tabakâtü'l-Kurrâ*, s.18.
[8] Filibeli, *Tabakâtü'l-Kurrâ*, s. 32-33.

2.5. TABAKĀTÜ-L ḲURRĀ'ADLI ESERİNİN TRANSKRİPSİYONU

TABAKĀT'ÜL-ḲURRĀ'

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلات والسلام على سيد المرسلين وعلى آله وصحبه اجمعين

Hamd Ālemleriñ rabbi olan Allah'a (c.c.) ṣalat ve selām Peygambeleriñ efendisine āline ve āṣḥabına olsun.

Ṭabaḳāt kelimesi Ṭabaḳa kelimesiniñ cem'i ulup lüġatte (القوم المتشابهون) (birbirine beñzeyen ḳavim) ma'nāsınadır.

Iṣṭılaḥta ise ṭabaḳa (قوم تقاربوا فىالسن والإسناد فقط بان يكون شيوخ هنا هم شيوخ الآخر او يقاربوا شيوخهوم) (Sadece isnad ve yaş bakımından birbirine yakın olan bir ḳavimdir bu şeyẖler sonda ki şeyẖlerdir ya da şeyẖlerine yakın olanlardır.) ile ta'rif olunur. Ḳurrā' kelimesi ḳāri' kelimesiniñ cem'i olup Ḳur'ān-ı 'aẓīm ü'ş-Şānıñ cümlesini ḥıfẓ eden kimseye bizim zamānımızda ḥāfıẓ dediğimiz gibi zāmān-ı sa'ādet-i Peyġamberī ve 'aṣḥabda Ḳurrā'denir idi. Bu taḳdir de Ḳur'ān-ı 'aẓīm ü'ş-Şānıñ lafẓ-ı şerīfi Nebī zīşān (s.a.v.) efendimizden naḳl ve rivāyet eden zevāt-ı kirāmıñ sinde ve isnātta ve yāhut yalñız isnātta mukārebetini ki bu rāviniñ şüyūẖu āẖarıñ şüyūẖu olduğunu ve yahut rāviniñ şüyūẖu āẖarıñ şüyūẖunamuḳārib olduğunu bildiren 'ilme 'İlm-i Ṭabaḳāt'ül-Ḳurrā' 'ıtlaḳ olunur.

Bu 'ilmin mevḍū'u āḥvāl'ül-ḳurrā'dır.

Ġayesi ise isim ve künye de müttefiḳ olan Ḳurrā'nıñ ittiḥādından emīn olmak ve tedlīs gibi olan āḥvāle ıṭṭılā' mümkün olmaḳtır. Müttefiḳ olan isim ve künyeleri bu fen ile temyīz eylediği cihetle Fenn-i Ṭabaḳāt ehemmi'l-'ulūmdandır. Zirā künyeleri, tariẖleri, tevellüdleri mütteḥid olan rāvileri ṭabaḳa ṭabaḳa bīlinecek olur ise iştibāh zāil olur.

Muṣḥaf

Ḳur'ān-ı Kerīm sāir kütüb-ü ilahīye gibi def'aten nāzil olmayıp vakāyi' ve icābāt-ı kevniyeye göre (Büleġā-yı 'Adnān ve Fuṣaḥā-yı Ḳaḥṭan'a)[9] maḫṣuṣ esālīb-i belāġat üzre müneccemen yirmi üç senede şeref-nāzil olmuşdur.

Cenāb-ı Seyyid'il-Mürselīne Ḳur'ān-ı Kerīm nāzil oldukta āṣḥab-ı güzīnden ba'żıları [4] deriler, taḥtalar, kemīkler üzerīne yazarlar idi. İbn-i Mes'ūd, Sālim, Mu'āz, Übey bin Ka'ab gibi tamāmen yazıp cem' idenler daḫi var īdi. Zamān-ı sa'ādet-i peyġamberīde pek çok ḳurrā' mevcūd olup sāir nāsa ta'līm-i ḳur'ān ederlerdi.

İtḳan'da İmām Suyūṭī diyor ki: Cenāb-ı Ḫatemü'l-Enbiyā' (s.a.v.) efendimiz Ḳur'ān-ı 'aẓīm ü'ş-şānı muṣḥafda cem' buyūrmadı. Çünkü ba'żı aḥkām-ı Ḳur'āniyeyi yāḥud tilāvetini nāsıḫıñ vurūdına intiẓār buyūrurlardı. Vaḳtā ki nebīyy-i zīşān efendimiziñ vefātıyla nuzūl-i ḳur'ān munḳaṭı' oldu. Cenāb-ı Vācibü'l-Vücūd ümmet üzerine ḳur'ān-ı ḥıfẓ buyuracağına va'd-i ilāhīsini īfāen ḫulefā'i rāşidīne cem'i ḳur'ānı ilhām buyurdu. İşte Ḥażret-i 'Ömer'iñ meşveretiyle Ebūbekr eṣ-Ṣıddık (r.a.) bu emr-i ṣa'aba ibtidār eyledi. Şöyle ki Ebūbekr eṣ-Ṣıddık'ıñ (r.a) zamān-ı ḫilāfetinde şevvāl sene 11 tārīḫinde vukū' bulan Yemāme Muhārebesinde 70 Ḳurrā ' şehīd oldu ki ānlardan biri Ebū Ḫuzeyfe'niñ azatlısı ve ḳurrā 'i erbe'anıñ birisi olan Sālim (r.a) idi.

Ḥażret-i 'Ömer (r.a.) bundan ḥavf ve telāşa düşüp hemen ḥużūr-ı ḫalīfeye vardı ve Ḳur'ān-ı 'aẓīm ü'ş-şānıñ cem'ini emir buyurmasını ricā eyledi. Cenāb-ı Ḫalīfe kātib-i vaḥy-i Peyġamberī olān Zeyd bin Sābit'i çağırdı. Ve Ḳurān-ı Kerīmiñ cem'ini oña irāde buyurdu. Zeyd b.Ṣabit (r.a.) zamān-ı saādette Ḳur'ān-ı Kerīmi kāmilen cem' edenlerden biri olduğu ḥalde fevḳal'āde diḳḳat ve ihtiyāṭa ri'āyet ederek her kimde Ḳur'āndan

[9] Arap dilini çeşitli kabilelerin konuştuğu farkedilmektedir. Arap toplumu iki büyük gruba ayrılmıştır. Kahtanlılar yahut (Yemenliler) ve Adnanlılar. Bu iki kabile de asılları bir olmakla beraber çeşitli boylara ayrılmıştır. Her kabilenin kendine ait lehçesi vardır. Bu lehçeler İslam'ın gelişine kadar devam etmiş, ondan sonra ancak Adnanlıların dilleriyle uyuşan lafızlar baki kalmıştır. Arap dilinin tedvininden sonra, lügat iki kısma ayrılmıştır. Birisi fasih lügat diğeri ise avamın lügatıdır. Fasih lügat Kureyş lügatıdır. Kuran-ı Kerim bu lügatla nazil olmuştur. İslam dininin ortaya çıkmasından sonra bu iki kısım kabilelerin lisanları birleşerek Kureyş lügatını kabul etmişlerdir. Bkz.İsmail Karaçam, Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kırâati, Nedve Yay, İstanbul, 1974, s.14-16.

yazılmış bir şey varsa cümlesini ṭopladı ve sāir Ḳurrā'ya mürāca'atla taṣdīḳ ettirerek Ḳur'ān-ı tamamıyla ṣaḥife ṣaḥife yazıp cem' eyledi.

Bu ṣuḥuf-u muṭaḥḥara Ḥażret-i Ṣıddık'ıñ yanında ḳaldı. onuñ vefātında Ḥażret-i 'Ömer'iñ yanında, ba'dehū Kerīmesi Ümmü'l-müminīn Ḥafṣa (r.a.) yanında kaldı.

İşte Ḳur'ān-ı 'aẕīm ü'ş-şān ibtidā Ḫilāfet-i Ebūbekr eṣ-Ṣıddık'ta cem' olundu. Lākin Āyāt-ı Ḳur'āniye zamān-ı saādet-i Peyġamberi de ne vecihle tertīb olundu ise bu ṣuḥuf-u şerīfede daḫi her sūreniñ āyetleri o tertib üzere yazılmış. Ancaḳ sūreler sırasıyla tertīb olunmayıp her sūre yalñız başına bir kitāb idi. Ṣoñra Ḥażret-i Oṯman zi'n-nūreyn eyyām-ı ḫilafetinde sene 25 li-maṣlaḥatin Ḥażret-i 'Alī ve sāir aṣḥab-ı kirāmı (r.a.) cem' edip oñlarıñ reylerini alaraḳ Ḥażret-i Hafṣa'nın nezdinde maḥfuẓ mārru'z-zikir ṣuḥuf-ı muṭaḥḥareyi celb ile oñlardan ḳureyş ḳırā'ati üzere bir Muṣḥaf-ı Şerīf yazmaya [5] sālifü'ẕ-ẕikir Zeyd bin Ṯabit el-Enṣarī'yi memur eyledi ve her semte gönderilmek üzere müte'addid Muṣḥaflar yazılmak lāẕım geldiğine mebnī diġer Ṣaḥābe ilḥaḳ olundu ki Enes bin Mālik ve 'Abdullah İbni 'Abbas (r.a.) daḫi oñlara dāḫil oldu ve Sūreler sırasıyla yazıldı ve Muṣḥaf denildi.

Ḥażret-i 'Oṯman bu Muḥṣaf -ı Şerīflerden birer tane (Şam, Yemen, Baṣra, Kūfe, Mekke ve Baḥreyn'e) gönderip bir danesini daḫi Medīne-i Münevvere'de yanında bıraktı ve ẕikr olunan Ṣuḥuf-ı Şerīfeyi Hażret-i Ḥafṣa Vālidemize i'āde buyurdu ve Ṣuḥuf-ı meẕkure ile mesāḥif-i 'Osmāniyeden māada eyādi-ināsta ne ḳadar Ṣuḥuf ve Muṣḥaf var ise imḥasıyla emir buyurdu.

Şu ifādemizden müstefād oldu ki beyne'd-defeteyn mevcūd olan Ḳur'ān-ı Kerīm Aṣḥab-ı kirāmıñ ittifaḳıyla yazılmış olduğundan mütevāṭirdir. Tābiīn ve Tebe-i tābiīn ve ondan soñra da ḳarnen ba'de ḳarnıñ kiẕb üzerine ittifaḳları mümkün olmayan cemā'at-i keṯīreniñ rivāyetleriyle eyādi-i müminīnde mevcūd Mesāḥif-i şerīfe mütevāṭir olduğu cihetle inkārı küfürdür.

Su'āl-i mütevāṭir 'ad ettiğimiz Seb'a ve 'aşera eimmesine olan esānīd ve oñlarıñ aleyhi's-selām efendimize vāsıl olan esānidi kütüb-ü Ḳurrā'da mezkūr olduğu gibi āḥadtır. Ḥaddi tevātüre bāliġ değildir. Cevab-ı esānid-i meẕkūreniñ bir tāifede inḫiṣārı Ḳur'ānın diġer cemā'atten gelmesine māni' değildir. Ḳur'ānıñ Eimmeye nisbeti oñlar

żabt-ı ḥurufa ve ḥıfẓ-ı şüyūḥa teṣaddi ettiklerinden nāşidir ve o şüyūḫuñ her ṭabaḳada ‘adedi ḥadd-i tevātura bāliġdir.

Tabakātü-l Ḳurrā’yı mücmelen beyān edeceğimiz cihetle dört ṭabaḳaya taḳsīm edelim.

1. Ṭabaḳa-i Aṣḥab 2-Ṭabaḳa-i Tābiīn 3-Ṭabaḳa-i Seb‘a ve ‘Aşera 4-Ṭabaḳa-i Mü’ellifīn.

Ṭabaḳa-i Aṣḥab dahi iki kısım olup; 1- Bizzat fem-i sa‘ādet-i nebevīden aḫz eden sigāt 2- kendileri gibi ‘aṣḥabtan aḫz ve rivāyet eden ‘aṣḥabtır.

Ebubekir es- ṣıddīḳ

Bizzat fem-i Sa‘ādett-i Nebevīden aḫz-i kırā’et eden ‘aṣḥabın evveli ‘Abdullah bin ‘Osmān bin ‘Āmir ibni ‘Amr bin Ka‘ab bin Sa‘ad bin Teym bin Mürre bin Ka‘ab bin Lüey bin Gālib bin Faḫr el-İmām Ebūbekr es- Ṣıddīḳ (r.a) dır ki Rasulullahın ṣāḥibi ve bil-ittifaḳ birinci ḫalīfesi ve kendinden soñra ḫayr-ı Ḥalḳtır. [6]

Cenāb-ı Peygamberden rivāyet eyledi ve ondan ‘Ömer ve ‘Osmān ve ‘Alī ve ‘Abdurraḥmān bin ‘Avf ve İbni Mes‘ud ve İbn-i ‘Abbas ve Zeyd bin Sābit(r.a) ḥazarātı rivāyet eylemişlerdir.

İmām Nevevī Tehẕib’inde diyor ki: Ebūbekr es-Ṣıddīḳ Ḳur’ān-ı ‘aẓīm ü’ş-şānı ḥıfẓ eden ‘aṣḥabtan biridir. Amma Ḥażret-i Enes’ten rivāyet olunan ki (Ḳur’ānı cem‘ eyledi ancak Enṣar’dan dört kimse cem‘ eyledi. oñlarda Ubey bin Ka‘ab, Mu‘az bin Cebel, Zeyd bin Sāabit, Ebū Zeyd) dir ki bundan murad Enṣar’dan ancak dört kimse cem‘ eyledi demektir. Zira ‘Abdullah bin ‘Ömer, ‘Abdullah bin Amr, İbni ‘Abbas, ‘Osmān bin Affan ve ‘Abdullah bin Mes‘ud (r.a) ḥażarātınıñ ḥafaẓa-i Ḳur’ān’dan oldukları müttefeḳun- aleyhtir.

İmām Mazinī diyor ki: Ḥażret-i Enes’ıñ bu ḳavlinden ġayrileriniñ cem‘ etmemesi lāżım gelmez. Çünkü Ḥażreti Enes diġer ‘aṣḥabın Ḳur’ānı cem‘ ettiğini bilememesi mümkündür. ‘Aṣḥabın keṣreti ve bilāda teferruḳlarıyla beraber Ḳurrā’nın kimler oldukları nice ma‘lum olabilir.

İmām Ḳurṭubī diyor ki: Yemāme muḥārebesinde 70 Kurrā‘ ve ahd-i Rasulullah’ta Bi’r-i Mā‘une’de 70 Ḳurrā’nın şehīd oldukları Ḥażreti Enes’e de ma‘lūm dur. Öyle ise Ḥażreti Enes’in Dörde kaṣr eylemesi oñlara şiddet-i ta‘alluḳu ve yahut ḫaṭırına o dört zāt ḫuṭūr edip diġerleri ḫuṭūr etmediği içindir ki ‘ilm-i Usūl-ü Fıḳıhta (لامفهوم فىالعدد) (Sayıda bilinmemezlik) denilmiştir.

Şu tafṣilden ma‘lūm oldu ki Ḳurrā-i ‘aṣḥab pek çoktur. Bā-ḥuṣūṣ Ḥażret-i Ṣıddīḳ’ıñ ḳur’ān-ı ‘aẕīmi ḥıfẓ eylediği edille-i ḳaviyye ile iṣbāt edilmiştir. Şöyle ki Cenāb-ı Faḫri’l-Mürselīn bir hadīṣte (Her ḳavimden Kitābullahı eḳra’ olanları ve Ḳur’ān cihetinden Ekser olanları imāmet eylesin) ve diğer hadīṣi şerifte (Ebabekr’e söyleyiniz nāsa namaz kıldırsın) ya‘nī İmām olsun buyurmuşlardır. Bu iki hadīṣi şerīf delālet eyledi ki Ebūbekr Es-Ṣıddīḳ ekra’ün-nastır ve keẕālik (ما طلعت شمس و لا غربت على احد بعد النبين والمرسلين افضل من ابىبكر (Peygamberler ve nebīlerden soñra güneş Ebūbekr’den daha faziletli biriniñ üzerine doğup batmamıştır). Hadīṣi şerīfi Ebūbekr Es-Ṣıddīḳ ḥaḳḳında şeref-vārid olmuştur. Bu da delālet eder ki ḥażret-i müşārunileyh cemī-i fedāili müstecmi‘dir.

Ḥıfẓ -ı ḳur’ān ise bir faẓīlettir. ‘Ulūm -u evvelīn ve āḫirini cāmi‘ bir nebīyy-i zīşānın iṣbāt ettiği bir şeyi nefy etmeye kim muḳtedir olabilir? Ḥażret-i Ebūbekr’iñ Vālidesi ümmü’l-ḫayr Selmā binti Saḫr’dır ki ḳabīle-i Temīm’dendir. Müşārun ileyh ‘atiḳ tesmiye olundu [7] ḥüsn-ü vechi ve cemālinden ve yahud nesebinde ‘aybı icab eden bir şey olmadığından ve yahut (انت عتيق منالنار) (Sen cehennemden ‘atiksin.) Ḥadīṣ-i şerīfi ḥaḳḳ-ı ‘ulyālarında şeref-vürūd ettiği içindir. Kendilerine Ṣıddīḳ denildi. Sebebi ise ‘aleyhisselām Efendimiz leyle-i Mi‘racta Mescid-i Aksā’ya isra olunduğunu nāsa ḫaber verdiği vaḳit īmān edenlerden ba‘żıları irtidād eyledikte Ebūbekr es-Ṣıddīḳ: Eğer bundan bi-ḥasebi’ẕ-ẓāḫir ‘akla daha ba‘īd olanı söylemiş olsa yine ben taṣdīḳ ederim demesidir.

(قال الشاعر ابومحجن الثقفى فى حقه)

وسميت صديقا وكل مهاجر — سواك يسمى باسمه غير منكر

سبقت الى الاسلام والله شاهد — وكنت جليسا فىالقريش المشهر

(Şair Ebū Miḥcen Es-Sekafī “Ebūbekr”ḥaḳkında şöyle dedi)

Senden başka bütün Muhacirler kendi isleriyle isimlendirilerken

Sen Sıddık diye isimlendirildin Bu inkâr edilemez

İslama girmekte herkesi geçtin buna Allah şahittir.

Kureyş içinde sen adınla sanınla oturdun

Müşārünileyh Cenāb-ı Nebīyy-i Zīşāndan iki yaş küçüktür ve ricālden evvelen şeref-i İslām ile müşerref olan oñlardır ve ṣıbyandan Ḥażreti ‘Alī ve kadınlardan Ḥażreti Hadīcedir. Cenāb-ı Risālet-maab efendimiz maraż-ı mevtlerinde birkaç gün ṣalatta kendisini istiḫlāf buyurmuşlardır. Hicretin 13. Senesi Cemāziyelāḫire’niñ 23. Pazartesi günü atmış üç yaşında irtiḥāl-i dār-ı beḳā eylemiş ve ḥücre-i sa‘ādet-i Peygamberīde medfūn olup re’s-i şerīfleri ṣallallāhü aleyhi ve sellem efendimizin ketefeyni beyniñe vaż‘ olunmuştur. Müddet-i Ḫilāfetleri iki sene dört aydan on iki gün noḳṣandır. Kendilerini zevceleri Esmā binti ‘Umeys ġasl eylemelerini vaṣiyet eylemiştir.

Aleyhi’ṣ-ṣalātü vesselām efendimizden rivāyet ettiği Ehādīṣ -i şerīfe 142 dir. Ehādīṣ -i şerīfeniñ intişarından muḳaddem vefātı rivāyetiniñ ḳılletine sebep olmuştur.

‘Ömer bin el- Ḫaṭṭāb

Bizzat fem-i sa‘ādetten aḫz-i Ḳur’ān eden Ṣaḥābe-i kirāmıñ ikincisi Ḥażreti ‘Ömer bin el- Haṭṭab bin Nüfeyl bin ‘Abdüluzzā bin Rebāh bin Ḳurṭ bin Rezzāḥ bin ‘Adī bin Ka‘ab bin Lüey Emīrü’l-mü’minīn Ebū ḥafṣ el-Kureşī el-Adevidīr. Bi’set-i Nebevīyeniñ altıncı senesi 27 yaşında ricālden 40. olarak şeref-i islām ile müşerref ve din-i islām kendisi ile ḳuvvet bulmuştur. Fem-i sa‘ādet-i Peygamberīden bizzat istimā-ı Ḳur’ān ve ta‘allüm buyurdular.[8]

Ebul‘āliye er-Riyāḥiden sened-i ṣaḥīḥ ile rivāyet olundu ki Ḳur’ān-ı ‘aẓīmi Ḥażret-i ‘Ömer’den dört def‘a kırā’et eyledim buyurdular. Ṣaḥābe-i kirāmdan cemā‘at-i keşīre Ḥażret-i ‘Ömer’den Ḳur’ān-ı ‘aẓīm i’ş-şānıñ kırā’etini rivāyet eylediler. Vālideleri Ḥanteme binti Hişām bin Muġīre’dir ki Ebūcehl’ıñ hemşerisidir. Ebūbekr es-Ṣıddīḳten soñra kendisine Ḫalīfe-i Rasulullah denildi ki “Siz Müminīn ben siziñ emirinizim” buyurdular. Bināenaleyh ibtidā Emirü’l-müminīn tesmiye olunan oñlardır.

ḥaḳ ile bātıl beynıñi tefrīḳ eylediği cihetle Fāruḳ ile telḳīb olundular. ‘Adl ve ‘irfānı ve siyāseti dost ve düşmanlarınıñ taḥtı taṣdīḳinde olduğu beyne’l-müverriḫīn müttefeḳun-aleyhtir.

Ḥażret-i Ebūbekr’in vefātı günü 22 Cemāziyelāḫire sene 13 hilāfet ile bī‘at olundu. Hicretin 23. senesi Ẕilḥicceniñ 27. Çarşamba günü Müġīre bin Şu‘be’niñ kölesi Ebū Lülü Fīrūz ṭarafından zehirli ḫançer ile arkasından ‘alel-ġaflet vurulup hilal-i Muḥarrem’ül- ḥaramda Pazar günü ḳavl-i meşhūr üzere 63 yaşında irtiḥāl-i dār-ı beḳā buyurmuşlardır. 66 – 61 – 60- 59 – 55 – 54 yaşlarında olduğunu rivāyet edenler de olmuştur.

Müddet-i hilāfeti 10 yıl 5 ay 20 gündür. Nebīyy-i Zīşān efendimizden rivāyet eylediği aḥādis-i şerīfe 539 dur. Kendilerinden ‘Osmān bin ‘Afvān, ‘Ali bin Ebī Tālib, Ṭalḥa, Sa‘ad, İbn-i Mes‘ūd, Ebūzer, İbn-i ‘Avf, ‘Abdullah bin ‘Ömer, İbn-i ‘Abbas, İbnü’z-Zübeyr, Enes, Ebū Hureyre, ‘Amr bin el-‘As, Ebū Musā el-Eş‘ari, Berā bin ‘Āzib, Ebū Sa‘id el- Ḫudrī ve daha nice zevāt-ı kirām (r.a) rivāyet eylemiştir.

Ḥażret-i ‘Osmān

Üçüncüsü ‘Osmān bin ‘Affan bin Ebīl‘as bin Ümeyye bin ‘Abdişems bin ‘Abdimenaf bin Ḳuṣay Ebū ‘Abdullah ve Ebū ‘Amr el-Ḳureşī el-Emevī Emīru’l-Müminīn Zi’n-nūreyndir. Ḥażreti ‘Ömer’in defninden üç gün soñra ya‘nī Muḥarremü’l-Ḥaramın ibtidāsında kendisine bī‘at olunmuştur. Fil senesinden altı sene soñra dünyāya gelmiş (Bu taḳdīrde Nebīyy-i zīşāndan altı yaş küçüktür.) ve Ebūbekr es-Ṣıddīḳ’ıñ tavṣiyesi üzerine bi’setiñ birinci senesi īmān-ı ezelisini iẓhār [9] eylemiştir.

Hicreteyne ya‘nī evvela Ḥabeş’e ve sāniyen Medīne-i Münevvere’ye hicret eylemiştir. Sābikīn-i evvelīnden ve Ḫulefā-i erbe‘anıñ biri olup Cenāb-ı faḫr-i kāinātıñ Kerīme-i muḥteremelerinden ibtidā Ḥażret-i Ruḳiyye (r.a) yı tezevvüc eyleyip ‘Abdullah dünyāya geldikte ibtidā Ebū ‘Abdullah ve sonra Ebū ‘Amr ile künyelenmiştir.

Ḥażret-i Ruḳiyye’niñ vefātında (s.a.v) Efendimiz diğer Kerīmeleri Ümmüḳülsüm’ü (r.a) Müşārünileyhe tezevvüc eylediğinden Zi’n-nūreyn ile telḳīb

olunmuştur. Ahd-i Rasülüllalh'ta Ḳur'ān-ı 'aẓīmi cem' edip Nebīyy-i Zīşān üzerine 'arz eylemiştir. Muġīre bin Ebī Şihāb Maḥzumī ve Ebū 'Abdurraḥmān es-Sülemī ve Zer bin Ceyş ve Ebūlesved ed-Düelī ve daha nice zevāt kendilerine 'arz-ı Ḳur'ān eylemiştir. Hicretin 35. Senesi Ẕilḥicceniñ 18. Cuma günü ba'de'l-'asr ḳavl-i ṣaḥīḥ üzre 82 yaşında sāim olduğu ḥalde tilāvet-i Ḳur'ān etmekte iken şehīd olup cenaze namazını Cübeyr bin Mut'im kılmış ve Cumartesi gecesi Baḳi'de defn olunmuştur. Müddet-i hilāfeti 12 seneden on iki gün noḳṣandır.

Vālidesi Ümmühakīm binti 'Abdülmuṭṭalib'dir ki Cenāb-ı Peygamberiñ pederi 'Abdullah ile tev'em idiler.

Kendisinden Eban, 'Amr, Sa'īd, Ḥamran bin Eban, İbn-i 'Abbas, İbni 'Ömer, Enes bin Mālik (r.a) ve Sāib ibni Zeyd ve Ebū Ümame bin Sehl ve Ebū 'Abdurraḥmān es-Sülemī ve Aḥnef bin Ḳays ve Ṭārık bin Şihab ve Ḥalḳ-ı keşīr rivāyet-i Ehādīş eylemişlerdir.

Ḥażreti 'Alī

Ṣaḥābe-i kirāmiñ 4.sü'Alī bin Ebī Tālib bin 'Abdülmuṭṭalib Ebū'l-Hasen Ebū Turāb (r.a) Ḥażretleridir. Vālidesi Fāṭıma binti Esed bin Ḥāşim'dir. Ḥażreti 'Osmān'ıñ şehadetiniñ ertesi günü aṣḥab-ı kirāmıñ kāffesi kendisine bī'at eylemiştir.

Ḳavl-i meşhūr beş yaşında olduğu ḥalde ṣabilerden en evvel şeref-i İslām ile müşerref olmuştur. Ḥattā "Cenāb-ı Peygamber pazartesi günü ba'as olundu. Ben Salı günü īmān ettim" dediği mervīdir.

Müşārünileyh sābikīn-i evvelinden ve Ḫulefā-i erbaanın 4. ve Beni Ḥāşim'ıñ birinci Ḫalīfesi ve seyyide-i nisāi'l-ālemin Ḥażret-i Fāṭıma (r. a) zevci, ḥāṣılı feḍāil-i celilesi [10] müsliminden hiçbir ferde ḫafī olmayan bir zāt-ı āli-ḳadirdir. Zamān-ı sa'ādet-i Peygamberīde Ḳur'ān-ı 'aẓīmü'ş-şānı ḥıfẓ edip Rasül-i zīşān üzerine 'arz eylemiştir. Ebūlesved ed-Düelī ve Ebū 'Abdurraḥmān es-Sülemī ve 'Abdurraḥmān bin Ebī Leylā kendileri üzerine Ḳur'ān-ı 'aẓīmi 'arz eylemiştir.

Hicret-i Nebevīyeniñ 40. Senesi Ramażān -ı şerīfin 17. Cuma günü ṣabaḥ vaḳti 58 veyahut 63 yaşında olduğu ḥalde Kūfe'de 'Abdurraḥmān bin Mülcem ṭarafından seyf ile başından vurulup Pazar günü şehīden irtiḥāl-i dār-ı beḳā eylemiş.

'Abdullah bin Ca'fer ve oğulları Ḥażret-i Ḥasan ve Ḥüseyin (r.a) ḥażarātı ṭarafından ġasl olunarak Ḥażreti Ḥasan namazını kıldırıp Dar'ulemāre'de leylen defn olunmuştur.

Müddet-i Ḫilāfeti beş seneden üç ay noḳṣandır. Cenāb-ı Peygamberden rivāyet eylediği ehādīṯ 586 dır.

Kendisinden oğulları Ḥasan ve Ḥüseyin ve Muḥammed bin Hanīfe ve İbni Mes'ud ve ibni 'Abbas ve ibni 'Ömer ve İbni'z-Zübeyr ve Ebū Mūsā ve Ebū Sa'īd, ve Zeyd bir Erkam ve Cābir bin 'Abdullah ve Ebū 'Usame ve Ebū Hüreyre ve daha nice Ṣaḥābe ve Tābiīn (r. a) ḥażarātı rivāyet-i hadīṯ eylemiştir.

Übey Bin Ka'Ab

Beşincisi Übey bin Ka'ab bin Ḳays bin 'Ubeyd bin Mu'aviye bin 'Amr bin Mālik bin Neccār Ebülmünzir el-Enṣarī el-Medenī (r.a) Ḥażretleridir ki bu ümmetiñ akraıdır. Nebīyy-i zīşān üzerine 'arz-ı Ḳur'ān eylediği gibi Nebīyy-i zīşān dahi irşād ve ta'lim için ba'żı Ḳur'ānı onuñ üzerine kırā'et buyurmuşlardır.

Ṣaḥābe-i kirāmdan İbn-i 'Abbas ve Ebū Hüreyre ve 'Abdullah bin es-Sāib ve tābi'īn'den 'Abdullah bin 'Abbas bin Ebī Rabi'a ve Ebū 'Abdullah es-Sülemī ve Ebūl-'Aliye er-Riyahī Ḳur'ān-ı 'aẓīmi Übey bin Ka'ab Ḥażretlerine 'arz eylemişlerdir. Aleyhi's-ṣalātü ve's-selām efendimiz Übeyy'e hitaben (Ya Übey seniñ üzerine Ḳur'ān okumakla emr olundum) buyurdular. Übey bin Ka'abta (Ya Rasulallah Cenāb-ı Ḥaḳ mı beni size tesmiye eyledi?) dedikte Rasül-ü Ekrem: na'am buyurdular. Cenāb-ı Übey bin Ka'ab ağladı.

Bi'set-i Nebevīyeniñ 13. Senesi 'Akabe'de 73 erkek 2 kadın ile beraber [11] Nebīyy-i zīşāna bī'at edenlerin biridir. Tāriḫ-i vefātında iḫtilaf olunmuştur. 19 yahut 20 tariḫinde vefātına ḳāil olmuşlardır. Übey bin Ka'ab'ıñ vefātı günü Ḥażreti 'Ömer'iñ (اليوم

مات سيد المسلمين) (Bugün müslümanların efendisi öldü) ḳavli bu Tāriḫi teyid eder, 33 tāriḫinde vefāt etti diyenler olduğu gibi Ḥażreti ‘Osmān’ıñ vefātından bir hafta ve yahut bir ay muḳaddemdir diyenler de vardır. Medīne-i Münevvere’de Baki’ mezarlığında defn olunmuştur. Kendisinden 164 hadīsi şerīf rivāyet olunmuştur. Süveyd bin Ġafle, ‘Abdurraḥmān bin Ebzī, Ebū’l-Mehleb, oġlu Ṭufeyl ve sāire kendisinden rivāyet-i Ḥadīs eylemiştir. Bedir ve sāir ġazavatta ma‘iyyet-i Rasulullahta olarak ḥāżır bulunmuştur.

Zeyd Bin Sābit

Altıncısı Zeyd bin Sābit bin Ḍaḥḥāk bin Zeyd bin Levzan bin ‘Amr bin ‘Abd bin ‘Avf ibni Ġanem bin Mālik bin Neccār Ebū Hārice ve Ebū Sa‘īd el-Enṣarī ki Nebī ‘Aleyhisselām ın kātibi ve Vahy üzerine emini idi. Ahd-i Rasulullah’ta Ḳur’ān-ı ‘aẓīmi cem‘ ile iftiḫār eden Enṣar’dan biridir. Ḥażreti Ebūbekr’iñ emriyle Ḳur’ānı suḥufta cem‘ eden ve Ḥażreti ‘Osmān’ıñ zamān-ı Ḫilāfetinde meṣāhif-i şerīfeyi cem‘ ve taḥrīr edenlerden biri olup Ḳur’ān-ı ‘aẓīmi Nebīyy-i Kerīm üzerine ‘arz eylemiştir.

Ṣaḥābeden İbni ‘Ömer, Ebū Sa‘īd, Ebū Hüreyre, Enes, Sehl bin Sa‘ad, Sehl bin Ḥanif, ‘Abdullah ibni Yezīd ve Tābiīn’den Sa‘īd bin el-Müseyyeb, Ḳāṣım bin Muḥammed, Süleymān bin Yesār, Eban bin ‘Osmān , Beşir bin Sa‘īd oğulları Ḫārice ve Süleymān kendisinden kırā’et-i Ḳur’ān ve rivāyet-i ehādīs eylemişlerdir.

Nebīyy-i zīşānın Medīne-i münevvereyi teşriflerinde 11 yaşında idi. Bedr muḥārebesinde sıġar-ı sinnıñe bināen Cenāb-ı Peygamber kendisini geriye çevirmiştir. ba‘żılar Uḥud ġazāsında bulundu demişler ise de anda dahi bulunmadı. Belki ibtidā ḥāżır olduğu Ḫendeḳ ġazasıdır.

Müslimīn ile toprak taşır iken ‘aleyhisselām Efendimiz müşārünileyh ḥaḳkında (انه نعم الغلام) (o ne güzel çocuktur) buyurmuştur. Bī‘atü’r-rıḍvanda ve Tebük’te ḥāżır idiler. Ḥattā yevm-i Tebük’te Beni Mālik bin Neccār’ıñ ra’yeti ‘Ammāra’nın yedinde idi. Nebīyy-i zīşān ondan alıp Zeyd bin Sābit’e verdikte ‘Ammāre (ya Rasülallah benden faḫr-i Risāletinize bir şey mi bāliġ oldu?) demiş. Aleyhi’s-ṣalātü ve’s-selām efendimiz: ḫayır bāliġ olmadı. Lākin Ḳur’ān muḳaddem dir. Zeyd’ıñ Ḳur’ānı aḫẕi ise senden daha ziyādedir buyurdular. [12]

Ḳavl-i eṣaḥ üzre Hicretiñ 45. senesi 56 yaşında irtiḥāl-i dār-i beḳā eylemiş ve namaz ını Mervān bin Haḳem kılmıştır. Ebū Hüreyre (r.a) hażretleri (اليوم مات خير هذه الامة وعسى الله ان يجعل فى ابن عباس خلفا) (bu ümmetin en ḫayırlısı bugün öldü. Umulur ki Allah İbnü'l 'Abbas'ı Ḫalef kılar.) buyurmuşlardır. 42 – 43 – 51 – 55 tāriḫlerinde irtiḥāl etti diyenler olmuştur müşārun ileyhin menāḳibi keşīrdir.

Vālidesi Nevvar bin Mālik bin Mu'āviye bin 'Adī'dir. Cenāb-ı Rasülü'ş-şaḳaleynden 92 hadīşi şerīf rivāyet eylemiştir.

Enes bin Mālik (r.a) Ḥażretlerinden rivāyet olunur ki Faḫrü'l-Mürselīn Efendimiz Ḥażretleri (ارحم امتى بامتى ابوبكر واشدهم فى دين الله عمر واصدقهم حياأ عثمان واعلمهم با لفرائض) (Ümmetimin ümmetime en merhametlisi Ebū Bekr, Allahın dīni hususunda en şiddetlisi 'Ömer, en ziyāde hayāya mālik olanı 'Osmān ve ferāiżi en iyi bileni Zeyd bin Şābittir.) buyurmuşlardır.

'Abdullah Bin Mes'ūd

Ṣaḥābe-i kirāmıñ yedincisi 'Abdullah bin Mes'ūd bin Hāris bin Ākil Ebū 'Abdurraḥmān el-Hüzel el-Mekkī'dir ki sābikīn-i evvelinden ve hicreteyne hicret edenlerden ve ḳıbleteyne namaz kılanlardan biri olup Bedir, Uḥud, Ḫendeḳ, Bī'atü'r-rıḍvān'a ve sāir meşahidde maiyet-i Resulullahta şāhid olmuş ve ba'de'n-Nebī (s.a.v) Yermük muḥārebesinde dahi bulunmuştur. Ebū Cehil'in kafasını kesip ḥużūr-ı Nebevī'ye getirmiş ve Seyyidü'l-Mürselīn kendisini cennet ile müjdelemiştir.

Ṣaḥābe-i kirāmıñ 'ulemā ve kibārından ve etḳiyā ve aḫyārındandır. İslām'ı Ḥażreti 'Ömer'den muḳaddem olduğu gibi İslām ile müşerref olan zevāt-ı kirāmıñ altıncısıdır. 'Ahd-i Rasulullahta Ḳur'ānı cem' edip Nebīyy-i zīşān üzerine 'arz edenlerden biridir. 'Aleyhisselām Efendimizden 70 sūre ḥıfẓ eylediğini söylerdi. 'Alḳame, Mesruk Esved, Zer bin Ceyş, Ebū 'Abdurraḥmān es-Sülemī ve ġayrileri anıñ üzerine Ḳur'ānı 'arz eylemiştir.

Hāsılı Ḳur'ān-ı 'aẓīmü'ş-şānı fem-i sa'ādet-i Peygamberīden aḫz edip halḳa ta'līm edenlerden biridir. Ḥalḳ-ı keşīr kendisinden tefeḳḳuh eylemiştir. Vālidesi Ümmü

‘Abd Hüzeliye muhācirāt-ı evvelden idi. İbni Ümmü ‘Abd ḫıdmet-i Nebevīye’ye mülāzemet eder. Na‘l-i şerīfini götürür ve firaş ve vesadına ve misvak ṭuhuruna tevelli eder idi. Nebī ‘aleyhisselām gizli ve aşikārlarına anı muṭṭali‘ kılar ve ‘ilimde hiçbir kimseyi onuñ üzerine tafḍīl eylemez idi. (من احب ان يقرأ القرآن غضا كما انزل فليقرأ قرائة ابن امعبد) “Kim yeni indiği tazelikte Ḳur’ān okumayı arzularsa Ümmü ‘Abd’ıñ oġlunun kırâati ile okusun” Ḥadīsi şerīfi müşārun ileyhin ḥaḳkında şeref-vārid olmuştur.

Zeyd bin Vehb buyurur ki: İbni Mes‘ūd [13] Ḥażreti ‘Ömer’in meclisine geldi. Ḥażreti ‘Ömer onuñ ile muṣahabe ve mulātafe eyledi. Gittikten soñra buyurdular ki: : (كنيف مائ علما) ya‘nī bir kapçağız ki ‘İlim dolmuş. Ḳur’ān-ı ‘aẓīmin tecvīd ve taḥḳīḳinde ve ḥüsn-ü ṣavt ile tertilinde İmām ve muḳtedā-yı Ṣaḥābe-i kirāmdır.

Kırā’et-i ‘Āṣım ve Ḥamza ve Kesāi ve Ḫalef ve A’meş cümlesi oñlara müntehi olur. Hicretin 32. senesi 60 yaşını mütecāviz olduğu ḥalde Medīne-i Münevverede irtiḥāl-i dār-ı beḳā buyurup Baki’de defin olunmuştur. Rivāyet eylediği 848 ehādīs-i şerīfedir. Mevti ḫaberi Ebū’d-Derda Ḥażretlerine vāsıl oldukta ġāyet teessüf edip (yazık ki kendinden soñra kendi gibi bir kimse terk eylemedi) buyurdular.

Ebū’d-Derdā’

Ṣaḥābe-i güzīniñ sekizincisi Ebū’d-Derdā’ ‘Uveymir bin Zeyd yahut İbn-i ‘Abdullah ve yahut İbni Salebe el-Enṣarī el-Hazrecī (r.a) ki bu ümmetin hākimidir. ‘Ahdi Rasülullah’ta Ḳur’ān-ı ‘aẓīmi ḥıfẓ ṭarīḳiyle cem‘ edenlerin biridir. Ḥażreti ‘Ömer Şam-ı şerīfi fetḥ eyledikte Ebū’d-Derda raḍıyallahü anhı ḳāḍı naṣb eyledi.

Rasulullah (s.a.v) Medīne-i Münevvereyi teşriflerinde Muhacirīn ile Enṣar’ı bir biriyle kardaş yaptı. Selmān Fārisī Ḥażretleri bu muāhadattan bir müddet soñra Medīne’ye gelip şeref-i İslām ile müşerref olmuş ve Ebū’d-Derdā’ Ḥażretleriniñ İslāmiyeti teeḫḫur eylediği cihetle ikisini aḫ kılmıştır. Çünkü Ebū’d-Derdā’ (r.a) ın İslāmı Bedir ġazāsından sonradır. (وكان اخر داره اسلاما). (Son evi İslām idi.) Belki Uḥud ġazāsında bile ḥāżır olmadı. İbtidā Ḫendeḳ muḥārebesinde bulunmuştur. Lākin İmām zehebī Uḥud’ta bulundu demiştir.

‘Abdullah bin ‘Āmir Ḳur’ān-ı ‘aẓīmi onuñ üzerine ‘arz eylemiştir. Enes, Ebū Ümame, zevcesi Ümmü’d-Derda, oğlu Bilāl, ‘Alḳame, Ebū İdris el-Havlānī ve Ḫālid bin Mi‘dan ve ġayrileri dahi kendisinden rivāyet eylemiştir. Sa‘īd bin el-Müseyyeb’in ‘arz-ı Ḳur’ān eylediği mervī ise de İmām Zehebī: Ben mülāḳātlarını zan etmiyorum diyor. Müslim bin Mişkem’ıñ rivāyetine göre Ebū’d-Derdā’ raḍıyallāhü ‘anh Ḥażretlerinden ta‘lim eden ṭalebeniñ ‘adedi 1600 den ziyādedir. [14]

Cāmi-i Dımışḳ’ta her gün ṣabaḥ namazını edā ettikten soñra her ṭarafından kırā’et-i Ḳur’ān için gelen ṭalebeyi onar onar tefrīḳ ederek birer Irrife[10] verir ve kendisi oñların üzerine nezāret eder idi.

Vefātı Ḥażreti ‘Osmān’ıñ zamān-ı hilāfetlerinde Hicret-i Nebevīyeniñ 32. Senesi Ṣam-ı Ṣerīftedir.

Ebu Mūsā el-Eş‘arī

Fem-i sa‘ādetten bizzat aḫz-i Ḳur’ān eden saḥābeniñ dokuzuncusu Ebū Mūsā el-Eşarī ki ‘Abdullah bin Kays bin Selīm bin Ḥaḍḍār el-Eş‘arī el-Yemānī (r.a) hażretleridir. Hicretin yedinci senesi Yemen’den hicret edip feṯḥ-i Ḫayber’de Nebīyy-i zīşān aleyhi’s-ṣalātü vesselām efendimize mülāḳī olup şeref-i İslām ile müşerref oldular. Ḳur’ān-ı ‘aẓīmi ḥıfẓ edip Cenāb-ı Peygambere ‘arz eyledi. Her ne ḳadar ṣohbeti ḳalīl ise de kendisi nücebā-i aṣḥabtan olup ṣavtı pek güzel idi. Ḥattā’Alī yhi’s-ṣalātü ve’s-selām efendimiz kırā’etini istimā‘ buyurdukta (لقد اوتى هذا من مزامير آل داود) "Gerçekten sana Dāvūd Peygamberin mizmarlarından biri verilmiştir." buyurdular.

Zebid ve ‘Aden vālililiklerine ta‘yīn ve müşārun ileyh için istiġfār buyurdular. Ḥażreti ‘Ömer (r.a) Ḥażretleriniñ zamān-ı hilāfetinde Başra ve Kūfe vālililiklerinde bulunup İşfahan’ı feṯḥ eylemiştir.[11] Ḥażreti ‘Alī (kerremAllahü vechehü) dahi Ḥażreti Mu‘āviye (r.a) ile olan vaḳ‘ada celālet ve faḍlı ve ‘ilmine bināen ḥaḳem ta‘yīn eyledi.

[10] ‘Irrıf ‘ayniñ kesri ve rānıñ teşdidiyle bir ḳavmiñ reisine ve yahut nakibine derler ki reisten dûn olur. Bu maḳama enseb ma‘na-yı sānidir.

[11] İslam’da ṭāriḫ isti‘māline bu zat sebep olup çünkü Hazreti ‘Ömer ṭarafından kendisine gönderilen mektupların ṭariḫsiz olmasıyla, şüphe ve teşvişi dāī olacağını ‘arz etmiş ve bunun üzerine ṭāriḫ isti‘māline başlanılmıştır.

Lākin Ḥażreti Mu‘āviye’niñ ḥaḳem ta‘yīn buyurmuş olduğu ‘Amr bin ‘As kendisini iġfāl eyledi.

Ebu Recā el-‘Uṭāridī ve Ḥaṭṭān bin ‘Abdullah er-Reḳḳāşī müşārun ileyh üzerine ‘arz-ı Ḳur’ān eylemişlerdir. Oğulları Ebū Bekr, Ebū Bürde, Mūsā, İbrāhīm ve Rebi bin Ḥarrāş ve Zühdem el-Cerī ve Sa‘īd bin el-Müseyyeb ve daha nice cemā‘at-i keşīre kendilerinden rivāyet eylemişlerdir.[15]

Ḥāşılı meḥāsin-i keşīre ṣāḥibi bir zāt-ı ‘āli- ḳadirdir. Kendisinden 360 hadīsi şerīf naḳl ve rivāyet olunmuştur. Vefātı ḳavl-i ṣaḥīḥ üzere 44 tārihinde ve diğer rivāyette 53 tārihinde Mekke-i Mükerreme de ḳavl-i āḫara göre Kūfe’dedir.

İmām Zehebī diyor ki: şu ẕikr olunan Ṣaḥābe-i kirām Rasulullah ṣallallāhü aleyhi ve sellem efendimizin zamān-ı sa‘ādetlerinde Ḳur’ān-ı ‘aẓīmi ḥıfẓ edip Nebī ‘aleyhisselāma ‘arz eyledikleri bize bāliġ oldu ve Ḳurrā’i eimme-i seb‘a ve ‘aşareniñ esanīdi bu zevāt-ı kirām üzerine devrān eyledi. Bināenaleyh bu aṣḥabın ẕikriyle iktifā olundu. Yoksa Mu‘az bin Cebel ve Ebīzeyd ve Sālim Mevlā Ebī Ḥuzeyfe ve ‘Abdullah bin ‘Ömer ve ‘Ukbe bin ‘Āmir gibi daha nice zevāt-ı kirām Ḳur’ānı cem‘ ettiler. Lākin oñların kırā’eti bize vāsıl olmadığından bu miḳdāra iḳtisār olundu.

TABAḲA-İ AŞḤABIÑ ḲISM-I SĀNĪSİ KENDİLERİ GİBİ ṢAḤĀBEDEN AḪZ VE RİVĀYET EDEN AŞḤABTIR.

1- ‘Abdullah Bin ‘Abbās

İbni ‘Abdülmuṭṭalib Ebül’Abbas ibni ‘Ammi Rasulullah (s.a.v) ki Tercemān’ül-Ḳur’ān, ḥıbrü’l-Ümmet, Reīsü’l-Müfessirīn elḳāb-ı sāmiyesiyle mümtāz Ṣaḥābe-i güzīndir. (r.a) Übey bin Ka‘ab üzerine Ḳur’ān-ı ‘aẓīmi kırā’et eylemiştir. Ṣāḥibü’l-Ḳur’ān Efendimizden (s.a.v) ve ‘Ömer ve ‘Osmān ve ‘Alī ve Ebīzer ve vālidi ‘Abbas ve Ebī Süfyān (r.a) ḥażarātından ve diğer saḥābeden rivāyet eylemiştir.

Mücāhid, Sa‘īd bin Müseyyeb, A‘rac, ‘İkrime bin Ḫālid, Süleymān bin Ḳutbe Şeyḫ Āṣım el-Caḥderī, Ebū Ca‘fer ve ġayrileri kendisine ‘arz-ı Ḳur’ān eylemiş. ‘İkrime, ‘Atā, Ṭavūs, Ebū’ş-Şi‘sār, ‘Alī bin el-Hüseyn ve halḳ-ı keşīr kendisinden taḥdīş

eylemişlerdir. ba‘żıları Ḥażreti ‘Alī bin Ebī tālib kerremallahü vechehü üzerine dahi ‘arzı Ḳur’ān eyledi demiştir.

Zehebī Ṭabaḳatü’l-Ḳurrā’da Rasulullah (s.a.v) Efendimizin zamānında mufaṣṣalı ḥıfẓ eyledi demiştir. Ya‘nī sūre-i Hucurāttan āḫir-i Ḳur’āna ḳadar demektir. Velādetleri hicretten üç yıl muḳaddem olup Ḥaccetü’l-Veda’da sinn-i bülūġa teḳarrub eylemiş idi. Ṣāḥibü’ş-şeri‘a efendimizin (اللهم فقهه فىالدين وعلمه التأويل) “Allahım! O’nu dinde faḳīh kıl. Kitābıñ açıklamasını ona öğret” du‘āsına mazhariyetle ‘ilm-i tefsirde müşārun bi’l-benān ve kendisinden [16] rivāyet edenlerin ‘adedi sayılamaz bir dereceye varmıştır. Ḥāṣılı kelām zamānında vechi arzda kendinden daha ‘ālim hiçbir ahad mevcūd değil idi. 68 tārihinde Taif’te irtiḥāl-i dār-ı cenān etmiş ve namazını Muḥammed bin el- Ḥanīfe kılıp “Bu gün Ümmetin Rabbanisi öldü.” demiştir. Evāḫir-i ‘ömründe mübārek başarları mekfūf olmuş ve bu babta şu iki beyti söylemiştir:

ان يأخذ الله من عينى نورهما

ففى لسانى وقلبى منهما نور

قلبى ذكى وعقلى غير ذى دخل

و فى فمى صارم كاالسيف مأثور

Şüphesiz Allah (c.c.) gözümden nuru alsa da

Dilim de ve kalbimde nur vardır.

Kalbim zekidir. Aklım bunun dışında değildir.

Ağzım kılıç gibi keskin olduğu dillerdedir.

2 – Ebū Hüreyre Raḍıyallāhü ‘Anhü

İsminde iḫtilāf-ı keṯīr vardır. Akvā ve eşher olan ‘Abdurraḥmān bin eṯ-Ṯaḫr ed-Devsī el- Ḥāfıẓ (r.a) dır. Cahiliyette ismi ‘Abdüşems idi. Hicretin yedinci senesi Vālidesi ile beraber şeref-i İslām ile müşerref olmuş ve Ḫayber vaḳ‘asında bulunmuştur. Ḳur’ān-ı ‘aẓīmi ‘arz ṭarīḳiyle Übey bin Ka‘ab (r.a) dan aḫz eylemiş. ‘Abdurraḥmān bin Hürmüz el-A‘rac ve Ebū Ca‘fer onuñ üzerine ‘arz-ı Ḳur’ān eylemiştir. Sa‘īd bin Müseyyeb, Ebū Seleme bin ‘Abdurraḥmān, ‘Abdullah bin ‘Abdullah, Ebū Sālih es-Simān, Ebū Hāzim el-Eşc‘aī, ‘Urve, İbni Sīrīn, Hemmam bin Münebbih, Sa‘īd el-Maḳberī kendisinden rivāyet eylemiştir. İmām Buḫārī’niñ rivāyetine göre Ṣaḥābī ve Tābiīn’den 800 racülden ekser Ebū Hüreyre hażretlerinden rivāyet eylemiştir.

İbni ‘Abbas, İbn-i ‘Ömer, Cābir, Enes, Vāsıle bin el-Eşca‘ bu cümledendir. Kendisi İmām Müftī faḳīh sālih mütevazı‘, aḥlāḳ-ı ḥasene ile muttaṣıf, faḳr ve fāḳaya mübtelā aṣḥab-ı suffeden idi. Soñraları Ḥażreti ‘Ömer kendisini Bahreyn vālisi ta‘yīn eyledi. ‘Azl edildikten soñra tekrar gönderecek oldukta imtinā‘ edip Medīne-i Münevvere’de sākin oldu. İmām Zehebī diyor ki: Ḥażret-i Mu‘āviye zamānıñda Medīnei Münevvere’ye vāli ta‘yīn olunduğu vaḳit arkasına bir yük odun alıp sokaktan geçer iken: (اوسع الطريق للامير) “Emir için yolu genişletin” buyururlardı. Nebīyy-i zīşān efendimizden beş binden fazla Ehādīṯ-i şerīfe rivāyet eylemiştir.

Hicret-i Nebevīyyeniñ 57 ve yahut 58. Senesi 78 yaşında Medīne-i münevvere [17] civarında ‘Aḳīḳ denilen maḥalde irtiḥāl-i dār-ı beḳā buyurup Medīne-i münevvere’ye naḳl olunmuş ve Ḥażret-i Mu‘āviye ṭarafından orada vāli bulunan Velid bin ‘Utbe bin Ebī Süfyān namazını kılıp defin olunmuştur.

3 - ‘Abdullah Bin Sāib

İbni Übey es-Sāib Ṣayfī bin ‘Ābid bin ‘Ömer bin Maḫzum el-Ḳureşī el-Maḫzumī raḍıyallāhü ‘anh hażreteridir. Ḳāri-i ehl-i Mekke’dir. Zehebī’niñ beyānına göre ṣohbet ve rivāyet-i yesiresi vardır. Sıġar-ı saḥābeden idi. Ḳur’ān-ı ‘aẓīmü’ş-şānı ‘arz ṭarīḳiyle Übey bin Ka‘ab ve ‘Ömer bin el- Ḫaṭṭāb’tan rivāyet eylemiştir.

Mücāhid ve ‘Abdullah bin Keşīr onuñ üzerine ‘arz-ı Ḳur’ān eylemiştir. İbn-i Melike, ‘Atā, Muḥammed ibni ‘Abbad bin Ca‘fer ve diġerleri kendinden taḥdīş eylemiştir. Mücāhid demiştir ki: Biz Ḳāriimiz ‘Abdullah ibni Sāib, faḳīhimiz ‘Abdullah bin ‘Abbas, müezzinimiz Ebī Maḫzure, kāḍīmız ‘Ābid bin ‘Umeyr el-Leysī ile nās üzerine iftiḫār eder idik.

Vefātı 70 tāriḫinde Mekke-i Mükerremeden İbni’z-Zübeyr’in emāreti zamānıñda ve müşārun ileyhin katlinden az evvel vāki‘ olmuştur. İbni Melike diyor ki: ‘Abdullah İbni ‘Abbas Ḥażretleri ‘Abdullah bin Saib’iñ ḳabri üzerine durup ona du‘ā eyledi. Soñra döndü gitti.

TABAKĀT’ÜL KURRĀN’IÑ AKSĀM-I ERBE‘ASINDAN KISM-I SĀNİ:ṬABAḲA-İ TĀBİĪN’DİR.

Onlar da beş fırḳa olup Medīne-i Münevvere, Mekke-i Mükerreme, Kūfe, Başra, Şam-ı şerīfte kırā’et ve ikra’ ile meşhūr olanlardır.

FIRḲA-İ ŪLĀ

1- Said bin el-Müseyyeb

İbn-i Ḥüzn el-Maḫzūmī el-Ḳureşī el-Medenī Ebū Muḥammed ki kibār-ı Tābiīn’den ve Medīne-i münevvere de ẓuhūr eden fuḳahā-i seb‘adan biri olup fıḳıh ve Ḥadīşte ki yedi-tūlası ve zühd ve vera‘iyle meşhūrdur.[12] [18] kırk def‘a ifa-yı Ḥacc-ı şerīf etmiştir. ‘Abdülmelik bin Mervān Sa‘īd’in kızını oġlu ve Veli‘ahdı Velid’e almak istediği ḥalde vermeyip Ebū Vedā‘a isminde bir faḳīre vermişti.

Ḳur’ān-ı ‘aẓīmi İbni ‘Abbas ve Ebū Hüreyre üzerine ‘arz eylemiş. ‘Ömer, ‘Osmān, Sa‘īd bin Yezīd’ten (r.a) rivāyet eylemiştir. Muḥammed bin Müslim bin Şihāb ez-Zührī kendisinden bi-ṭarīḳi’l-‘arz aḫz-i Ḳur’ān eylemiştir. Ḫilāfet-i Ḥażret-i ‘Ömer’iñ

[12] Fuḳahā-i seb‘a: ‘Abdullah bin Mes‘ūd, ‘Urve bin Zübeyr bin el-‘Avvam, Ḳāsım bin Muḥammed bin Ebibekir Es-Ṣıddīḳ, Sa‘id bin Müseyyeb, Süleymān bin Yesār, Ḫārice bin Zeyd el-Ensāri, Ebūbekir ‘Abdurrahman bin Ḥāris. Ba‘żılar ‘Abdurrahman bin Ḥāris’in yerine Ebū Seleme bin Abdurrahman’ı ta‘dād etmiştir.

ikinci senesi dünyāya gelmiş ve müddet-i ‘ömrü yetmiş dokuza erdikte 94 senesi Medīne-i Münevverede irtiḥāl-i dār-ı beḳā eylemiştir.

2 -‘Urve bin ez-Zübeyr bin el-‘Avvām

Ebu Ḫüveylid el- Ḳureşī el-Esedī Ebū ‘Abdullah’tır ki ‘Aşere-i Mübeşşereden Ḥażret-i Zübeyr raḍıyallāhü ‘anhın ikinci oğlu olup ‘Abdullah bin ez-Zübeyr ile bir Vālideden ya‘nī Zātü’n-nıṭaḳayn Esma binti Ebī Bekir es-Ṣıddīḳ raḍıyallāhü ‘anhümadan mütevellid olmuşlardır. Kibār-ı tabi‘inden ve Medīne’de ẓuhūr eden fuḳahā-i seb‘adan olup zühd ve taḳvā ve vera‘iyle meşhūrdur. Her gün rub‘ Ḳur’ānı tilāvet ettiği gibi her gece dahi tilāvet-i Ḳur’ān’a müdāvim olup ancak bir ayağında bir yara açılıp kangren olmakla ayağı kat‘olunduğu gece tilāvet-i Ḳur’ān’a muḳtedir olamadı ise de ertesi gece devam ettiğini İbn-i Ṣevzeb rivāyet etmiştir. Ḳur’ān ve Ḥadīṯ ve fıḳıhta ma‘lūmat-ı rasihası var idi. Ebeveyniñden ve teyzesi ümmü’l-müminīn Ḥażreti ‘Āişe ve diġer Ṣaḥābe-i kirāmdan rivāyet eylemiştir. Ondan dahi oğulları ve Zühri ve bir cemā‘at rivāyet eylemiştir.

Hicret-i seniyeniñ yirmi ikinci senesi dünyāya gelip 93 veya 94 ve yahut 95 senesi Medīne-i münevvere ḳurbunda Feraḥ nām mezra‘ada sāimen irtiḥāl ederek orada defn olunmuştur.

3 - Süleymān bin Yesar

Ebū Eyyūb el-Hilalī el-Medenī. Kibār-ı Tābiīn’den ve Medīne’de bulunan fuḳahā-i seb‘adan olup ezvāc-ı mutahhareden Meymūne (r.a) azatlısıdır. Hurūf-ı Ḳur’ān’da ondan dahi [19] rivāyet vāride olmuş. İbni’Abbas ve Ebū Hüreyre ve Ümmü Seleme (r.a) den rivāyet eylemiştir. 107 Tāriḥinde 73 yaşında vefāt etmiştir.

4 -'Ömer bin 'Abdül'Azīz

İbni Mervān bin el- Ḥakem Ebū Hafz el-Emevī Emīrü'l-Mü'minīn dir. Ḫulefā-i Emeviyeniñ sekizincisi ve āb-ı ruyı olup Vālidesi Ümmü 'Āṣım binti 'Āṣım bin 'Ömer el-Ḫaṭṭāb (r.a) olmakla Vālide ṭarafından Cenāb-ı Fārūḳ-ı a'zamın ḫafīde-zadesidir. Atmış sāl-ı hicrisinde ya'ni Ḥażret-i Mu'āviye'niñ vefātı senesi Medīne-i Münevvere'de dünyāya gelip pederiyle beraber Mısır'a gitmiş ve ba'dehū taḥsīl-i 'ulūm ve tefeḳḳuh için pederi ṭarafından Medīne'ye gönderilerek Enes bin Mālik ve 'Abdullah ibni Ca'fer bin Ebī Tālib ve Sa'īd bin el-Müseyyeb ve sāir mu'āsırıniyle ṣohbet ve kendilerinden istimā-ı Ehādīs-i şerīfe eylemiş ve kendinden dahi hurūf-ı Ḳur'ān'da rivāyet vāride olmuştur.

Pederiniñ vefātında 'ammi 'Abdülmelik bin Mervān taḫt-ı ḥükūmette iken kendisini Dımışḳ-ı Şam'a celble kızı Fāṭıma'yı tezvic ederek kendisini damat etmiş. 99 tārihinde 'ammi-zadesi Süleymān bin 'Abdülmelik'in vefātı üzerine makām-ı hilāfete geçince Ḫulefa-i Rāşidīn mesleğine sülūk ile icrā-yı 'adl ve dād eyleyerek bi-ḥakkın 'Ömer-i Sānī denilmeye kesb-i istiḥḳāḳ etmiştir. Ḥattā İmām Şafi'ī kendisine Ḫalīfe-i hāmise dediği mervīdir. Enes bin Mālik (r.a) demiş ki: İmāmet etmede faḫr-i Kāināt (s.a.v) efendimize 'Ömer bin 'Abdül'azīz'den ziyāde beñzeyen kimse görmedim. 101 senesi Şam civarında Deyriseman'da bir kölesi yediyle tesmīm edilerek kırk bir yaşında irtiḥāl-i dār-ı beḳā eylemiştir. Müddet-i hilāfeti iki sene beş aydır.

5 -Müslim bin Cündüb

Ebu 'Abdullah el-Medenī el-Kāri' el-Ḳāḍī Mevlā Hüzeyl ve tābi'i meşhūrdur. 'Abdullah bin Ayyaş el-Maḫzūmī Muḳrī el-Medenī üzerine Ḳur'ānı 'arz eylemiş. Ebū Hüreyre, Hakīm bin Ḫüzām, İbni 'Ömer, İbni'z-Zübeyr ve ġayrilerinden (r.a) rivāyet eylemiştir.

İmām Zehebī: (لااحسب رواية مسلم عن حكيم و ابىهريرة الا منقطعة (Müslim'iñ Ḥaḳim ve Ebūhureyreden rivayetini münkatı olarak görürüm.) diyor. İmām Nāfi' onuñ üzerine 'arz-ı Ḳur'ān eylemiştir. Oğlu 'Abdullah bin Müslim ve Yezīd bin Eslem ve

Muḥammed bin ‘Amr bin Ḥalḥala ve Yaḥyā bin [20] Sa‘īd el-Enṣarī ve İbni Ebī zi‘b ve ġayrileri kendisinden taḥdīṯ eylemiştir. Ehl-i zamānınıñ fuṣaḥāsından olup ‘Ömer bin ‘Abdül‘azīz’i te’dib ya‘nī feṣaḥat ve edeb ta‘lim etmiştir. (وكان يقص بالمدينة)

‘Ömer bin ‘Abdül‘azīz buyururlar ki: Bir kimse Ḳur’ānı ġus ve ṭāri kırā’et etmek isterse Müslim bin Cündüb kırā’eti üzerine okusun. Vefātı Hişām bin ‘Abdülmelik’iñ zamān-ı hilāfetinde takriben 110 tārihinden sonraca vāki‘ olmuştur.

6-’Abdurraḥmān bin Hürmüz

El-A‘rec Ebū Dāvūd el-Medenī Mevlā Muḥammed bin Rebī‘a ki tābi-i celili’l-ḳadirdir. Ḳur’ān-ı ‘aẓīmi Ebū Hüreyre, İbni ‘Abbas, ‘Abdullah bin ‘Ayyaş İbni Rebi‘a üzerlerine ‘arz eylemiş ve ekser rivayeti Ebū Hüreyre (r.a) hażretlerinden olmuştur. Ondan dahi İmām Nāfi‘ ‘arz ṭarīḳiyle aḫz-i Ḳur’ān eylemiştir.

Ebū Sa‘īd el- Ḫudrī ve ‘Abdullah bin Buhayne (r.a) ve bir cemā‘atten rivāyet eylemiştir. Ebū’z-Zennad, İbni Şihab, Sālih bin Keysan, Yaḥyā bin Sa‘īd el-Enṣarī, ‘Abdullah bin Lühey‘a ve bir ṭāife kendisinden taḥdīṯ eylemiştir. 117 ve yahut 119 senesi İskenderiye’de vefāt eylemiştir.

7-Muḥammed bin Müslim

İbni ‘Abdullah bin ‘Abdullah bin Şihab Ebūbekr ez-Zühri el-Ḳureşīdir ki Medīne-i Münevvere de bulunan tābi‘iniñ a‘lasından ve fuḳahā ve muḥaddiṯiniñ kibārından olup fünūn ve ‘ulūm-ı şerī‘atte müşār-bil-benān idi. Ṣaḥābe-i kirāmdan 10 zāta mülāḳī olmuş ve Enes bin Mālik (r.a) Ḥażretlerinden aḫz-i Ḳur’ān eylemiştir.

‘Abdullah bin ‘Ömer, Enes bin Mālik, Sehl bin Sa‘ad, Sāib bin Yezīd ve Ebī Tufeyl ve sāirden rivāyet eylemiştir. İmām Nāfi‘ Müşārünileyhe dahi ‘arz-ı Ḳur’ān eylemiştir. İmām Mālik bin Enes, Süfyān bin Uyeyne, Süfyān Nurī, Mu‘ammer, Evzaī ve diġer eimme kendisinden rivāyet eylemişlerdir.

Müşārünileyhe fuḳahā-i seb‘anıñ ma‘lūmatını hāfıẓasına almış idi. ḫatta Ḫalīfe-i ‘Ādil ‘Ömer [21] İbni ‘Abdül‘azīz eṭrāf ve eknāfa fermanlar gönderip halen sünnet-i maziyeye İbni Şihabtan a’lem kimse olmadığından onuñ ictihadıyla ‘amel olunmasını emir eylemiştir. ‘Amr bin Dīnār (vallahi ben bu Kureyşī gibi bir ‘ālim görmedim) deyip İbni Şihab Zühri’nıñ ‘İlim ve faḍlını teslim eylemiştir.

Ekser evḳātını müṭala‘a-i kütüb ile imrār eder imiş. Ḥattā ḥaremi ṣāḥib-üt-tercümeye: vallahi seniñ bu kitapların nazarımda üzerime üç ḫaṭun almaktan eşeddir deyip müṭāla‘a-i kütüb ile iştiġālini istiskāl eylemiştir. Hicret-i seniyeniñ elli ve yahut elli bir senesinde tevellüd eylemiş sinn-i şerīfleri yetmiş ikiye bāliġ oldukta aḫirete intiḳāl eylemiştir.

FIRḲA-İ SĀNİYE MEKKE-İ MÜKERREME DE ḲIRĀAT ve İKRA’ İLE MEŞHŪR OLANDIR.

1- ‘Ubeyd bin ‘Umeyr

İbn-i Ḳatāde Ebū Āṣım el-Leysī el-Mekkī el-Kās’tır. ‘Ömer ibn el-Ḫaṭṭāb, Übey bin Ka‘ab (r.a) dan aḫz ve rivāyet eyledi. Ondan Mücāhid,’Atā, ‘Amr bin Diynar rivāyet eylemiştir.

Mücāhid’iñ kendileriyle iftiḫār eylediği zevāt-ı erbe‘adan biridir ki Ḳāḍī idi. Zamān-ı sa‘ādet-iḳtiran Rasulu Ekrem (s.a.v) de dünyāya gelmiş ve yetmiş tārihinde vefāt eylemiş zühd ve ṣalaḥ ile meşhūr bir zāt idi.

2- ‘Ata bin Ebī Rebah

İbn-i Eslem Ebū Muḥammed el-Ḳureşīdir. Meşāḫir-i Tābiīn’den ve Mekke e‘āzım-ı fuḳahāsından olup hurūf-ı Ḳur’ān’da ondan dahi rivāyet vāride olmuş Cābir bin ‘Abdullah el-Enṣārī, ‘Abdullah İbni ‘Abbas, ‘Abdullah bin ez-Zübeyr ve sāir saḥābeden (r.a.) istimā‘-ı Ehādīs-i şerīfe eylemiş lākin kesīrü’l-irsal idi. Ebū ‘Amr onuñ üzerine ‘arz-ı Ḳur’ān eylediği gibi kendisinden birçok zevāt-ı kirām rivāyet eylemiştir. Mekke-i

Mükerremede emr-i fetvā kendisine muhavvel idi. Yetmiş def‘a hac eylediği mervīdir. 115 tāriḫinde 88 yaşında vefāt eylemiştir.

3- Ṭavūs bin Keysan

El- Ḥavlanī el-Yemanīdir. ‘An asıl evlād-ı fürsten olup Yemen’de Ḥavlan ḳabīlesi azatlılarından [22] olduğu cihetle Ḥavlanī ve Yemanī denmiştir. Meşāḫir-i Tābiīn ve E‘ā’zim-ı fuḳahā ve ṣüleḥadan olup Ḳur’ānı ‘aẕīmi İbni ‘Abbas ve Ebū Hüreyre (r.a) aḫz eylemiş ondan dahi rivāyet vāride olmuştur. Yüz altı salinde yevm-i terviyeden bir gün muḳaddem Mekke’de vefāt eylemiş cenāzesini Hişām bin ‘Abdülmelik kılmış ve Ḥażreti Ḥasan (r.a) ın oġlu ‘Abdullah ṭabutunu götürenler cümlesinden bulunmuştur. ‘Ömer bin ‘Abdül‘azīz mesned-i hilāfete geçtiğinde ṣāḥib-üt-tercüme (ان اردت ان يكون عملك خيرا كله فستعمل اهل الخير) (Bütün işleriniñ ḫayırlı olmasını istersen ḫayır ehliyle çalış) nasiḥatini mütezammin bir mektup yazmış ve ‘Ömer bin ‘Abdül‘azīz de (كفى بها موعظة) (Ona öğüt olarak yetti)demiş olduğu mervīdir.

4- Mücāhid bin Cebr

El-İmām Ebül- Ḥaccāc Mevlā es-Sāib bin Ebī s-Sāib el-Maḫzūmī el-Mekkī el-Makarrīdir. Tābiīn ve eimme-i müfessirinden ġāyetle zāhid ve ābid bir sütūde-simāt idi. (Ḳur’ānı otuz def’a İbni ‘Abbas Ḥażretlerine arz etmiştir.) dediği mervīdir. Zehebī diyor ki: Mücāhidden rivāyet-i ṣaḥīḥa ile s̱ābit olan İbni ‘Abbas’a her ayetten üç def’a sual etmiştir ki ne zamān nāzil oldu ve ne ḥalde nāzil oldu.

Ḥażreti ‘Āişe ve Ebī Hüreyre ve Sa‘ad ve ‘Abdullah bin ‘Ömer ve diġer bir cemā‘at (r.anhüm) den rivayet eylemiştir. İbn-i Kes̱īr ve Ebū ‘Amr ve İbni Muhaysın ġayrileri müşārun ileyhe arz-ı Ḳur’ān eyledikleri gibi Ḳatāde ve Ḥaḳem ve ‘Amr bin Dīnār ve Eyyūb ve Mansur ve A’meş ve bir cemm-i ġafīr de kendisinden taḥdīs̱ eylemiştir.

İmām Şafi‘ī ve İmām Buḫārī müfessir müşārünileyhin tefsirine i‘timād buyurmuşlardır. Zamān-ı Ḫilāfet-i Cenāb-ı Fārūḳ’ta hicret-i Nebevīyeniñ 21. Salı hilalinde Mekke-i Mükerremede dünyāya gelmiş ve 103 senesinde yine orada namaz kılar iken secdede vefāt eylemiştir. Pederiniñ ismi sīġa-i tasġir ile Cübeyr’dir de denildi.

5- İkrime

İbni Abdulllah el-Berberī Ebū ‘Abdullah ki İbn-i ‘Abbas (r.a) Ḥażretleriniñ azadlısı ve ‘ilm-i tefsir ve hadīṯte muḳtedā-bih olan eimme ve fuḳahādan birisidir. Ḳur’ān-ı ‘aẓīmi ondan dahi [23] rivāyet vāride olmuş ve İbn-i ‘Abbas ve Ebī Hüreyre ve ‘Abdullah bin ‘Ömer’den (r.anhum) aḫz-i Ḳur’ān eyledi. Ebū ‘Amr bin el-A’lā onuñ üzerine ‘arz-ı Ḳur’ān eylemiştir. Mūmā-ileyh ḥaḳkında ulemā - re’yi hususunda - kelām eylemişler ise de rivayeti ḥaḳkında değildir. Zira re’y-i Ḫavāric ile müttehem idi. Mücāhid ve İbni Sīrīn onu tekzib eylediler ise de Eyüb ve Ḫālid el-Huza‘ kendinden rivāyet eylemiş ve Ḫalef ve Buḫārī ona i‘timād eylemiştir.

Mūmā-ileyh Berber üserasından olup İbni ‘Abbas (r.a) Ḥażretleri Ḥażret-i’Alī kerremallahü vechehü cānibinden Baṣra vālisi iken ṣāḥibi ṭarafından müşārünileyhe hibe olunmuş ve Ḳur’ān ve Ḥadīṯ ve sāir ‘ulūm -i İslāmiye de İbni ‘Abbas hażretleri ṭarafından ta‘līm ve terbiye olunmakla zamānıñın ‘ālim ve faḳīhi olmuş idi.

İbni ‘Abbas’ıñ irtiḥālinde oġlu ‘Alī ṭarafından dört bin dīnār muḳābilinde Ḫālid bin Yezīd ibni Mu‘āviye ’ye satılmış ise de kendisi (pederinizin ‘ilmini dört bin Dīnār a satıyor musun?) diye itiraz edince Mūmā-ileyh’Alī bey‘i ikāle edip kendisini ‘itaḳ eylemiştir. 107 tāriḫinde Mekke-i Mükerremede vefāt eylemiştir. 105 senesi diyenlerde vardır.

6- ’Abdullah bin ‘Ubeydullah

İbni Ebī Melike Ebū Bekr ve Ebū Muḥammed en-Nemimī ki tābiī meşhūrdur. Ḳur’ān-ı ‘aẓīmi’ş-şānı onuñ dahi rivāyet eylediğini Ebū ‘Amr Danī ẕikr eylemiştir.

TĀBİİNDEN FIRḲA-İ SĀLİSE KŪFE'DE ḲIRĀAT VE ḲURRĀ' İLE MEŞHŪR OLANLARDIR.

1- Esved bin Yezīd

İbni Kays bin Yezīd Ebū 'Amr en-Neḫa'ī el-Kūfīdir. Ḳur'ān'ı 'aẕīmi'ş-şānı 'arz ṭarīḳiyle İbni Mes'ūd (r.a) Ḥażretlerinden aḫz eylemiş ve Ḫülefā-i erbe'a ve Mu'āz ve Bilāl ve 'Āişe (r.a) ve bir cemā'atten rivāyet eylemiştir. Yaḥyā b. Vessab ve İbrāhīm Naḫaī ve Ebū İsḥāḳ Sebī'i kendisinden Ḳırāatı Ḳur'ān eylemiştir. Ati't-tercüme 'Alḳame Ḥażretlerinden birkaç yaş büyük idi.

İbrāhīm Naḫa'ī ve oġlu 'Abdurraḥmān bin Esved ve birāderi 'Abdurraḥmān bin Yezīd ve 'İmāra [24] ibni 'Ümeyr ve Ebū İsḥāḳ müşārun ileyhten rivāyet eylemiştir. Her altı gecede Ḳur'ānı ḫatm eder ve Ramażān-ı şerīfte her iki gecede ḫatm-i Ḳur'ān eder idi. ḥāṣılı İbni Mes'ūd Ḥażretleriniñ kibār-ı eṣḥābından bir ābid-i meşhūrdur. 74 yahud 75 senesinde vefāt eylemiştir.

2- 'Alḳame bin Kays

İbn-i 'Abdullah bin Mālik Ebū Şibl en- Naḫa'ī el-faḳīh el-müfessirdir ki Esved bin Yezīd'in 'ammi ve İbrāhīm Naḫa'ī'niñ Ḫālidir. Aleyhi's-ṣalātü vesselām efendimizin ḥayātında dünyāya gelmiş ve aṣlā evlādı olmamıştır. İbni Mes'ūd (r.a) Ḥażretlerinden bi-tariki'l-'arz Ḳur'ānı aḫz eylemiş 'Ömer ve'Alī ve Ebū'd-Derda, ve 'Āişe (r.a) ve bir ṭāifeden istimā' eylemiş ve Yaḥyā bin Vessāb ve 'Ubeyd ibni Nuzayla ve Ebū İsḥāḳ ve ġayrileri kendisine 'arz-ı Ḳur'ān etmiş, İbrāhīm bin Süveyd ve Ebü ed-Ḍuḥā ve Ḳāṣım bin Muḫaymira ve diğer zevāt kendinden rivāyet eylemiştir.

'Ulemā-i a'lām Mümā-ileyhin celādet-i şānında müttefiḳü'l-kelāmdır. Şeklen ve 'ilmen İbn-i Mes'ūd Ḥażretlerine ziyāde beñzerdi. İbn-i Mes'ūd Ḥażretleriniñ (ماعلم شيأ ماقرأ شيأ الا وعلقمة يعلمه او) ('Alḳame'niñ öğrettikleri dışında bir şey bilmiyorum ve okumadım.) buyurduğunu 'Abdurraḥmān bin Yezīd en-Naḫa'īden naḳlen İmām Zehebī rivāyet ediyor. Kendisi kırā'et-i Ḳur'ān'da ṣavtı pek güzel idi. Her beş gecede bir ḫaṭm-i Ḳur'ān eder idi. Tārīḫ-i vefātı muhtelefün fihtir. 62 – 70 – 102 de diyenler olmuştur.

3- Ebu ‘Abdurraḥmān es-Sülemī

‘Abdullah bin Habīb bin Rebī‘a Muḳriyü’l Kūfe ez-Zarīrdir. Velādeti zamān-ı ḥayāt-ı Peygamberīdedir. Pederleri şeref-i ṣohbet-i Nebīyy-i zīşāna nāil olmuştur. Ḳur’ānı ‘aẓīmi’ş-şānı tecvīd ve ḥurūfuna ri‘āyetle ḥıfẓ edip Ḥażret-i ‘Osmān ve’Alī ve İbn-i Mes‘ūd ve Zeyd bin Sābit ve Übey bin Ka‘ab’tan (r.a) bi-tarikil-‘arz aḫz ve kırā’et eylemiştir.’Ömer ve ‘Osmān (r.a) dan taḥdīs eylemiştir.

Āṣım ve Yaḥyā bin Vessāb ve’Atā bin es -Sāib ve ‘Abdullah bin Īsā Ebī Leylā ve Muḥammed bin Eyyūb Ebū ‘Avn es-Saḳafī ve ġayrileri kendisine ‘arz-ı Ḳur’ān eyledikleri gibi Ḥażret-i [25] Ḥasen ve Ḥüseyin (r.a) dahi ‘arz eylemişlerdir. İbrāhīm en-Neḫaī ve Sa‘īd bin Cübeyr ve ‘Alḳame bin Mürsed ve’Atā bin es-Sāib ve İsmāīl es-Süddī ve ġayrileri kendisinden rivāyet eylemiştir. Müşārun ileyh rivāyette siḳa ve ḳadri kebir ve kütüb-ü sittede taḫrīc olunan Ḥadīsi keşīrdir. 74 yahut 73 te vefāt eylemiştir.

4- İbrāhīm Neḫaī [13]

İbni Yezīd bin Kays el-Esved bin ‘Amr bin Rebi‘a Ebū ‘İmrān en-Neḫaī el-Küfīdir ki ‘aṣrında riyāset-i ‘ilmiyeyi iḥrāz etmiş sālih ve zāhid ve ‘ālim ve ābid İmām-ı meşhūr a‘yān-ı tābi‘in-i kirām ve müfessir müşār bil-benān olan ‘ulemā-i ‘ızāmdandır. Esved bin Yezīd ve ‘Alḳame’den kırāet-i Ḳur’ān eylemiştir.

Ondan dahi A’meş ve Ṭalḥa bin Musārrıf kırā’et eylemiştir. Ümmü’l-müminīn Ḥażreti ‘Āişe (r.a) yı görmek şerefine nāil olmuştur. 95 yahut 96 tārihinde elli dokuz yaşında Hicaz’dan muḫtefī olduğu ḥalde vefāt eylemiş cenāzesinde ancak yedi kişi bulunabilmiştir.

[13] Kendisi Kūfeli olduğu ḥalde ‘an-asıl Yemen’de ki Naḫ’ ḳabilesine mensup bulunmakla Naḫa‘ī nisbetiyle şöhret bulmuştur.

5- Şa‘bī

Ebu ‘Amr ‘Āmir bin Şurahil yahut İbn-i ‘Abdullah bin Şurahil el-Kūfīdir. Kibār-ı Tābiīn’den, celīlü’ş-şān bir müfessir olup Ebī ‘Abdurrahman es-Sülemī ve ‘Alḳame üzerine ‘arz-ı Ḳur’ān eylemiş ondan da Muḥammed bin Ebī Leylā bi-tariki’l-‘arz aḫz-i Ḳur’ān eylemiştir. Pek çok Ṣaḥābe-i kirāmdan rivāyet-i Ḥadīṯ eylemiş Ḥattā beş yüz ḳadar Ṣaḥābe-i güzīniñ şeref-i mülāḳātına nāil olduğu kendisinden mervīdir.

Ḥażreti ‘Osmān (r.a) ın hilāfetiniñ altıncı senesinde dünyāya gelmiş 103 ya 104 ya – 105 veyahut 106 senesinde Kūfe’de fecā‘aten vefāt eylemiştir. Müşārun ileyh Kūfe Ḳāḍīsı olmuştur. ‘İlim ve kemāli meşhūr olduğu gibi ḳuvve-i hāfıẓası da kendisiyle ḍarb-ı [26] mesel olup olup (احفظ من الشعبى) (Hafızası Şabi’den daha güçlü) denilir idi. Ḥattā Ṣa‘bī’niñ Şabi’nin (ما كتبت سوادا فى بياض الى يومى هذا ولا حدثنى رجل قط بحديث الا حفظته ولا اجبت ان بعيده على) (bu güne kadar beyaz bir kağıt üzerine ne yazdım ise ve bana kim ki bir Hadis nakil etmişse ben onu ezberledim.) dediğini İbni Şübrime rivāyet ediyor. Zührī:(العلماإ اربعة سيعد المسيب بلمينة والشعبى بالكوفه والحسن البصرى بالبصرة ومكحول بالشام) (Dört âlim var! Medīne de Sa‘īd el Müseyyeb, Kūfe de Ṣa’bi, Baṣra da Ḥasan-ı Basri, Şamda Mekhūl) buyurmuşlardır. Şu zevāt-ı erbe‘a erkān-ı ‘ülemā-i İslāmdan ma‘duddur.

Ṣāḥib-i tercümeniñ mīżāḥ a dahi meyl-i tābiīsi var idi.

6- Sa‘īd Bin Cübeyr

İbni Hişām el-Esedī ki oñların mevlāsıdır. Sādāt-ı Tābiīn ve meşāḫir-i fuḍelā-i sālihinden zühd ve ‘ibādetle şöhret-tiş‘ār esvedü’s-sūre, enverü’s-siyre, müstecābü’d-da‘ve bir müfessir-i āli-ḳadirdir.

Künyesi Ebū Muḥammed yahut Ebū ‘Abdullah el-Kūfīdir. ‘Arz ṭarīḳiyle Ḳur’ānı ‘aẓīmi’ş-şānı İbni ‘Abbas (r.a) dan aḫz etmiş ve kendisinden Ebū ‘Amr ve Minhal bin ‘Amr ‘arz ṭarīḳiyle aḫz-i Ḳur’ān eylemiştir. Tefsirde İbni ‘Abbas Ḥażretleriniñ aṣḥabından ma‘dūd olup müşārun-ileyhten ve ‘Adī bin Ḫātem ve ibni ‘Amr ve ‘Abdullah bin Ma’kıl ve Ebū Hüreyre (r.a) den ve ġayrilerinden taḥdīṯ etmiş ve Ḥakem

ve Eyyūb ve Ca‘fer bin Ebī l-Muġīre ve Muḥammed bin Sūḳa ve A’meş ve Ḥalḳ-ı keşīr kendisinden rivāyet eylemiştir.

‘İlm-i fıḳıh ve hadīş ve tefsirde ‘aṣrınıñ ferīdi olup İbni ‘Abbas Ḥażretleri(يااهل الكوفه تسئلوننى وفيكم سيعد بن جبير) (Ey Küfeliler Siz bana soruyorsunuz halbuki sizin içinizde Said Bin Cübeyr gibi bir alim var) buyurmuşlardır. Müşārun ileyhin gözlerine ‘amy tārī oldukta İbni Cübeyr Ḥażretleri nāsıñ meselesine cevap yazmaya başladılar.

95 senesi Şaban-ı şerīfinde Vāsıṭ şehrinde Ḥaccāc -ı zālim ṭarafından şehīd edilerek ḫāric-i şehirde defn olunmuş ve ḳabri ziyaretgâh-ı enām olmuştur. Müddet-i ömrü 49 yıl idi.

Ḥaccāc ile olan ḳıṣṣası meşhūrdur. Mervīdir ki mesāil-i ṭalaḳa eimme-i tābi‘iniñ a’lemi Sa‘īd bin el-Müseyyeb, mesāil-i haccın a’lemi’Atā, temyīz-i halāl ve ḥaramda Ṭāvūs, meydan-ı tefsiriñ kasbü’s-sebkini iḥrāz eden Ebül Ḥaccāc Mücāhid idi. Sa‘īd bin Cübeyr fünūn-ı mezkūreniñ cümlesinde mümtaz olup her biri sāirlerine mā-bihil-iftiḫār olan feżāilin cümlesine ‘ala-vechi’l-kemāl ‘ālim ve ‘ārif idi. [27]

TĀBİİNDEN FIRḲA-İ RĀBİ‘A BAŞRA’DA ḲIRĀ’AT VE İKRA’ İLE MEŞHŪR OLANLAR:

1- Ebül‘Āliye

Refi‘ bin Mihran er-Riyaḥīdir ki Beni Riyaḥ bin Yerbu’dan bir kadının azatlısı olup ‘aleyhi’s-ṣalātü vesselām efendimizin irtiḥālinden iki sene soñra İslāma gelmiş ve Ebū Bekir es-Ṣıddīḳiñ şeref-i ṣohbetiyle müşerref olmuş ve Ḥażret-i ‘Ömer’iñ arkasında namaz kılmış kibār-ı Tābiīn’den bir müfessir-i Baṣrīdir. Übey bin Ka‘ab ve Zeyd bin Sābit ve İbni ‘Abbas (r.a) ḥażarātından bi-tariki’l-‘arz Ḳur’ānı aḫz eylemiştir.

Ḥażret-i ‘Ömer (r.a) üç def‘a ‘arz-ı Ḳur’ān eylediğini İbni-l Münādi naḳl eylemiştir. ‘Ömer ve ‘Alī ve Ebīzer ve İbn-i Mes‘ūd ve Ebī Mūsā ve bir cemā‘at-ı saḥābeden (r.a) rivāyet eylemiştir.

Rebi‘ bin Enes ve A’meş ve Ebū ‘Amr kendisinden aḫz-i Ḳur’ān eylediği gibi Ḫālid el- Ḥuzā ve Āṣım el-Aḥvel ve Şeyḫayn rivāyet eylemiştir.

İbn-i ‘Abbas Ḥażretleri Baṣra vālisi iken Ebül‘aliye dāhil-i meclis oldukta serīr üzerine iclās ettiğini ṣāḥibü’t-tercüme naḳl ediyor.

Muġīre diyorki: ehl-i Baṣra’nın ‘İlim cihetinden İbrāhīm en-Naḫa’ī’ye eşbehi Ebül‘aliye idi. İmām Zehebī Ebül‘āliye’niñ Ḳur’ān ve tefsir ve ‘İlim ve ‘amel de İmām olduğunu beyān ediyor.90 veyahut 93 tārīḫinde vefāt eylemiştir.

Rahimehümüllah

2- Ebū Recā’ el-Uṭāridī

‘İmrān bin Teym el-Baṣrī kibār-ı sadāt-ı tābi‘indendir. Hicretten on sene muḳaddem dünyāya gelmiş muḥaḍramīnden olup şeref-i mülakāt-ı Nebevīyeye nāil olamamıştır.İbn-i ‘Abbas Ḥażretlerine ‘arz-ı Ḳur’ān eylemiş ve Ebū Mūsā el-Eş‘arī Ḥażretlerinden teleḳḳun-ı Ḳur’ān eylemiştir.Ebī Bekr es-Ṣıddīḳa mülāḳī olmuş ve ‘Ömer ve diġer Ṣaḥābe-i kirāmdan (r.a) rivāyet-i hadīṯ eylemiştir.

Ebu Mūsā el-Eş‘arī den Ḳur’ān-ı ‘aẕīmi beş ayet beş ayet ta’allüm ettiğini ve her on gecede bir ḫatm-i Ḳur’ān eylediğini Zehebī naḳl ediyor. Ebū Şihab Uṭaridī bi-tariki’l-‘arz kendisinden aḫz-i Ḳur’ān eylemiştir.

Vefātı: 105 tārīḫindedir.

3- Naḍr bin Āṣım el-Leysī

Ed-Düelī diyenlerde olmuştur – el-Baṣrī en-Naḥvī et-Tābiīdir. Ḳur’ānı Ebū’l Esved’den ‘arz ṭarīḳiyle aḫz eylemiş, Mālik bin Ḥuveyris ve Ebī Bükre es-Seḳafī’den istimā‘ eylemiştir.

‘Abdullah bin Ebī İsḥāḳ el- Ḥaḍramī ve Ebū ‘Amr bin A’lā ‘arz ṭarīḳiyle Ḳur’ān’ı kendisinden aḫz eylediği gibi Ḳatāde dahi istimā‘ eylemiştir. İbtidā meṣāhif-i

şerīfeye noḳṭa vaz‘ eden ve ḫams ve ‘aşera ta‘yīn eyleyen ṣāḥibü’t-tercüme olduğu mervīdir. ‘Arabiyeti evvela vaż‘ eden müşārünileyh olduğunu Ḫālid el- Ḥuzā rivāyet ediyor. Ebū Dāvūd Ḫavāricten olduğunu naḳl ediyor ise de Zehebī (Zührī ve ‘Amr bin Dīnār ve Ḥamīd bin Hilal kendinden rivāyet ediyor. Nesāī ve ġayrısı tevs̱īḳ ettiler.) diyor.

Vefātı: 90 tārīḫinde ve yahut 100 senesinden muḳaddemdir.

4- Ebu’l-Esved ed-Düelī

Zālim bin ‘Ömer vücūh-ı tābiīn’den ve meşāḫir-i fuḳahā ve muḥaddiṣinden, Ḳāḍī-ı Baṣra, edīb bir zāt idi. Ḥażreti ‘Alī (r.a) üzerine kırā’et-i Ḳur’ān edip ‘Ömer ve Übey bin Ka‘ab ve İbn-i Mes‘ūd ve Ebīzer (r.a) ḥażarātından rivāyet eyledi.

Oġlu Ebū Ḥarb bin Ebī -l Esved ve Yaḥyā bin Ya‘mer ve ‘Abdullah bin Berīde kendisinden aḫz-i Ḳur’ān eylemiştir. Lisan-ı ‘Arabide ‘ilm-i naḥvı en evvel vaz‘ eden bu zāttır. Rivāyete göre kendi kızından kāide-i i‘rāba muġāyir bir kelām işittiğinde lisan-ı ‘Arab’ıñ iḫtilālinden dolayı bozulmaya yüz tuttuğunu maḳām-ı şikayette Ḥażreti ‘Alī’ye ‘arz etmekle Cenāb-ı Murtażā naḥvin rükn-i esāsı olmak üzere kendisine birkaç kāide-i külliye göstermiş ve kendisi bu kāide-i külliyeleri tafṣīl ve īżāḥ ederek muḫtaṣar bir na ḥiv meydana koymuştu.

Bu ‘ilmi kimden öğrendiği soruldukta Ḥażreti ‘Alī’den aḫz ve ta‘allüm ettim diyormuş. vaż‘ eylediği mesaili Ḥażreti ‘Alī’ye ‘arz eyledikte Cenāb-ı’Alī bin Ebī Ṭālib (ماحسن هذا النحو الذى نحوت) (Nahiv ne güzel şey! Bizler onunla meramımızı ifade ederiz) buyurduğu cihetle [29] bu ‘ilme naḥv tesmiye olunmuştur. Zamān-ı sa‘ādet-i Nebevīde şeref-i İslām ile müşerref olmuş lākin Cenāb-ı Peygamberi görmemiştir.

69 tārīḫinde Baṣra’da ẓuhūr eden tāunda[14] vefāt eylemiştir.

[14] قال المدائنى فحدثنى من ادرك الجارف قال كان ثلاثة ايام فمات فيها فى يوم نحو من سبعين الفا وقال ابواليقظان مات انس بن مالك رضىالله عنه فى طاعون الجارف سبعون ولدا يعنى من اولاده واولاد اولاده ذهبى

5- Yaḥyā bin Ya‘mer

El-Advanī Ebū Süleymān el-Baṣrī et-Tābiīdir. Ebülesved ed-Düelī’ye ‘arz-ı Ḳur’ān eylemiş İbn-i ‘Abbas ve İbn-i ‘Ömer ve Ebī Hüreyre’den istim’a eylemiş ve Ebīzer ve ‘Ammār bin Yasir’den (r.a) rivāyet eylemiştir. Ebū ‘Amr bin A’lā ve ‘Abdullah bin Ebī İsḥāḳ el- Ḥaḍramī kendisine ‘arz-ı Ḳur’ān eylemiş Ḳatāde bin ‘Uḳayl ve’ ‘Atā el-Horasanī ve Süleymān et-Teymī ve İsḥāḳ bin Süveyd kendisinden taḥdīṣ eylemiştir. İmām Buḫārī’niñ tārīḫinde ki beyānıña göre ibtidā Muṣḥaf-ı şerīfe noḳṭa vaz’ eden zāt bu zāttır. Ḳuteybe bin Müslim ṭarafından Horasan’a Ḳāḍī ta‘yīn olunmuş lākin (munṣıf) içtiğini ḫaber aldıkta ‘azl eylemiştir.

Vefātı: 90 tārīḫindedir.

6- Ḥasen bin Ebilḥasen el-Baṣrī

Ebū Sa‘īd ki ‘İlim ve ‘amel de zamānında İmām ve zühd ve vera‘da muḳtedā-yı enām idi. Ḥaṭṭān bin Raḳḳāşīden o dahi Ebī Mūsā el-Eş‘arīden aḫz-i Ḳur’ān eylemiş. Ondan dahi Ebū ‘Amr bin A’lā ve Selām bin Süleymān eṭ-Ṭavīl ve ġayrileri Ḳur’ānı rivāyet eylemiştir. Ṣaḥābeden pek çok zevāt-ı kirāmıñ şeref-i mülāḳātına nāil olmuş ve kendisinden hayli ehādīṣ-i şerīfe rivāyet olunmuştur.

‘İlm-i tefsir ve hadīṣ te (Ḥasen) ismi muṭlaḳ olarak ẕikr olundukta maḳṣūd ṣāḥibi tercüme Ḥasen-i Baṣrī Ḥażretleridir. Müşārun-ileyhin celālet-i şānı müttefeḳun aleyhtir. Pederi yesār-ı Ṣaḥābeden Zeyd bin Sābit Ḥażretleriniñ azatlısı ve Vālidesi Ḫayra ümmü’l-müminīn Ümmü Seleme (r.a) [30] Ḥażretleriniñ cāriyesi idi. Müşārun-ileyha ṣāḥib-i tercümeyi ṭufeyletde defe‘atle kucağına almış ve bir rivāyette meme dahi vermiş idi. İmāmın bu ḳadar ‘İlim ve faḍl ve ṣalaḥ ve taḳvāsı ondandır denilmiştir. Ṭalāḳat-i lisan ve feṣaḥat-i zebanı kemālde idi. Ḥattā İmām Şafi‘ī (Ḳur’ān-ı ’azimi’ş-şān lisan-ı hasen üzredir denilse sezadır) buyurdular.

Ebu ‘Amr bin A’lā (Ḥasen-i Baṣrī ile Ḥaccāc ’tan efṣaḥ bir şahıs görmedim) demiş. İkisinden hangisi rācih idi diye sual olundukta (Ḥasen aḥsen idi) derler imiş. Evṣāf-ı cemīle ve menāḳib-i keşīresi meşhūr-ı enāmdır. 21 senesi dünyāya gelmiş 110

tāriḫinde 89 yaşında Receb-i şerīfte irtiḥāl eylemiştir. Cenāzesinde sokaklar lebalep dolmuştu. Raḍıyallāhü ‘anh.

7- İbn’i Sīrīn

Ebūbekr Muḥammed bin Sīrīn ki Enes bin Mālik Ḥażretleriniñ mevlāsıdır. Ḥasen-i Baṣrī ile beraber İmām-ı Baṣra idi. ‘Osmān’ıñ hilāfetinden iki sene bāḳi iken ya‘nī 33 senesinde dünyāya gelmiş ve hurūf-ı Ḳur’ān’da ondan rivāyet vāride olmuştur. Mevlāsı Enes ve Zeyd bin Sābit ve ‘İmrān bin Ḥuṣayn ve ‘Āişe ve Ebī Hüreyre ve oñların ġayriden (r.a) rivāyet eylemiştir. Ṣa’bī ve Ḳatāde ve Eyyūb ve Mālik bin Dīnār kendisinden rivāyet eylemiştir. Ta‘bīr-i rü’yā da dahi māḫaret-i kāmilesi var idi.

110 senesi Şevvaliniñ dokuzunda Ḥasan-ı Baṣrī’niñ vefātından yüz gün soñra irtiḥāl-i dār-i beḳā eylemiştir.

8- Ḳatāde Bin De‘āme

Ebü’l Ḫaṭṭāb es-Südūsī el-Baṣrī el-a’mā el-Ḥāfıẓ el-Müfessir ki Tābiīn’den ‘ilm-i ensabta ve Ḥadīṯ ve eş’arda ve aḫbār-ı ‘Arabta ‘aṣrınıñ ferīdi idi. Ḳur’ānı Enes bin Mālik ve Ebül‘Alī ye’den rivāyet eylemiştir. Enes bin Mālik ve Ebī’ṭ-Tufeyl ve Sa‘īd bin Müseyyeb ve Muḥammed bin Sīrīn ve ġayrilerinden [31] istimā‘ eylemiştir. Ebū Eyyūb ve Şu‘be ve Ebū ‘Avāne ve ġayrileri kendisinden rivāyet eylediği gibi Ebān bin Yezīd el-‘Aṭṭār’da Ḳur’ān-ı rivāyet eylemiştir.

117 senesi Vāsıt’ta 56 yaşında vefāt eylemiştir.

TABİİNDEN FIRḲA-İ HĀMİSE ŞAM-I ŞERİFTE ḲIRĀ'AT VE İKRA' İLE MEŞHŪR OLANLAR.

1- Muġīre Bin Şihāb

Ebū Ḥāşim el-Maḫzūmī eş-Şāmīdir. 'Osmān bin Affan (r.a) Ḥażretlerine 'arz-ı Ḳur'ān eylemiş ve 'Abdullah bin ''Āmir el-Yaḥṣabī bi-tariki'l-'arz kendisinden Ḳur'ānı aḫz eylemiştir.

Zehebī diyor ki: Devlet-i Mu'āviye Şam'da olan Ḳurrā'ya ta'lim-i Ḳur'ān ederdi. Lākin yalñız İbn-i 'Āmir'ıñ kendisine Ḳırāatiyle ma'rūf olmuştur.

91 senesi 90 yaşında vefāt eylemiştir.

2- Halīfe Bin Sa'Ad

Ebūdderdā' (r.a) Ḥażretlerinden aḫz eyledi. Ve dāimā meclis-i şerīflerinden münfeḳ olmazdı.

TABAKĀT-I ḲURRĀ'NİÑ ÜÇÜNCÜ ṬABAḲASI SEBA VE 'AŞERA ṬABAḲASIDIR.

İstiṭrād

Ḳur'ān-ı 'aẕīm ü'ş-şān ḳuraā'i meşhūrīynden aḫz olunup ġayrilerden aḫz olunmaması cem'i Ḳur'ān baḥsinde ẕikr olunduğu vecihle Ḥażret-i 'Osmān (r.a) zamānında yazılıp eṭrāf ve eknāfa gönderilen meṣāhif semaniyeniñ resm-i 'Osmānisiniñ muḥtemil olduğu kırā'ette iḫtilāf çok olup ehl-i bida' ve ehva' tilāveti ḥelāl olmayan şeyi kendi bid'atlerini tervic için okumaya başladıklarında Ḳur'ān-ı 'aẕīm ü'ş-şāna i'tinā ve ihtimāma ḥaṣr-ı vücūd edip başka bir [32] şeyle meşġūl olmayan eimme-i sikātın kırā'etini aḫz ve kabul edip mā-adasını terk ile kabul etmemeye cemā'at-i müslimīn icmā' ve ittifāḳ ettiler.

Muṣḥaf-ı şerīf gönderilen her memleket eimmesinden naḳilde emānet ve ḥüsn-i dirāyet ve kemāl-i ‘İlim ile meşhūr ve kırāat ve ikra’ ile ömürlerini ifna etmiş ve kendi memleketleri ‘adāletleri üzerine ittifāḳ etmiş ve kırā’etleri Muṣḥaflarının ḫaṭṭından ḫāric olmayan eimmeniñ kırā’etini aḫz edip mā ‘adasına i‘tibār eylemediler.

Bundan soñra şu ẕikr olunan ṣıfatlarla mevṣūf olan Kurrā‘ bilāda teferruḳ eylediler ve kendilerine ümem-ba‘de ümem Ḫalef oldular. Bu sebeple iḫtilāf çok olup żabṭ müte‘assir oldu. Bināen aleyh eimme merci‘ olmak üzere bir mizān vaż‘ eylediler ki sened ve resm-i ‘Osmān ī ve ‘Arabīdir.

Her hangi bir kırā’et ki senedi ṣaḥīḥ olup vücūh-ı naḥivden bir veche muvāfaḳat eder ve meṣāhif-i mezkūreden bir Muṣḥaf-ı şerīfin ḫaṭṭına tevāfuḳ eder o kırā’et Ḥadīs̱-i şerīfte müşevviṣ olan seb‘a-i aḥrūftendir ve bu şurūṭ-ı s̱elās̱eyi cāmi‘ olan ḳırāatin ḳabulü vācibtir gerek seb‘a ve gerek ‘aşera ve gerek eimme-i maḳbuleden bu ẕikr olunanların ġayrileri olsun Ebū ‘Amr Dāni ve ġayrileri bunu taṣrīḥ eylediler.

Lākin ba‘żı ‘Ulemā bu ḳadarla iktifā etmeyip tevātürü dahi şarṭ kıldılar. Ve āhad ile Ḳur’ān sabit olmaz dediler. Ḥattā Ebü’l-Ḳāṣımm Nuveyrī *Tayyibe* şerhinde diyor ki: Tevāturun ‘adem-i iştiratı ḳavl-i hādistir. Fuḳahā-i Muḥaddis̱in ve ġayrileriniñ icmā‘ına muḫāliftir. Zira eimme-i Mezāhib-i erbe‘anıñ cumhuru ‘ındinde Ḳur’ān (ما نقل بين دفنى المصحف نقلا متواترا) (Kur’an mushafın iki kapağı arasında mütevatir nakil ile nakil edilendir) ta‘rīf iyle ma‘rūftur.

Böyle ta‘rīf edenler tevāturu şarṭ kıldılar. Eimme-i erbe‘anın ‘ındlerinde tevāturuñ şarṭ olduğunu İbn-i Abdülber ve İbn-i Atiye ve Nevevī ve Zerkeşī ve Sebkī ve Esneī ve Ezraī taṣrīḥ eylediler ve ḳurrā’da bunun üzerine ittifāḳ eylediler. Kırā’ette tevāturun şarṭ olmasına bināen usūliyyūn ve fuḳahā ve ġayrileri kırā’et-i şāzzeniñ Ḳur’ān olmaması üzerine icmā‘ ettiler ve cumhur-ı ‘Ulemā şāzzeniñ kırā’eti ḥaramdır dediler.

Eğer Ḳur’ān olmadığını i‘tiḳād ederek ve başka kimselere Ḳur’ān olmasını vehm ettirmeyerek yalñız ahkām-ı şer‘iyeden bir şeye ihticāc yahut ahkām-ı edebiyeden bir ḥükmü is̱bāt için okur ise cevāzında aṣlā kelām yoktur. Ḥattā müteḳaddimīnden şāzzeyi kırā’et edip (وكذا يجوذ تدوينه فىالكتب والتكلم على مافيه) (Aynı şekilde onuñ kitaplarda toplanılması ve üzerine teḳellüm edilmesi cāizdir.) Diyenlerin kelāmı bu cevāza

mebnīdir. Kırā'et-i 'aşereniñ mā'adası mütevāṭir [33] olmadığına dahi 'Ulemā ittifāḳ ettiler.

Eimme-i 'aşera ta'bīr olunan eimme-i selāseniñ Ḳırāatiniñ cevāz-ı kırā'eti üzerine ittifāḳı İmām Beġavī tefsirinde naḳl ediyor. İmām Sebkī de Minhāc şerhiniñ ṣıfatı ṣalātında bu cevāzı cezm edip (والبغوى اولى من يعتمد عليه فىذالك لانه مقرئ فقيه جامع للعلوم) (Bağavî bu hususta kendisine güvenileceklerin en önde olanıdır. Çünkü o bütün ilimleri toplamış iyi bir okuyucu, fakihtir) diyor ve oġlu Tacül Eimme Fetevasında (القرآت السبع التى اقتصرعليها الشاطبى والثلاثة التى هى قرائة ابوجعفر وقرائة يعقوب وقرائة خلف متواترة معلوم منالدين با اضرورة انه منذل على رسولالله صلىالله عليه وسلم لايكابر فى شئ من ذالك الا جاهل وليس تواتر شئ منها مقصورا على من قرأ بالروايات بل هى متواترة عند كل مسلم يقول اشهد ان لااله الاالله واشهد ان محمد رسوالله ولوعاميا خلفا لايخفظ منالقرآن حرفا) (Şatibinin sınırladığı Kırâat-i seba ve üç kırâat Ebu Caferin kırâati, Yakub'un Kırâati, Halefin Kırâati ki bunların dinde mütevatir oldukları zaruri olarak malumdur ki bu kırâatler Rasulullah'a indirilmiş olduğunu cahil hariç hiç kimse büyüklenmez. Bu kırâatlardan tevatür olmayan ve rivayetlere maksur bulunan bir şey olmadığını Kur'an dan bir harf bile bilmeyenler dahil olduğu halde Allah'tan başka ilah olmadığını ve Muhammed (s.a.v) in Allahın Rasülü olduğunu söyleyen her Müslümanına göre bu rivayetler mütevatirdir diyor.

Hāsılı kelām kırā'et-i seb'a ve 'aşera ve şāzze olmak üzere üç kısma taḳsīm ettiler:

Kırā'et-i seb'a bil-ittifāḳ mütevāṭir ve 'aşera ḳavl-i eṣaḥ ve belki ṣaḥīḥ ve muḫtār olan mütevāṭirdir.

Kırā'et-i şāzze ki – İbn-i Muḥayṣın ve Yezīdi ve Ḥasen ve A'meş kırā'etleridir bil-ittifāḳ mütevāṭir değildir. ba'żı nās ṭuruḳ -ı seb'anıñ tevāturunda Cumhura muḥālefet edip ṭuruḳ-ı mezkure edāya müta'alliḳ keyfiyāt ḥurūf olmakla simā'an aḫz ve rivāyet mümkün değildir dediler. Lākin edāda tevāturuñ inkitā 'ını nazm-ı Ḳur'ān'da tevāturuna māni' ve kādiḥ 'ad etmediler. Ekser nās bu reyden ibā edip Ḳur'ān-ı Kerīm elfāẓ ve edāsıyla mütevāṭirdır dediler.

Ṭāife-yi uḫrā dahi kırā'et-i seb'adan med ve teshīl gibi edā-i ḥurūfuñ ġayri rivāyātıñ tevātürüne zāhib olup keyfiyet-i edāya sem' ile vukuf mümkün olmamakla edā mütevāṭir değildir dediler. Ḳavl-i ṣaḥīḥte budur.

KIRĀ'ET-İ SEB'A VE 'AŞERA

Seb'a ve 'aşera kurrāsından her birileriniñ ikişer rāvisi ve her rāviniñ ikişer ṭarīḳ ile rāvileri vardır. İmāmların bilā- ḫilāf okuduğuna kırā'et veya iḫtilāf üzere birinci rāvilerin okuduğuna rivāyet ve o rāvilerden rivāyet eden rivāyetin kırā'etine ṭarīḳ ıṭlāk olunur. Şu ḥaldeṬabaḳa seb'a ve 'aşerada yüz on zātın aḥvālini īcāb eder. Ancak ṭabaḳatü'l-kurrāyı icmālen bileceğimizden yalñız eimme ile rāvi-i evvellere kütüb-i ḳurrā'da mezkūr olan tertib üzere ẕikr edelim. Bu tertībte İmām Cezerī'niñ tayyibesinde şu beyitlerle pek güzel naẕm olunmuştur. [34]

فنافع بطيبة قد حظيا	فعنه قالون و ورش رويا
وابن كثير مكة له بلد	بزى وقنبل له على سند
ثم ابوعمرو فيحي عنه	و نقل الدورى و سوسى منه
ثم ابن عامر الدمشقى بسند	عنه هشام وابن زكوان ورد
ثلثة من كوفة فعاصم	فعنه شعبة وحفص قائم
وحمزة عنه سليم فخلف	منه وخلاد كلاهما اغترف
ثم الكسائى الفتى علىٌّ	عنه ابوالحارث والدورى
ثم ابوجعفر الحبرالرضى	فعنه عيسى وابن جماز مضى
تاسعهم يعقوب وهو الحضرمى	له رويس ثم روح ينتمى
والعاشر البزار وهو خلف	اسحق مع ادريس عنه يعرف
جعلت رمزهم علىالترتيب	من نافع كذا الى يعقوب
ايج دهز حطى كلم نصع فضق	رست تخذ ظغش على هذاالنسق

Nāfi' bir güzelliği kazanmıştır.	Ondan Kālūn ve Verş rivayet etmiştir.
Ve İbn-i keşīr için Mekke memlekettir.	Bezzī ve Ḳunbül ona sened de dayanır.
Soñra Ebū 'Amr ve Yaḥyā ondan	Dūrī ve Sūsī ondan nakleder.

Soñra Dımeşkli İbn-i ‘Āmir senedle	Ondan Hişām ve İbn-i Zekvān vürūd eder.
Kūfeden 3 kişi ve ‘Āṣım	Ondan Şu‘be ve Ḥafṣ kāimdir.
Ve Ḥamza ondan selim ve Ḫalef	Ondan Ḫallād ve ikisi ilmi avuçladı
Soñra genç Kisāi ālidir.	Ondan Ebū-l Ḥāris ve Dūrī
Soñra Ebū’l-Ca‘fer el-hibru’r-Rıżādır.	Ve ondan Īsā ve İbn-i Cemmāz mazidir
Ya‘kūb 9. dur. O Ḥaḍramīdir.	Ona Ruveys ve Revvah aittir.
10. su Bezzar ve o Ḫaleftir.	İsḥāḳ, İdris ile onu tanır.
Remzlerini bir düzen üzere kıldı.	Nafi’den aynı şekilde Ya‘ḳūb ’a ḳadar

Evvel-ü Kurrā-i Seb‘a

İbn-i ‘Abdurraḥmān bin Ebī Na‘īm el-Leysī Ebū Rüveym yahut Ebū Na‘īm ve yahut Ebū ‘Abdurraḥmān beni Leys azatlılarından muḳriy’ül-Medīne ve Ḳurrā’iseb‘anıñ biri ve birincisi ve ‘Ulemā-i a’lamdan siḳa ve sālih bir zāt idi. Aslı İṣfahandan olup levni esved-i ḥālik ya‘nī şedīdü’s-sivad idi. EbūCa‘fer, Yezīd bin Ka’ka’ ve Zührī ve ‘Abdurrahmān bin Hürmüz el-A’rac ve bunların emsāli yetmiş Ḳurrā’dan aḫz-i Ḳur’ān eylemiştir.

İbn-i ‘Ömer (r.a) ın azadlısı Nāfi‘ [15] ve ‘Āmir bin ‘Abdullah bin Zübeyr ve ‘Abdurrahmān bin Ḳāṣımm ve Ebī Zennād ve ġayrilerinden istimā‘ eylemiştir. Ondan dahi Medīne-i münevvere ahilisinden yirmi kimse ‘arz ṭarīḳiyle rivāyet-i Ḳur’ān eylemiştir.

Rāvi-i ūlā Kālūn bu cümleniñ muḫtārıdır. Mısır ahalisinden dahi on beş kimse aḫz-i Ḳur’ān eylemiş ve rāvi-i [35] sanisi Verş dahi bunların mümtazıdır. Yetmiş yıl mescid-i Rasulullah’ta edā-i ṣalāt eyledi. Zehebī: : (واقرأ الناس دهرا طويلا) (Uzun

[15] Nāfi Ebu‘abdullah meşahir-i tābi‘inden Deylemiyy’ül-asıl olup ‘Abdullah bin ‘Ömer (r.a) in azatlısı idi. Müşārünileyhten mervī olan eḥādis-i şerifeniñ çoğu bu zattan mervī olup rivāyetinde mevsuktur. 117 bir rivayette 120 tarihinde irtiḥāl etmiştir.

zamandır insanların en güzel okuyanıdır.) diyor. Her ne zamān teḳellüm eylese ağzından rāyiha-ı misk kokardı.

Telamizesinden biri: ya Eba Ruveym her ne vaḳit ta‘lim-i Ḳur’ān için oturur iseniz misk ile tatyib mi edersiniz? Dedikte müşārun-ileyh cevap olarak: ben aṣlā tayyib sürünmem lākin Nebī zīşān aleyhi’s-ṣalātü vesselām efendimizi rü’yāda gördüm ki ağzıma Ḳur’ān okuyor. O zamāndan beri ağzımdan bu rāyiha-i tayyibe ẓuhūr eder. buyurmuşlardır ve yine kendisine: ne ḳadar ṣabaḥat-i vech ve ḥüsn-i ḫulka māliksin denildikte; nice eylemeyeyim ki Cenāb-ı efḍalü’r-Rusul ile Mūsāfaha eyledim ve oñlardan kıraāat-i Ḳur’ān eyledim buyurdukları mervīdir.

Kālūn diyor ki: İmām Nāfi‘ nāsıñ ḫulkan etharı ve Ḳur’ān cihetinden aḥseni idi. hāṣıl-ı kelām müteverri‘ ve cūd ve seḫā ile muttaṣıf bir zāt-ı āli-ḳadir idi. Ḥal-i iḥtiżara geldikte oğulları bize vaṣiyet eyle diye ricā eylediklerinde (اتقوا الله و اصلحوا ذات بينكم واطيعوا الله و رسوله ان كنتم مؤمنين) (Allah’tan c.c. korkun, birbiriniziñ arasını düzeltin, İnanlardansanız Allah’a ve Resulune ita‘at edin) buyurdular. 70 Tāriḫinde tevellüd edip 169 senesi vefāt eylemiştir.

Zehebī’de terceme-i hali daha mufaṣṣaldır.

Rāvi-i Ūlā Kālūn

Ebu Mūsā Īsā bin Minā bin Verdān bin Īsā ez-Zergī Mevlā benī Zühredir ki zamānında Medīne-i Münevvereniñ kārīsi ve Naḥvīsi idi. İmām Nafi‘in Rebibi olup Vālidesini tezevvüc eyledikte beraber gelmiş idi. Cevdet-i kırā’etine mebnī İmām Nāfi‘ ‘kendisini Kālūn ile telḳīb eyledi. Çünkü Kālūn lafẓı luġat-i Rumīde ceyyid manāsına imiş.

Ṣāḥib-i tercüme her ne vaḳit Nāfi‘ Ḥażretlerine kırāat-i Ḳur’ān eylese Kālūn derler imiş. Mūmā-ileyhin ceddiniñ ceddi ‘Abdullah, Ḥażreti ‘Ömer bin el-Ḫaṭṭāb zamānında Rum’dan seb’ olunup diġer üserā ile Medīne-i münevvereye getirildikte Enṣardan bir zāt kendisini iştirā eylemiş idi. Bu sebeple İmām Nāfi‘ bu rāvisine Rumiye ile teḳellüm edermiş. Kālūn esam olup her ne ḳadar ref-i ṣavt olunsa işitmez lākin bir

kāri Ḳur’ān okur iken dudaklarına nazar ile laḥn ve ḫaṭasını beyān [36] ettiğini İmām Zehebī naḳl ediyor. İmām Cezerī neşr-i kebirinde (كان اصم لايسمع البوق واذ اقرئ القرآن عليه يسمعه) (Sağırdı trompet çalınca duymaz Kuran okunduğunda ise duyardı.) diyor. Ḳur’ān-ı ‘aẓīmi hāzık ve māḫir oluncaya ḳadar İmām Nāfi‘ üzerine kırā’et-i Ḳur’ān eyledi. Īsā bin Verdān üzerine dahi ‘arz-ı Ḳur’ān eylemiştir.

Şeyḫi Nāfi‘ ve Muḥammed bin Ca‘fer bin Ebī keşīr ve ‘Abdurrahmān bin Ebī Zennād ḥażarātından rivāyet-i Ḥadīṯ eylemiştir. Beşir bin keşīr ve oğulları Muḥammed ve İbrāhīm ve Ahmed bin Yezīd el- Ḥulvanī ve Muḥammed bin Hārūn Ebū Neşit ve Ahmed bin Sālih el-Mısrī kendisine ‘arz-ı Ḳur’ān eylemiş ve İsmāīl el-Ḳāḍī ve Mūsā bin İsḥāḳ el-Ensārī ve Ebūzür’a er-Rāzī ve ġayrileri kendisinden istimā‘ eylemiştir. İmām Nāfi‘ kendi zamānında ṣāḥib-i tercümeye ṭalebeye ta‘lim-i Ḳur’ān ile emir eylediğini İmām Zehebī naḳl ediyor.

120 Tāriḫinde tevellüd eylemiş, 220 senesi vefāt eylemiştir.

Rāvi-İ Sānisi Verş

‘Osmān bin Sa‘īd Ebū Sa‘īd el-Mısrī el-Muḳrī yahut Ebū ‘Amr ve yahut EbülḲāṣımm ‘Osmān bin Sa‘īd bin ‘Abdullah bin ‘Amr bin Süleymān Mevlā Āl-i Zübeyr bin el-‘Avvam’dır.

Aslı Afrikalıdır diyenlerde olmuştur. 110 Tāriḫinde Mısır’da dünyāya gelmiş li-eclil-kırāe Medīne-i münevvereye giderek 155 Tāriḫinde Nāfi‘ üzerine kırā’et-i Ḳur’ān edip ḫaṭemāt-ı ‘adīde ile tecvīd ve tertilini kemā yenbaġī iz‘an ile telāmiz-i Nafi‘iñ cümlesine fāik Şeyḫ-i Ḳurrā’imuḥaḳḳiḳīn ve İmām-ı ehl-i edā-i mürettilin olmuştur.

Müşārunileyhin levni ġāyet beyāż olduğundan peynir manāsına olan verş ile İmām Nāfi‘ kendisini telḳīb eylemiştir. Bu ismi üstādı kendisine tesmiye eylediği cihetle pek memnūn oluyurdu. İbtidā-i halinde rās ya‘nī tıbāhu’r-rus idi. Ḳur’ān ve ‘ulūm -ı ‘Arabī ile iştiġāl ederek her ikisinde de māḫir olup zamānında diyar-ı Mısrīyeniñ reisü’l-Ḳurrā’sı olmuştur.

Ahmed bin Sālih el-Ḥāfıẓ ve Dāvūd bin Ebī Tayyibe ve Ebū Ya‘ḳūb el-Ezrak ve ‘Abdüṣṣamed bin ‘Abdurraḥmān bin el-Ḳāṣımm ve Yunus bin Abdül‘ala ve ‘Āmir bin Sa‘īd ve Süleymān bin el-Mehdi kendisine kırā’et-i Ḳur’ān eylemişler ve ‘Abdullah bin Vehb ve İsḥāḳ bin Ḥaccāc ve ġayrileri kendisinden istimā‘ eylemişlerdir.

Verş Ḥażretleri kırā’ette siḳa ve huccettir. İmām Nāfi‘ Ḳur’ān-ı [37] ‘aẓīmi taḥsīl eyledikten soñra verş kendisinden Ḳur’ānı te‘allüm eylediğini İmām Zehebī rivāyet ediyor.

197 Tārihinde Mısır’da vefāt eylemiştir.

Sāni-İ Kurrā-i Seb‘a ‘Abdullah Bin Keşīr

İbni-l Muṭṭalib el-İmām Ebū Ma‘bed ed-Dārī el-Mekkī mevlā ‘Amr bin ‘Alḳame’dir ki kırā’ette İmām-ı ehl-i Mekkedir. Mekke-i Mükerreme de ‘Aṭṭārlık ettiği cihetle Dārī denmiştir. Zira ‘Arab Hind nevāḥisinden bir nahiye olan Dārin denilen maḥalden gelen ıtriyyatı furuḫt ettikleri cihetle ‘Aṭṭāra Dārī derler imiş.

Aslı ebnā-i Farstandır. Kisrā oñları San‘a ve Yemen’e göndermiş oñlarda Ḥabeşeyi oradan ṭard ve tenkīl eylemişler idi. 45 Tārihinde Mekke-i Mükerremede tevellüd eyledi. ‘Abdullah bin es-Saib el-Maḫzūmī ve Mücāhid bin Cebr ve Derbas Mevlā İbn-i ‘Abbas ḥażarātına kırā’et-i Ḳur’ān eylemiş ve ‘Abdullah bin ez-Zübeyr ve ‘Abdurrahmān bin Mut’ım ve Ebā Eyyūb el-Enṣarī ve Enes ibni Mālik (r.a) ḥażarātından rivāyet-i Ehādīṣ eylemiştir. Mekke-i mükerremede ta‘līm -i Ḳur’ān için teṣaddur eylemiş, Ebū ‘Amr bin A’lā ve Şebl bin ‘Abbād ve Ma‘rūf bin Mişkān ve İsmāīl ibni ‘Abdullah ve bir ṭāife kendisine ‘arz-ı Ḳur’ān eylemiştir.

Eyyūb es-Seḫtiyanī ve ibni Cüreyc ve Cerir bin Ḥāzim ve Ḥüseyin bin Vākıd ve ‘Abdullah bin Ebūnüceyh ve Ḥammād bin Seleme ve Ḳurre bin Ḫālid ve Ḥāriṣ bin Ḳudāme ve diġer bir cemā‘at kendisinden taḥdīṣ eylemişlerdir. İbn-ikeṣīr fesīh ve belīġ ve ṣāḥib-i sekīne ve vaḳār ve naṭūk ve siḳa bir Tābiī olup muḳtedā-yı enām ve kırā’ette İmām olmaktan zāil olmamıştır. Kütüb-i sittede Ehādīṣi taḫrīc olunmuştur.

120 Tārihinde vefāt eyledi.

Cenāzesinde Süfyān bin Uyeyne Ḥażretleriniñ ḥāżır bulunduklarını Zehebī naḳl ediyor.

Rāvi-i Ūlā Bezzī

Ahmed bin ‘Abdullah bin el-Ḳāṣım bin Nāfi‘ bin Ebī Bezze Ebū-l Ḥasen el-Mekkī el-Muḳrī ki muḳri -i Mekke ve Müezzin-i mescid-i ḥaramdır. İmām Buḫārī diyor ki: Bezzī ecdadından olan Ebūbezzeniñ [38] ismi Beşar olup Fārisī ve ehl-i Hemadan idi. Sāib bin Sayfī el-Maḫzūmī yedinde şeref-i İslām ile müşerref olmuştur. İmām Bezzī 170 Tāriḫinde dünyāya gelmiş ‘İkrime bin Süleymān ve ‘Abdullah bin Ziyād ve Ebī l-Ḫarīt Vehb bin Vāżıḥ’tan ḳırā’et-i Ḳur’ān eylemiş ve oñlar dahi ḳısṭ ile ma‘rūf İsmāīl bin ‘Abdullah bin Kostantin’den o dahi İbn-i keşīrden aḫz-i Ḳur’ān eylemiştir. Bu taḳdīr de İmām Bezzīniñ İbn-i keşīrden rivāyeti vāsıta-i sened ile olmuş olur.

Ebu Rebī‘a Muḥammed bin İsḥāḳ er-Rebiī ve İsḥāḳ el-Huzaī ve Ebū Ca‘fer el-lehebī ve Mūsā bin Hārūn ve bir cemm-i ġafīr kendisine kırā’et-i Ḳur’ān eylemiş. Müemmil bin İsmāīl ve Mālik bin Sa‘īd ibnil-Ḥasen ve Ebī ‘Abdurrahmān el-Muḳrī Selim bin Ḥarb ve ġayrilerinden kendisi taḥdīş eylediği gibi İmām Buḫārī Tāriḫinde ve Ḥasen bin Ḥabban ve Muḥammed bin Yūsuf ve Ḥasen bin ‘Abbas er-Rāzī ve Yaḥyā bin Muḥammed ve Mużır bin Muḥammed el-Esedī ve diġerleri kendisinden taḥdīş eylemiştir.

Mescid-i ḥaramda kırk sene Müezzinlik etmiş ve Veḍḍuḥā sūresinden āḫir-i Ḳur’ān’a ḳadar her sūre āḫirinde tekbirināsa iḳra’ eylemiştir ve Ḥadīş -i merfū‘ ile işbāt eylediğinden ba‘żı ehl-i edā cemi-i Ḳurrā’ için tekbiri aḫz eylemiş ve cemi-i akṭarda bununla ‘amel oluna gelmiştir. İmām Zehebī senedat-ı ‘adīde ile tek bīr Ḥadīşini rivāyet eylemiştir. Ṣāḥib-i tercüme 250 Tāriḫinde irtiḥāl eyledi.

Rāvi-i Sānisi Kunbül

Muḥammed bin ‘Abdurrahmān bin Muḥammed bin Ḫālid bin Sa‘īd Ebū ‘Amr el-Maḫzumi el-Mekkidir ki oñlarıñ mevlāsı ve ehl-i hicazın reisü’l-kurrāsıdır. 195 Tārihinde dünyāya gelmiş ve Ebī -l Ḥasen el-Ḳavvāstan Ḳur’ānı tecvīdine ri‘āyetle aḫz eylediği gibi Bezzī’den dahi aḫz-i Ḳur’ān eylemiştir. Bu rāvi dahi İbn-i keşīrden vāsıta-i sened ile rivāyet eyledi. Cemā‘at-i keşīre kendisinden aḫz-i Ḳur’ān eylemiş ve Ebūbekr bin Mücāhid, Ebūl Ḥasen bin Şenbüz, Muḥammed bin Īsā el-Cessās bu cümleden [39] bulunmuştur.

Ebūbekr bin Muḥammed, Mūsā ez-Zeynebī, Muḥammed bin ‘Abdül‘azīz bin es-Ṣabaḥ eṭrāf ve eknaftan kırā’et-i Ḳur’ān için gelenler cümlesindendir. Ṣāḥib-i tercüme beynennas ‘İlim ve faḍl ve zühd ve ṣalaḥ ile ma‘rūf olduğundan evāsıt-ı ömründe ḫıdmet-i şurtayı tevelli eylemiş idi. Sinn-i Şeyḫuhate vāsıl oldukta ta‘lim ve ikra’yı vefātından yedi sene muḳaddem terk etti.

291 Tārihinde vefāt eyledi.

Sālis-İ Kurrā-i Seb‘a Ebū ‘Amr

İbn-i’l Āla-i el-Mazinī el-Muḳrī en-Naḥvī el-Baṣrīdir ki kırā’ette ehl-i Baṣra’nın İmāmıdır. İsminde her ne ḳadar yirmi bir ḳavil üzre iḫtilāf olunmuş ise de Zehebī’niñ kati olarak beyānına nazaran Zebban bin el-alā bin ‘Ammār’dır. Celālet-i ḳadri ve künyesiyle iştiharı bu iḫtilāfa bādi olmuştur.

68 yahut 70 Tārihinde dünyāya gelmiş ve ehl-i Hicaz, ehl-i Baṣra’dan aḫz-i Ḳur’ān eylemiştir. Ḳurrā’i seb‘ada ondan şuyuhı ekser olanı yoktur. Mekke-i mükerremede Mücāhid, Sa‘īd bin Cübeyr,’Atā, ‘İkrime bin Ḫālid ve İbnikeşīr üzerine ‘arz-ı Ḳur’ān eylemiştir.

Zehebī: (وقيل انه قرأ على ابىالعاليه ولم يصح مع انه ادركه وادرك من حياته نيفا وعشرين سنه) (Denilir ki o Ebū’l-Aliye’ye okudu ve anladığını düzeltmedi ve ḥayātında 20 sene idrak etti) diyor. Medīne-i Münevvere de Ca‘fer, Yezīd bin Revman ve Şeybe üzerlerine ve Baṣra’da dahi Yaḥyā bin Ya‘mer, Nāsr bin Āṣım ve Ḥasen-i Baṣrī üzerlerine ‘arz-ı

Ḳur’ān eylediği gibi Enes bin Mālik,’Atā bin Ebī Rebāh, Nāfi‘ ve Ebī Sālih es-Sīmān ḥażarātından taḥdīṯ eylemiştir.

Cemā‘at-i keṯīre kendisinden aḫz-i Ḳur’ān eylemiş. Yaḥyā bin el-Mubārek el-Yezīdi, Abdülvāris et-Tennurī, ‘Abdullah ibn el-Mübārek bu cümleden bulunmuştur. Esmeī, Ya’lā bin Abid, ‘Abbas bin Faḍl ve bunların emsāli nice zevāt-ı kirām kendisinden Ḳur’ān ve Ḥadīṯ ve ‘ilm-i edebi aḫz eylemişlerdir.

Sibeveyh’ıñ kendisinden rivāyet-i Ḳur’ān eylediği mervīdir. Ebū ‘Amr Dāni diyorki: ṣāḥib-i tercüme 68 senesinde Mekke-i Mükerremede tevellüd ve Baṣra’da neşet ve Kūfe’de vefāt eylemiştir. Baṣra’da İmāmet-i kırā’et kendisine müntehī olmuş Ḥattā Ḥasen-i Baṣrī Ḥażretleriniñ ḥayātında dahi Reis olduğunu Esmeīden naḳlen İmām Zehebī rivāyet ediyor.

Ḳur’ān ve ‘ulūm-i ‘Arabide a’lem-i nās ve zāhid ve siḳa olup ṣıdḳ ile isīnās etmiştir. Kırā’etin ma‘lūm [40] ve ma‘rūf olduğu bir zamānda bulunduğu cihetle kırā’etin ahseniñi ve ‘Arab indinde muḫtārını ve aleyhi’s-selām efendimizin luġatinden kendine bāliġ olanı kırā’et eyledi. Ebūamr’ıñ r’ın (سمع سعيد بن جبير قرائتى فقال الزم قرائتك هذ) (Sa‘īd b. Cübeyr Ḳırāatimi işitti dediki: Bu şekilde okumaya devam et!) buyurduğunu Yezīd’den naḳlen Zehebī rivāyet ediyor. hāṣıl-ı kelām kırā’etin makbuliyeti ḥaḳkında taṭvīl-i makal olunmuş bir zāt idi.

154 Tārīḫinde irtiḥāl-i dār-i beḳā eylemiştir.

Rāvi-i Ūlā Dūrī

Hafs bin ‘Ömer bin ‘Abdül‘azīz bin ‘Adiy bin Sahban Ebū ‘Ömer ed-Dürī el-Muḳrī en-Naḥvī el-Bağdadī ed-Darirīdir ki Nüzeyl Sāmirā’dır. Dūre Bağdat’ıñ cānib-i şarkisinde bir mahalleniñ ismi olup ṣāḥib-i tercüme oraya nisbetle şöhret bulmuştur. Taḥsīl-i kırā’et için eṭrāf ve eknafa rıhlet edip kırā’eti ya‘nī seb‘a ve şevazzı en evvel bu zāt cem‘ ve taḥsīl eylemiş ve muḳri il-İslām ve Şeyḫu’l-Irak olmuştur.

İsmāīl bin Ca‘fer, Kisaī, Yaḥyā el-Yezīdi, Selim’den aḫz-i Ḳur’ān eylemiştir. Ebū ‘Amr’dan rivāyeti vāsıta-i senet ile olmuştur. Cemā‘at-i keṯīreden rivāyet eylemiştir

ki İbrāhīm bin Süleymān, İsmāīl bin ‘Abbas, Süfyān bin Uyeyne ve kendi akranı olan Ahmed bin Ḥanbel ḥażarātı bu cümledendir. Müşārun ileyh tūl-ı ömür ile mu‘ammer olup uluvv-i sinde vüs’a-i ‘ilme nāil olduğu cihetle hazzāḳ-ı ṭullāb kendisi üzerine izdihām ederlerdi.

Ahmed bin Yezīd el-Ḥulvanī, Ahmed bin Feraḥ ve Ḥasen bin Beşar gibi nice zevāt-ı kirām kendisinden aḫz-i Ḳur’ān eyledi. İbni Māce Süneninde ve Ebūzer’a er-Rāzī ve cemā‘at-i keşīre kendisinden taḥdīş eyledi. Ehl-i Medīne’niñ kırā’etini İsmāīl bin Ca‘fer üzerine kırā’et edip ḫatm eylemiş ve İmām Nafi‘in ḥayātını idrāk etmiş ve (eğer yanımda on dirhem ola idi Nāfi‘ Ḥażretlerine gider idim) dediğini Zehebī naḳl ediyor. Tul-i ömür ile ma‘rūf olmasınıñ neticesi olarak āḫir ömründe nūr-i başardan maḥrūm olmuş 246 senesi Şevvalinde azm-i dār-i beḳā eylemiştir.

Rāvi-i Sānisi Sūsī

Sālih bin Ziyād bin ‘Abdullah bin İbrāhīm Ebū Şu‘ayb er-Restebī er-Rakkī el-Muḳridir. Ebū Muḥammed el-Yezīdiden ‘arzan ve simā‘an aḫz-i Ḳur’ān eylemiş ve Ebū ‘Amr’dan rivāyeti vāsıta-i sened ile [41] olmuştur. Kūfe’de ‘Abdullah bin Nemir, Esbāṭ bin Muḥammed’den ve Mekke’de Süfyān bin Uyeyne’den istimā‘ eylmiştir.

Oġlu Ebū Ma‘sum ve Mūsā bin Cerir en-Nemrī ve’Alī bin Ḥüseyin ve Ebū-l Ḥāris ve Muḥammed ibn-i Ahmed ve Ebū ‘Osmān en-Naḥvī er-Rakkıyyūn ve diġer bir cemā‘at kendisine ‘arz-ı Ḳur’ān eyledikleri gibi diġer bir cemā‘atta kendisinden taḥdīş eylemişlerdir. Ebūbekr bin Ebī Āşım, Ebū ‘Arube el-Harranī, Ebū ‘Alī Muḥammed bin Sa‘īd er-Rakkī bu cümleden bulunmuştur. Sadūk ve siḳa bir zāt olup 90 yaşına yaklaştıkta 261 senesi evāilinde irtiḥāl eyledi.

Kurrā-i Seb‘anıñ Dördüncüsü ‘Abdullah Bin ‘Āmir El-Yahsabī

İbni Yezīd bin Temim Rebī‘a bin ‘Āmir bin ‘Abdullah bin ‘Imran’dır ki kırā’ette İmām-ı ehl-i Şam ve zühd ve ṣalaḥ ile meşhūr-i enām olan bir Tābiidir. Ḳavli eṣaḥ üzre

künyesi Ebū ‘İmrān’dır. Hicretin yirmi birinci senesi tevellüd eylediği rivāyet olunuyor ise de Cenāb-ı seyyidi’l-Mürselīniñ irtiḥālinden iki sene muḳaddem Belḳa’da Rehāb nām maḥalde dünyāya gelip dokuz yaşında Şam’a gittiği kendisinden mervī olduğu cihetle Cezerī bu ḳavli tercih eylemiştir.

Cezerīniñ beyānına göre İbn-i ‘Āmir’ıñ isnadında dokuz ḳavil vardır. Bunlardan eṣaḥḥu’l-akval ‘arz ṭarīḳiyle Ebū’d-Derda (r.a) Ḥażretlerinden ve Muġīre bin Şihabdan o dahi ‘Osmān (r.a) Ḥażretlerinden aḫz-i Ḳur’ān eylemiş olmasıdır.

Bizzat Ḥażreti ‘Osmān’a ‘arz-ı Ḳur’ān eylediği bu akval cümlesindendir. Mu‘āviye bin Ebī Süfyān ve Fuḍāle bin ‘Ubeyd ve Nu‘mān bin Beşir ve Vāile bin el-Esḳā’ ve diġer Ṣaḥābe-i kirām (r.a) ḥażarātından taḥdīṯ eylemiştir. Yaḥyā bin Ḥāris ez-Zimāri kendisinden bi-tariki’l-‘arz aḫz-i Ḳur’ān eylemiş ve Muḥammed bin el-Velid ez-Zebidī, Rebī‘a bin Yezīd ve ‘Abdurraḥmān bin Yezīd bin Cābir ve diġerleri dahi rivāyet eylemiş ve Ṣaḥīḥ-i Müslimde kendisinden bir Ḥadīṯ-i şerīf taḫrīc olunmuştur.

Ṣāḥib-i tercüme ḥaḳkında ba‘żı ‘Ulemānın ve Bā-ḥuṣūṣ ibni Cerir Ṭaberīniñ: kimden kırā’et ettiği ma‘lūm değildir diyerek ta‘anları kendileriniñ sakaṭatından ma‘dūddur. Zira cemi‘i aḳṭara ‘Ulemānın intişarınıñ evvelinden āḫirine ḳadar Bā-ḥuṣūṣ Şam ‘Ulemāsınıñ aslı olmayan bir kırā’ete icma‘ etmeleri ve ehemm-i erkān-ı din olan ṣalātlarında ve istiḫrāc-ı ahkāmda [42] ittiba‘ları tecviz olunur şeylerden değildir.

Maa-hāzā İmām müşārun-ileyh naklinde siḳa ve rivāyet ettiğini ḥāfız ve maḥfuẓunu ārif ve fādıl-ı müslimīn ve ḫıyār-ı tābiīn ve ecille-i rāviden naklinde sādıḳ ve aṣlā dinde müttehem olmamış ve emānetinde irtiyab ve rivāyetinde ta‘an olunmamış olduğunu Ebū‘alī Ehvazī naḳl ve rivāyet ediyor. İmām müşārun ileyh Dımışḳ’ta İdris Ḥavlaniden soñra Ḳāḍī olmuş ve Cāmi-i Dımışḳ’ta İmām-ı muḳtedā-yı enām olarak bir bid‘at görse elbette onu taġyīr eder ve māni‘ olurdu.

118 Tārīḫinde Şam’da yevmi ‘aşurada irtiḥāl-i dār-ı beḳā eylemiştir.

Rāvi-i Ūlā Hişam Bin Muġīre

İbn-i Basir bin Meysere Ebūlvelid es-Sülemī yahut ez-Za‘feri ed-Dımeşkīdir. Ehl-i Şam’ıñ İmām ve ḫaṭibi ve müftīsi ve muḳriī ve Muḥaddiṯi idi. 153 Tāriḫinde dünyāya gelmiş. Yaḥyā ez-Zimariniñ aṣḥabından olan Irak bin Ḫālid ve Eyyūb bin Temīm ve ġayrilerinden aḫz-i Ḳur’ān eylemiş oñlar dahi Yaḥyā ez-Zimarīden o dahi İbn-i ‘Āmirden aḫz eylemiş ve Hişāmın İbni’Āmirden rivāyeti iki vāsıta ile olmuştur.

Mālik bin Enes ve Müslim bin Ḫālid ez-Zencī ve İsmāīl bin Ayyaş ve Yaḥyā bin Ḥamza ve ḥāḳim bin Hişām es-Sakafī ve ‘Abdül‘azīz bin Ebīḥāzim ve Cemā‘at-i keṯīreden istimā‘ eylemiştir. Ahmed bin Yezīd el-Ḥulvanī ve Hārūn bin Mūsā el-Ahfeş ve Ebū‘alī İsmāīl bin Huveyris ve diġer bir ṭāife kendisinden aḫz-i Ḳur’ān eylediği gibi Velid bin Müslim ve Muḥammed bin Şu‘ayb ve İmām Buḫārī ṣaḥīḥinde ve Ebūdāvūd ve Nesāī ve İbni Māce sünenlerinde ve Tirmizī bil-vāsıta taḫrīc ve iḥsā olunmayacak derecede Ḥalḳ-ı keṯīr taḥdīṯ eylemiştir.

Yaḥyā bin Mu‘īn tevsīḳ eylemiş ve İmām Nesāī Lā bese bih demiş ve Darkutnī sadūk demiştir. Ṣāḥib-i tercüme fasih ve vāsiu’r-rivāye ve mütebaḥḥir fi’l-’ulūm idi. (ما اعدت خطبة منذ عشرين سنة) (20 seneden beri hutbe hazırlamadım.) buyurduğunu Ehvazī rivāyet ediyor.

Ebū Abdulhamid ba‘żı ehl-i Ḥadīṯten rivāyet edip diyor ki: Hişām bin ‘Ammār: Cenāb-ı ḥaḳtan yedi şey istedim birincisi Vālideynimin maġfireti lākin Cenāb-ı ḥaḳ ne mu’āmele buyurduğunu bilemem. Altısını ihsan buyurdu; birincisi Ḥac etmek, ikincisi yüz yaşına ḳadar mu‘ammer olmak, üçüncüsü Nebīyy-i zīşān (s.a.v) efendimizin Ḥadīṯ-i şerīfi üzerine Mūsāddık olmak, dördüncüsü Dımeşk Cāmiinde ḫuṭbe okumak, beşincisi ḥalāl olarak bin [43] Dīnār ile merzūḳ olmak, altıncısı taleb-i ‘İlim hususunda nāsıñ bana mürāca‘at eylemesi buyurdular.

245 Tāriḫinde āḫir-i Muḥarremül-ḥaramda irtiḥāl eyledi.

Rāvi-i Sānisi İbni Zekvān

‘Abdullah bin Ahmed bin Beşir Ebū ‘Amr ve Ebū Muḥammed el-Kureşī ed-Dımeşkī el-Muḳri dir ki Şam’da Şeyḫü’l-Ḳurrā’ ve Cāmide İmām olup siḳa ve sadūk bir üstaḍ idi. Eyyūb bin Temīm ve ġayrilerinden aḫz-i Ḳur’ān eyledi. İmām Kisāī Dımeşk’a gelmiş ve İbni Zekvān ondan dahi aḫz-i Ḳur’ān eyledi denilmiş ise de İmām Zehebī bu ḳavli istib‘ad ediyor. Bakiyye bin el-Velid ve Irak bin Ḫālid ve Süveyd bin ‘Abdül‘azīz ve Velid bin Müslim ve Veki’ bin el-Cerrah ve bir tāifeden taḥdīṣ eylemiştir.

Hārūn bin Mūsā el-Ahfeş ve Muḥammed bin Mūsā es-Sūrī ve Muḥammed bin el-Ḳāṣımm el-İskenderunī ve Ahmed ibni Yūsuf et-Teġlebī ve diġerleri kendisine kırā’et-i Ḳur’ān eyledikleri gibi Ebū Dāvūd ve İbn-i Māce sünenlerinde ve oġlu Ebū ‘Ubeyde Ahmed bin ‘Abdullah ve İsmāīl bin Kırat ve ‘Abdullah bin Muḥammed bin Müslim el-Maḳdisī ve Muḥammed bin İsḥāḳ ve diġerleri kendinden rivāyet eylemiştir.

İmām Zehebī: (كان ابن زكوان اقرأ من حشام بكثير وكان هشام اوسع علما من ابن زكوان بكثير) (İbn-i Zekvan okumakta Hişamdan çok daha iyi, Hişam ise İbn-i Zekvandan daha çok bilgin idi) diyor. Ebūzer’e: Irak’ta ve Hicaz, Şam, Mısır, Horasan’da benim ‘ındimde İbni Zekvandan ekr’a kimse yoktur ve İmām Zehebī de (بلى ابو عمر الدورى اقرأ اهل زمانه) (Ebu ‘Amr kendi zamanının en iyi okuyanı idi.) diyor.

73 Tāriḫinde yevmi ‘aşure de tevellüd eylemiş ve 242 senesi şevvaliniñ 28. Pazartesi gecesi irtiḥāl eylemiştir.

Ḳurrā-i Seb‘anıñ Beşincisi Āṣım Bin Behidle Ebinnecūd

Ebūbekr el-Esedīdir ki oñların mevlāsı Küfī ve Hannattır. Zehebī’niñ beyānına göre Behidle pederiniñ ismidir. Vālidesiniñ ismi ma‘lūm değildir ve yahut ‘Abdullah ’tır diyenler de olmuştur. Ebū ‘Abdurrahmān es-Sülemī ve Zer bin Ceyş el-Esedī üzerlerine Ḳur’ānı kırā’et eylemiş ve bunlardan ve Ebīvaile ve Mūsāb bin Sa‘ad binEbī Vakkas ve bir cemā‘atten taḥdīṣ eylemiştir.[44]

Ebu ‘Abdurrahmān es-Sülemīden soñra Kūfe’de İmāmet ve kırā’et müşārun-ileyhe müntehī olup onuñ maḳāmında ikra’ ile meşġūl olarak cemā‘at-i keṣīre

kendisinden aḫz-i Ḳur’ān eylemiş ve Mufaḍḍal İbn-i Ḍabī ve Ḥammād bin Şu‘ayb ve Ebūbekr bin ‘Ayyāş ve Ḥafs bin Süleymān ve Na‘īm bin Meysere bu cümleden bulunmuştur.

Ebu ‘Amr bin el-a’lā ve Ḥamza bin Habīb ve Ḥalil bin Ahmed Ḳur’ān’dan ba‘żı ḥurūfu kendisinden rivāyet eyledi. Süleymān Teymī ve Süfyān es-Sevrī ve Şu‘be ve ‘Abbān ve Şeybān ve Ebū ‘Avāne ve Süfyān bin ‘Uyeyne ve cemā‘at-i ke̲sīre rivāyet-i Ehādī̲s eylemiş ve kütüb-ü sitte de Ḥadī̲si taḫrīc olunmuştur. Lākin Ḥadī̲si ke̲sīr değildir.

Ṣāḥib-i tercüme Tabiī olup fesīh ve edīb ve mücevvid ve kırā’et-i Ḳur’ān’da ṣavt cihetinden ahsen-inās idi. Ḥattā İsḥāḳ Sebii: (ما رأيت احدا اقرأ من عاصم بن ابى النجود) (Asım b.Ebī ’n-necūd’dan daha iyi okuyan birini görmedim.) dediği gibi Ḥasen bin Sālih’te (مارأيت احدا قط كان افصح من عصام بن ابىالنجود) (Asım b.Ebī ’n-Nücud’dan daha fasih birini kesinlikle görmedim.) dediği mervīdir. ‘Abdullah bin Ahmed bin Ḥanbel Hanbel: (سألت ابى عن عاصم بن بهدله فقال رجل صالح خير ثقة فسألته أى القرآن احب اليك قال قرائة اهل المدينة فان لم يكن فقرائة عاصم (Babama Asım b. Behidle ḥaḳkında sordum, dedi ki salih ḫayırlı ve güvenilir bir insandır. Ona hangi Ḳur’ān (Ḳırāat) sana daha sevimlidir diye sordum. Dedi ki Medīne ehliniñ Ḳırāati olmazsa Asım ‘ın Ḳırāati) dediğini İmām Zehebī naḳl ediyor.

127 Tārīḫinde Kūfe’de yahut Semāve’de irtiḥāl-i dār-ı beḳā eyelmiştir.

Rāvi-i Ūlā Ebūbekir Bin ‘Ayyāş

İbn-i Sālim el-Esedī el-Kūfīdir ki İmām fāḍıl ve rivāyette siḳa ve kāmil idi. İsminde on ḳavil üzere iḫtilāf olunmuş ve eṣaḥh-ı akvāl Şu‘be olmuştur. Çünki Ebū Hişām ve Ḥüseyin ibni Abd kendinden ismini sual eylediklerinde Şu‘be diyerek cevap vermiştir. Kendisi Hannat idi. 95 Tārīḫinde dünyāya gelmiş ve Āṣım üzerine Ḳur’ān-ı ‘aẓīmi üç def‘a ‘arz eylemiştir.

Ata bin Sāib Eslem el-Münkarī ve ġayrileriniñ üzerlerine dahi ‘arz-ı Ḳur’ān eyledi. İsmāīl Süddī Ebī Ḥuṣayn, Ḥuṣayn bin ‘Abdurrahmān ve diğer bir cemā‘atten rivāyet eyledi.

Ebul Ḥasen el-Kisaī, Yaḥyā el-Uleymī Ebū Yūsuf Ya‘ḳūb el-E’şī, Abdülhamid bin Sālih el-Bercemi ve bir cemm-i ġafīr kendisinden aḫz-i Ḳur’ān eylemiştir.

İbn-i’l Mübārek, Ebū Dāvūd et-Tayalisī, Ahmed bin Ḥanbel, Ebū Kerib, Muḥammed bin ‘Abdullah ve ihsa olunmayacak derecede keṯīr olan bir cemā‘at kendisinden rivāyet eylemiştir. Ṣāḥib-i [45] tercüme zühd ve ṣalaḥ ve ‘İlim ve kemāl ile ma‘rūf idi.

Yaḥyā bin Mu‘īn diyor ki: (لم يفرش لابىبكر فراش خمسين سنة) (Ebubekir için elli sene yatak serilmedi) ve keẕālik rivāyet olunur ki kırk sene ḳadar her gün ve gecede Ḳur’ānı ḫatmeder idi. Ḥattā hal-i ihtizarında kız karındaşınıñ ağladığını görüp niçin ağlıyorsun? Şu köşeye bak ben orada on sekiz bin ḫatm ettim demiştir. İbn-i Mübārek (Ebubekr b.Ayyaşdan aynı yılda daha hızlı birini görmedim) demiştir.

Müddet-i ömrü bir dehr-i tavil olmuş lākin vefātından yedi yıl muḳaddem belki daha ziyāde ta‘lim-i Ḳur’ān’dan farig olmuştur. Kendi ḥaḳkında (انا نصف الاسلام) (Ben İslāmın yarısıyım.) buyururlar imiş.(ادنى نفع السكوت السلامة وكفى بها عافية وادنى ضرر المنطق الشهرة وكفى بها بلية) (Sükutun en az menfaati selamettir ve ona afiyet olarak yeter. Konuşmanın en az zararı şöhrettir ve ona bela olarak yeter.) Kelāmı muşārunileyhin akval-i ḥaḳīmānelerindendir.

الدخول فىالعلم سهل والخروج منه الىالله شديد) (İlme girmek kolaydır ve ilimden ayrılmak Allah’ın indinde çok zararlıdır) ḳavli dahi zühd ve ṣalaḥı asarındandır.

193 senesi Cemāziyelulasında irtiḥāl-i dār-ı beḳā eylemiştir.

Rāvi-i Sānisi Hafs Bin Süleymān

Ebū ‘Ömer El-Kūfī el-Muḳrī el-Bezzar’ki Ḥażreti Āṣım’ıñ ṣāḥibi ve rebibi idi. 90 Tārihinde dünyāya gelmiş ve defa‘atle Ḳur’ānı ‘aẕīmi Āṣım üzerine kırā’et eylemiş Ḥattā ḥıfẓında Ebūbekr bin ‘Ayyaşın fevḳinde ‘ad olunmuştur.

Müddet-i medide Bağdad ve Mekke-i mükerremeden iḳra’ ile iştiġāl eylediği cihetle kırā’et-ı Āṣım’ı nāsa neşr ve ta‘lim eden buzāttır. Ve Āṣımdan aḫz eylediği kırā’et Ḥażreti ‘Alī kerremellahü vecheye merfū‘ dur.

‘Alḳame bin Mürsed, Sābitel-Bennani, Ebūisḥāḳ es-Sebii, keşīr bin Zazan, Muharib bin Dessār, İsmāīl es-Süddī, Leys bin Selim, Āṣım ve diġer bir cemā‘atten rivāyet-i Ḥadīş eylemiştir.

‘Amr bin es-Ṣabaḥ ve birāderi ‘Ubeyd bin es-Ṣabaḥ, Ebūşu‘ayb el-Kavvas, Ḥamza bin el- Ḳāṣımm, Ḥüseyin bin Muḥammed el-Mervezī ve bir cemā‘at ‘arz ve simā‘ṭarīḳiyle kendisinden Ḳur’ān-ı Kerīmi aḫz eylemişlerdir.

Bekr bin Beḳār, Ādemi binEbī eyas, Ahmed bin Abduh, Hişām bin ‘Ammār,’Alī bin Ḥacer ve diġerleri rivāyet eylediler. [46]

Ṣāḥib-i tercüme kırā’ette siḳa ve sebt ve żabṭı muḥkem ve müsbittir. Lākin Ḥadīşinde kelām olunmuştur. İmām Ahmed Bin Ḥanbel (ما بأث به) (onun kelamında bir beis yoktur) İmām Buḫārī (تركوه) (onu terketti.) Sālih bin Cezre (لايكتب حديثه) (Onun Ḥadīşini yazmadı.) ibn-i Adiy (عامة احاديثه غير محفوظة) (Genel olarak onuñ Ḥadīşleri korunmamıştır.) buyurmuştur.190 Tārihinde irtiḥāl-i dār-i beḳā eylemiştir. Ḥasan Başrī Ḥażretlerinden mesele sual eylediği mervīdir.

Ḳırāat-i Seb‘anıñ Altıncısı Ḥamza Bin Habīb

İbn-i İmāre bin İsmāīl, Ebū İmāre el-Kūfī ez-Ziyād ki Benitemim’in mevlāsı ve Ḳurrā’i seb‘anın birisidir. 80 Tārihinde dünyāya gelmiş ve her ne ḳadar sinni itibarıyla Ṣaḥābeye yetişmiş ise de gördüğü ma‘lūm değildir. Bināen aleyh Zehebī Zehebî (فلعلله رآى بعضهم) (Belki oñlardan ba‘żılarını gördü.) diyor.

A’meş, Hamran bin E‘yün, Muḥammed bin ‘Abdurraḥmān bin Ebī Leylā, Mansur. Ebī İsḥāḳ ve ġayrilerden bi-tariki’l-‘arz aḫz-i Ḳur’ān eylemiş ve Ṭalḥa bin Mūsārrif, Habīb bin Ebī Sābit ve ḥaḳem, ‘Amr bin Mürre, ‘Adiy bin Sābit, Mansur ve diġer bir cemā‘atten rivāyet eylemiş ve Ṣaḥīḥi Müslim ve Sünen-i erbe‘ada Ḥadīşi taḫrīc olunmuştur.

Kūfe’de İmāmet ve Kırā’et-i Āṣım ve A’meş’ten soñra müşārun-ileyhe tevcih eylediği cihetle birçok zevāt kendisinden aḫz-i Ḳur’ān eylemiş ve Kisāī, Selim bin Īsā ecell-i aṣḥabından ve ‘Abdurraḥmān bin Ebī Ḥammād, Ābid bin Ebī Abid, Ḥasen bin

‘Atiyye, İsḥāḳ el-Ezrak, ‘Abdullah bin Mūsā ve bir cemm-i ġafīr aḫz edenler cümlesinden bulunmuştur. Süfyān Sevrī, Şerik, Ebūlahvas, Şu’ayb bin Ḥarb, Cerir bin Abdülhamid, Yaḥyā bin ‘Akabe ve daha nice kimseler kendisinden taḥdīs eylemiştir.

İmām Müşārünileyh hüccet, siḳa ve Kitābullaha ḳayyim ve Ḥadīs-i şerīfi ḥāfız ve ‘Arabiyyete baṣīr, ābid, hāşi, şedīdü’l-vera‘, ḥāṣılı ‘adimü’n-nazīr bir zāt idi. Ḥattā İmām Azam, İmām müşārun ileyhe ḥitāben (شيئان غلبتنا عليهما لسنا ننازعك فيهما القرآن والفرائض) (İki şeyde bize galip geldi ki biz o iki şeyde seninle münazaa etmedik. Bunlardan biri Ḳur’ān diğeri ise Feraiz) buyurmuşlardır.

Ṣāḥib-i tercüme bir sene Kūfe’de bir sene Ḥulvan’da iḳāmet buyururlardı. Ehl-i Ḥulvan’ıñ [47] meşāḫirinden bir zāt kendisinden ḫaṭm-i Ḳur’ān eyledikte bin dirhem göndermiş. Bunun üzerine oġluna hitaben: (قد كنت اظن لك عقلا انا آخذ على القرآن اجرأ ارجو لى هذا الفردوس) (Seniñ akıllı olduğunu zannediyordum Ben Ḳur’ān üzere beklediğim sevabımı alırım. Bu firdevs cennetini isterim.) buyurmuştur. Halbu ki vefātında bin dirhem borcu olup Ya‘ḳūb bin Dāvūd’un ḳażā eylediğini ‘Abdullah el-‘iclī rivāyet ediyor.

‘İrfan’dan Ḥulvan’a zeyt celb eder ve Ḥulvan’dan Kūfeye ceviz ve cebin getirerek ticaretle maişetini temin eder ve ikra’ eylediği telamizinden su bile içmezdi. Ṣāḥib-i tercüme: Bir Şeyḫten beş yüz Ḥadīs istimā‘ eyledim. Cenāb-ı Nebī zīşān (s.a.v) efendimizi rü’yāmda gördüm o Ehādīsi ḥużūr-ı sa‘ādet-nüşür-i Peygamberilerine ‘arz eyledim. Beş ve ya altı Ḥadīs-i şerīften mā-‘adasını kabul buyurmadılar bende o Şeyḫi terk ettim demiştir.

Şeyḫi A’meş her ne zamān İmām Ḥamza’yı gelir iken görse iftiḫār eder eder (وهذا خبر القرآن) (Bu ḫaber Ḳur’ānıñdır.) derlermiş. Ṣāḥib-i tercümeniñ rāvisi diyor ki: (سمعت حمزة يقول ولدت سنة ثمانين واحكمت القرآن ولى خمس عشرة سنة) (İşittim Ḥamza diyordu ki 80. Sene de doğdum. Kuranı 15 sene de ahkem ettim.) Müşārünileyh 156 Tāriḫinde Ḥulvan’da vefāt etmiştir.

Rāvi-i Ūlā Ḫalef Bin Hişām

İbn-i Saleb Ebū Muḥammed el-Esedī ve yahud Ḫalef bin Hişām bin Ṭālib bin El-Ġurābī el-Bağdadi el-Muḳrī el-Bezzardır ki Ḳurrā'i'aşeranın birisi ve Selim vāsıtasıyla İmām Ḥamza'nın ahad rāvisidir. 105 Tārihinde dünyāya gelmiş ve 10 yaşında iken ḥıfẓı Ḳur'ān eylemiştir. Selim bin Īsā'dan o dahi Ḥamza'dan aḫz-i Ḳur'ān eyledi.

Āṣım kırā'etini Ebū Yūsuf el-A'şa'dan ve Nāfi' kırā'etini İsḥāḳ el-Müseyyibīden ve Ebībekir ḳırā'etini dahi Yaḥyā bin Ādem'den aḫz edip bu ḳırā'etlerden iḫtiyār ettiği ḳırā'eti iḳra' ile Ḥamza'ya muḥālefet eylediği cihetle ḳurrā'i 'aşeradan 'ad olunmuş ve 'örf-i ehl-i edā da Ḫalef 'Aşir tesmiye edilmiştir.

İmām Mālik ve Ḥammād bin Zeyd ve Ebū Şihab Abdü Rabbihi el- Ḫayyāṭ ve Ebī lahvas ve Şüreyh, Ḥammād bin Yaḥyā ve diġer bir cemā'atten istimā' eylemiştir. [48]

Ahmed bin Yezīd el-Ḥulvanī ve Ahmed bin İbrāhīm bin Yaḥyā el-Kisāī es-Saġīr ve İdris bin Abdülkerīm el-Haddad ve Muḥammed bin el-Cehm ve Müslim bin Āṣım ve ḥalḳ-ı keṣīr kendisinden aḫz-i Ḳur'ān eylediği gibi İmām Müslim ṣaḥīḥinde ve Ebūdāvūd süneniñde ve Ahmed bin Ḥanbel ve Ebū Zer'a er-Rāzī ve Ahmed bin Ebī Hayseme ve Muḥammed bin İbrāhīm bin Ebban el-Berrac ve Ebūyali el-Musili ve diġerleri taḥdīṣ ve taḫrīc eylemişlerdir.

Ṣāḥib-i tercüme 'ālim, āmil, zāhid ve fāḍıl bir zāt olduğundan İbn-i Mu'in ve Nesaī tevsīḳ eylemiş ve Darekutnī (كان عابدا فاضلا) (Faziletli bir ābiddir.) demiş ve Hemdān bin Hānī el-Muḳrī Mukrî: (سمعت خلف بن هشام يقول اشكل‌على باب من‌النحو فانفقت ثمانين الف درهم حتى حذقته) (Ḫalef b. Hişām'dan işittim diyordu ki: Bana Nahivden bir bab zor geldi de ben 80 bin dirhem infak ettim de Nahivden bana zor gelen o babta uzman oldum.) demiştir.

229 senesi Cemeziyelāḫiresinde Bağdat'ta Cahmiye'den muḫtefi olduğu ḥalde irtiḥāl eylemiştir.

Rāvi-i Sānisi Ḫallād Bin Ḫālid

Ebu Īsā yahut Ebū ‘Abdullah eş-Şeybanī ve oñların mevlāsı es-Sırafī el-Kūfī el-Ahvel el-Muḳrī ’dirki kırā’ette İmām ve siḳa ve Ārif ve muhaḳḳiḳ bir üstāḍ-ı enāmdır. Selim’den bi-tarīḳi’l-‘arz aḫz-i Ḳur’ān eylemiş ve telamiz-i Selim’in Eżbaṭ ve ecellinden bulunmuştur. Ḥüseyin bin’Alī el-Ca’fī vāsıtasıyla ve bizzat Ebūbekr bin Ayyaştan rivāyet-i Ḳur’ān eylemiştir.

Züheyr bin Mu‘āviye ve Ḥasen bin Sālih ibni Ḥay’den taḥdīs eylemiştir. Muḥammed bin Şāzan el-Cevherī ve Muḥammed bin Heysem Ḳāḍī Akbera ve Muhammet bin Yaḥyā el- Ḥüseyni ve bir cemā‘at kendisinden bi-tariki’l-‘arz aḫz-i Ḳur’ān ile Ebūzer’a ve Ebū ḫaṭem taḥdīs eylemiş ve ḥaḳkında (كان صدوقا) (Ṣādıḳlardan idi) denilmiştir. Vefātı 220 Tārihindedir.

Kurrā-i Seb‘anıñ Yedincisi ‘Alī Bin Ḥamza el-Kesāī

İbn-i ‘Abdullah bin Behmen bin Fīruz el-İmām Ebūl Ḥasen el-Kūfī el-Muḳrī en-naḥvī ki Beniesed mevalisinden naḥv ve lüġatte İmām ve Ḳurrā’iseb‘a-i meşhūredendir. Bir kesa içinde ihram ve onuñ ile tavaf-ı beyti’l-ḥaram ettiği için Kesāī denilmiştir.

110 Tārihinde dünyāya gelmiş ve Ḥamzatü-z-Ziyādtan dört def‘a bi-tariki’l-‘arz aḫz-i ...

2.6. İMAM ZEHEBİ, İBNÜ'L-CEZERİ VE FİLİBELİ AHMET CEVDET EFENDİ'NİN ESERLERİNİN MUKAYESESİ

Aynı ya da yakın asırda veya mekânda yaşayıp önemli bazı durumlar ve vasıflar bakımından ortak özellikleri bulunan insan topluluğu anlamındaki tabaka, İslâm âlimleri tarafından oluşturulup geliştirilen bir telif türünün adı olmuştur. Bu telif türünün oluşmasına Hz. Peygamber "İnsanların en hayırlıları asrımda yaşayanlardır, sonra onları takip edenler, sonra onları takip edenlerdir" sözü esas teşkil etmiştir. Bu söze binaen İslâm âlimleri hicri birinci ve ikinci asırdaki kişileri vasıflarına göre sahâbe, tâbiîn ve etbâu't-tâbiîn şeklinde gruplara ayırarak ele almış, onları detaylı incelemiş ve elde ettikleri bilgileri kitaplarda kayıt altına alarak bu telif türünün ilk örneklerini vermişlerdir. Tabakât ilmi bu aşamadan sonra daha da önem kazanmış ve farklı alanlarda pek çok tabakât eseri yazılmıştır.

Tabakât kitapları kişilerden bahsederken onların güvenilirlik durumlarının yanı sıra yaptıkları faaliyet ve hizmetleri de ele almaktadır. Ve bu sayede bizlere belli dönemlerde yapılan faaliyetleri bir arada görme imkânı tanımaktadır. Bu durum tabakât kitaplarının önemini bir kat daha artırmaktadır. [16]

Tabakât kitapları kişilerin yaşadığı dönem hakkında da bilgi vermektedir. Dolayısıyla tabakât kitaplarının önem arz ettiği noktalardan birisi de geçmişte yaşananları bize aktarmasıdır. Tabakât kitapları bu yönüyle adeta bir tarih kitabı niteliğindedir. Tabakât kitapları kişilerin özel durumları, faaliyetleri ve tanıklık ettikleri zaman dilimi hakkında detaylı bilgiler içerdiğinden kendisine sürekli başvurulan kitaplardır.

Tabakât kitapları içerikleri gereği başta tefsir, hadis, fıkıh, kelam, tasavvuf gibi İslâmî ilimler olmak üzere tarih, Arap edebiyatı, felsefe ve tıp gibi sosyal ve fen ilimleri de dâhil hemen hemen bütün ilimlerle ya doğrudan ya da dolaylı olarak ilişki içerisindedir. Aynı zamanda onlara kaynaklık etmektedir. Bu durum tabakât kitaplarını bütün ilim dalları nezdinde önemli kılmaktadır. Tabakât kitaplarında kişilerin tabakalara

[16] Mehmet, Efendioğlu,"Tabakat" *DİA*, C. XXXIX, İstanbul, TDV Yay, 2010, s. 291-292.

ayrılması, her birinin yaşadığı devirde görüştükleri kişileri tespit etmeyi de kolaylaştırmaktadır. Tabakât kitapları bu yönüyle de büyük önem taşımaktadır.

Filibeli Ahmet Cevdet Efendi'nin *Tabakâtü'l-kurrâ* adlı kitabı, İmam Zehebi'nin *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr 'ale't-tabakâti ve'l-'asâr* adlı kitabıyla kârilerin tabakasını aynı yöntemi izlemişken İbnü'l Cezeri *Gayetü'n-nihaye fi tabakâti'l-kurrâ* adlı kitabında farklı bir yöntem izlemiştir. Bu kitaplara baktığımızda karşımıza iki tane yöntem çıkıyor. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz

1.İmam Zehebi ve Filibeli Ahmed Cevdet Efendi Kârilerin tabakalarını ele alırken Hz.Peygamber döneminden günümüze doğru kronolojik olarak bulundukları bölge ve zamana göre ele almışlardır.

2. İbnü'l-Cezeri 3955 kurra ve hafızın tanıtıldığı eserinde şahısların esas isimleri alfabetik sıraya konulup sıra numarası verilerek yazılmıştır. Ayrıca her harfin sonunda tanıtılan kişilerin meşhur olan künye, nisbe ve lakapları kaydedilerek yanlarına isimleri yazılmıştır. Eserin önemli bir özelliği de kaynaklarının rumuz harflerle ifade edilmiş olmasıdır.

Mukayeseye geçmeden önce Filibeli Ahmed Cevdet Efendi'nin eserinin transkripsiyonunu yaptığımızda eserin eksik olduğunu ve yaptığımız araştırmalar sonucunda başka veya aynı nüshanın devamı bulunamamıştır. Şunu da ifade etmek gerekir ki eksik olan bölümün 3. Tabaka olan Tabaka-i Seb'a ve Aşere'nin 7. İmamı olan Ali b.Hamza El-Kisai'nin hayatının bir kısmınından sonrası yoktur. Ve bunu 4. Tabaka olan Tabaka-i Müellifin takip etmektedir.

İslami ilimlerin telif geleneği içerisinde önemli bir yeri olan "tabakât" türünün ciddi bir ürünü olan *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr 'ale't-tabakâti ve'l-'asâr* İmam Zehebi'nin yazımını (h.730 /1330) yılında tamamladığı eseridir. Bu geleneğe göre kırâat âlimlerinin biyografilerini yazan ilk şahsın ondan dört asır kadar önce yaşayan Ebu Bekir Ahmed b. el-Hüseyn el-İsfehani (ö. 381/991) olduğu bilinmektedir. İsfehani'nin *Tabakâtü'l-kurrâ'*sından sonra meşhur kari Ebu Amr Osman ed-Dani (ö. 444/1052), Ebu Bekir Ahmed b. el-Fadl el-Batırkani (ö. 460/1067), Ebü Ma'şer et-Taberi (ö. 478/1085) ve Ebü'l'Ala Hasan el-Hemedani (ö. 569/1173) de aynı isimle birer tabakât kitabı kaleme almışlardır. Ne yazık ki bu kitaplann hiçbiri günümüze kadar ulaşmamıştır. Bize kadar

ulaşan bu nevi tabakât kitapları arasında *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr ‘ale't-tabakâti ve'l-‘asâr* ilk sırayı alırken meşhur kırâat âlimi İbnü'l-Cezeri'nin (ö. 833/1429) *Gayetü’n-nihâye fi tabakâti’l-kurrâ’* sı onu takip etmektedir. İbnü'l-Cezeri de eserini büyük oranda Zehebi'nin *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr ‘ale't-tabakâti ve'l-‘asâr* dayalı olarak hazırlamıştır.

Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr ‘ale't-tabakâti ve'l-‘asâr Hz. Osman'dan Zehebi'ye kadar yaşamış olan kırâat âlimlerinin önde gelenlerini sadece kırâat ilmindeki faaliyetleri, yetiştirdikleri talebeler ve verdikleri eserler dikkate alınarak on sekiz tabaka halinde tanıtılmıştır. Zehebi hem karilik hem de müverrih ve muhaddislik vasıflarını üzerinde taşıdığı için biyografilerini verdiği kırâat âlimleri için bir manada söylenebilecek son sözü söylemiştir. Eserde bazı biyografilerin oldukça kısa geçmesi çoğu kere o âlimle ilgili bilginin azlığından değil, kırâat ilmindeki yerinden ötürüdür. Çünkü muhtemelen Zehebi o şahsı başka kitaplannda daha geniş olarak tanıtmıştır.

Prensip olarak bazı kırâat âlimlerine bu eserde yer verilmemesi öngörülmüş ise de bu kural yer yer ihlal edilmiştir. Mesela kırâat âlimi olarak pek bilinmeyen Ebu'I-Abbas Ahmed b. Zeydan ve hiçbir kimseye kırâat okutmamış bulunan Ebu Hafs ömer b. Yusuf b. el-Hiza el-Kaysi'ye kural dışı olarak eserde yer verilmiştir. Yine biyografisi verilen kırâat âlimlerinin kırâat dışındaki faaliyetlerine yer verilmemesi gerekirken bunun nadiren ihlal edildiği ve bazı ilgisiz hadis ve bilgilerin alındığı görülmüştür. Eserin bütün nüshalarında bazı biyografilerin mükerreren geçtiği gözlenmiş, bu mükerrerlerin mesela Millet Kütüphanesi nüshasında on kadar olduğu tesbit edilmiştir.[17]

Filibeli Ahmed Cevdet Efendi’nin eserine de baktığımızda aynı yöntem izlenmiştir. Eseri 4 tabakadan oluşturmuş ve geriye kalan bölüm hakkında bilgi sahibi değiliz.

1.Tabaka-i Ashab **2-** Tabaka-i Tâbiîn **3-** Tabaka-i Seb‘a ve Aşera **4-** Tabaka-i Müellifin.

Tabaka-i Ashab’ı iki bölüme ayırmıştır;

1- a) Peygamberimizden bizzat ahz eden sahabiler

[17] Abdulhamit Birışık, “İmam Zehebi’nin Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibar 'ale't-Tabakati ve'l-A'sarın Özeti”, *İslam Araştırmaları Dergisi,* S. 1, İstanbul, 1997, s. 214.

1-b) Kendileri gibi sahabiden ahz ve rivâyet eden sahabiler.

Karşılaştırma yaptığımızda her tabakayı kendisi içinde ortak ve farklı yönlerini ifade edeceğiz.

1 - Tabaka-i Ashab

1- a)Kendileri Peygamberimizden Bizzat alan (Ahz Eden) Sahabiler

1-Hz.Ebu Bekir

2-Hz.Ömer

3.Hz.Osman

4.Hz.Ali

5.Ubey b.Kab

6.Zeyd b.Sabit

7.Abdullah b.Mesud

8.Ebu-d'Derda

9.Ebu Musa el-Eşari

1-b) Kendileri Gibi Sahabiden Alan (Ahz Eden) ve Rivâyet Eden Sahabiler.

1. Abdullah b.Abbas

2. Ebu Hureyre

3. Abdullah b.Saib

2. Tabaka (Tabiin Tabakasıdır.) Filibeli Ahmed Cevdet Efendi şehirlere (Fırkalara) göre ayırıp sıralamıştır. Bunlar 5 fırkadır.(Medine-i Münevvere, Mekke-i Mükerreme, Basra, Kufe, Şam-ı Şerif)

a) Fırka-i Ûlâ (Medine-i Münevvere)

1. Said b. Müseyyeb

2. Urve b.Zübeyr

3. Süleyman b.Yesar

4. Ömer b.Abdülaziz

5. Müslüm b.Cündeb

6. Abdurrahman b.Hürmüz

7. Muhammed b. Müslim

b) Fırka-i Saniye (Mekke-i Mükerreme)

1. Ubeyd b.Umeyr

2. Ata b.Rebah

3. Tavus b.Keysan

4. Mücahid b.Cebr

5.İkrime

6. Abdullah b.Ubeydullah

c) Fırka-i Salise (Kufe)

1. Esved b. Yezid

2. Alkame b.Kays

3. Abdurrahman es-‘Sülemi

4. İbrahim en-Nahai

5.Şa’bi

6. Said b.Cübeyr

d) Fırka-i Rabia (Basra)

1. Ebu-l Aliye

2. Ebu Reca el-Utaridi

3. Nasr b.Asım el-Leysi

4. Ebul Esved ed- Düeli

5. Yahya b.Yamer

6. Hasan b.Ebilhasen el-Basri

7. İbn-i Sirin

8. Katade b. Deame

e) Fırka-i Hamise (Şam-ı Şerif)

1. Muğire b.Şihab

2. Halef b.Saad

3. Tabaka (Tabaka- i Seb'a ve Aşeredir) Kırâat İmamları ve Ravileri

1. Nafi	A-Ravi-i Ula Kalun
	B-Ravi-i Saniye Verş
2. İbn Kesir	A-Ravi-i Ula Bezzi
	B-Ravi-i Saniye Kunbül
3.Ebu Amr	A-Ravi-i Ula Duri
	B-Ravi-i Saniye Susi
4.İmam İbn Amr	A-Ravi-i Ula Hişam b. Muğire
	B-Ravi-i Saniye İbn Zekvan
5. Asım	A-Ravi-i Ula Ebubekir b.Ayyaş
	B-Ravi-i Saniye Hafs b.Süleyman
6. Hamza b.Habib	A-Ravi-i Ula Halef b. Hişam
	B-Ravi-i Saniye Halled b.Halid

7.İ Ali b.Hamza el-Kisai

İmam Zehebi'nin *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr 'ale't-tabakâti ve'l-'asâr* adlı eserine baktığımızda şöyle bir yöntem izlemiştir:

1. Tabaka (Tabakât-ul'Üla) Bizzat Hz.Peygamberden Ahz Edenler.

1.Hz.Osman

2.Hz.Ali

3.Ubey b.Kab

4.Abdullah b.Mesud

5.Zeyd b. Sabit

6.Ebu Musa el-Eşari

7.Ebu-d'Derda

2.Tabaka (Tabakât-ü'Saniye) Bunlar Kendilerinden Önce Zikredilen Sahabilere Arz Edenlerdir.

1.Ebu Hureyre

2.Abdullah b.Abbas

3.Abdullah b.Saib

4.Muğire b.Şihab

5.Esved b.Yezid

6.Alkame b.Kays

7.Abdurrahman es-Sülemi

8.Abdullah b.Ayyaş

9.Ebu-l Aliye er-Riyahi

3.Tabaka (Tabakât-ü'Salise) Tabiin Dönemi

1.Yahya b. Vesab El- Esdi

2. Ahmed b.Abdülaziz

3. Kasım b. Abdurrahman

4. Yusuf b.İbrahim

5.Muhammed b.Halid b. Bahtiyar

6. Asakir b. Ali b. İsmail

7. Hasan b. Ali b.Ubeyde

8. Said b. Cübeyr

9. Hamza b. A'yan

10. Nasr b.Asım el-Leysi

11. Yezid b. Ka'ka

12.Yezid b. Ruman el- Medeni

13. Abdurrahman b. Hürmüz

14.Şeybe b. Nesah

15. Müslüm b.Cündeb

16. Abdullah b. Amir

17. Abdullah b. Kesir

18. Asım b.Ebu'n-Necud el-Leysi

19. Süleyman b. Mihran

20. Hamid b.Kays

21.Muhammed b. Abdurrahman

Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr 'ale't-tabakâti ve'l-'asâr ile Filibeli'nin Tabakâtü'l-Kurrâ'sı farklı zamanda ele alınması hasebiyle kırâat ilmindeki yerini ifade etmek gerekmektedir. *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr 'ale't-tabakâti ve'l-'asâr* tabakât türü eserlerden günümüze ulaşmış olan temel eserdir. Diyebiliriz ki sonraki dönemlerde telif edilen eserlerde de kaynakça olarak gösterilmiştir.

İki eserinde ortak noktası kârilerin tabakasının zamana (döneme) ve şehirlere (buldanlara) göre ayrılması ve bunu sıralarken efdaliyet şeklinde vermeleridir. Filibeli Ahmed Cevdet Efendi kitabında Kırâat ilmi hakkında biraz bilgi verdikten sonra sahabe döneminden başlarken Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'i de bu tabakada zikretmiştir. İmam

Zehebi'nin kitabına baktığımızda hayatı, eğitimi ve diğer ilimlerdeki yönlerinden bahsedildikten sonra 1. Tabakayı Hz. Osman ile başlatmıştır.

Filibeli Ahmed Cevdet Efendi 2.Tabiin tabakasından bahsederken bulundukları yere göre alırken İmam Zehebi'de aynı şey görülmemiştir. Filibeli Ahmed Cevdet Efendi 3. Tabakada ise Kırâat İmamları ve ravileri şeklinde ele almış, İmam Zehebi ise kârileri geçmişten günümüze en üstün olandan şekliyle ele almıştır. Filibeli Ahmed Cevdet Efendi eserinde Kurrâ hakkında bilgi verirken İmam Zehebi 'ye atıflarda bulunmuştur.

İbnü'l-Cezeri kurrâ ve hafızların hayatını ve kıraatlerinin hangi yollardan geldiğini anlatan eseri isim sırasına göre ele aldığı için yöntem olarak farklı bir yol tercih etmiştir. İbnü'l-Cezeri eserin kısa önsözünde, bu kitabını *Nihâyetü'd-dirâyât fi esmâ'i ricâli'l-kırâat* adlı diğer bir eserinden kısaltarak yazdığını, esere Ebu Amr ed-Dani ile Zehebi'nin kitaplarında bulunan kurrayı aldığını ve bir o kadar da ilavede bulunduğunu kaydetmektedir.

Eserde yer alan şahısların genelde ismi, nisbesi, künyesi ve lakabı, hayatı ve şahsiyeti, kırâatini kimlerden aldığı, hocaları, talebeleri varsa eserleri zikredilmekte; bazen de o kişiyle ilgili kıssalara, hakkında söylenenlere ve onun öğütlerine yer verilmektedir. Ayrıca bu kişilerin meşhur kırâat kitaplarında adları geçiyorsa buna da işaret edilmektedir.

Müellifin kendi eseri olan *en-Neşr* " ن " Dani'nin *et-Teysir'i* " ü ", aynı müellifin *Câmi'ul-beyân'ı* " ج ", Hüzeli'nin *el-Kâmil'i* "ك" Sıbtu'l-Hayyat'ın *el-Mebhec'i* " مب " İbn Sivar el-Bağdadi'nin *el-Müstenir'i* " س " , Muhammed b. Hüseyin el-Vasıti'nin *el-Kifâyetü'l-kübrâ'sı* " ف " Ebü'l-Ala el-Hemedani'nin *Gayetü'l- ihtişâr'ı* " غا " rumuzuyla gösterilmiş; kurrâ isimleri bu eserlerin bazılarında ortaklaşa geçiyorsa o eserlerin rumuzları, tamamında geçiyorsa "ع" işareti konulmuştur.

SONUÇ

Hicri ikinci asır gibi İslâm'ın çok erken dönemlerinde yazılmaya başlanan tabakat kitapları, kendilerine has özellikleri olan biyografi türü eserlerdir. Tabakat kitapları, yazıldıkları ilk dönemden günümüze kadar önemini korumakta olup günümüzde de pek çok alanda yazılmış tabakat kitabı bulunmaktadır.

Kıraat âlimlerinin biyografilerini içeren eserlerden olan tabakatü'l-kurrâların telifi tabakatü'l-müfessirînlerden öncedir. Bunun sebebi, ilk dönemde sayıları bir hayli fazla olan kıraat âlimlerinin büyük bir bölümünün daha çok kıraatle meşgul olması, tefsir âlimlerinin ise hadis, fıkıh, kelâm ve tasavvuf gibi ilimlerde de şöhret kazanmasıdır. Bunlardan ya genel nitelikli tabakat kitaplarında söz edilmiş ya da muhaddis, fakih, mütekellim ve mutasavvıfların hayatını konu alan kitaplarda biyografilerine yer verilmiştir. Kıraat âlimlerinin biyografilerini kaydeden ilk müellifin tesbitinde de çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

Kıraat alanında günümüze ulaşan biyografi ve tabakat kitaplarının en genişi ve meşhuru Zehebî'nin *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr 'ale't-tabakâti ve'l-'asâr* adlı çalışmasıdır. Hz. Osman'dan müellife kadar gelmiş olan kıraat âlimlerinden önde gelenlerinin kıraat ilmindeki faaliyetleri, yetiştirdikleri talebeler, verdikleri eserler dikkate alınıp on sekiz tabaka halinde eser tertip edilmiştir.

Osmanlı döneminde kırâat ilmi, kârilerin tabakalarının yazımı ve ders olarak okutulması 19.YY.'da da devam etmiştir. Medreselerin ortaya çıkmasına kadar daha çok cami ve mescidlerde tedris edilmiştir. Kırâat ilmine duyulan ilgi, bu ilmi talim eden mütehassısların etraflarında halkalar teşkil etmiş, bu halkalar çoğalarak diğer halkalara kapı aralamış ve asırlarca sürecek bir kırâat medresesinin temelini oluşturmuştur. Zamanla bu ilim müstakillen Daru'l-Kur'an, Daru'l-Kurrâ, Daru'l-Huffâz gibi müesseselerde devam etmiştir.

Kurrâ tabakalarını tanımak bize kıraat ilminin doğuşunu ve günümüze nasıl ulaştırıldığına dair fikir verdiğinden bu ilmi tanıtan ve açıklayan kitaplara daima ihtiyaç bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde devam eden ilmi çalışmalar arasında Kırâat ilmine değinen eserlerin olduğu görülmektedir. Medresetü'l-Mütehassısin Kırâat ilmi hocalarından Filibeli Ahmet Cevdet Efendi'nin *Tabakâtü'l-*

kurrâ' adlı eseri buna en güzel örnektir. Son dönem Osmanlı âlimlerinden olan Filibeli Ahmed Cevdet Efendi'nin eseri kırâat ilminde önemli bir yere sahip olması bakımından transkrip ederek günümüz araştırmacıların istifadesine sunduk. Bu çalışma sayesinde eseri tanımış, içeriği, yöntemi anlaşılmış ve kendisi hakkında fikir edinmemiz sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

Abay, Muhammed, *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usülü,* İlim Yayma Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009.

Aslan, Muhammed, *"*Tabakât Kitapları ve Hadis İlmine Sağladıkları Faydalar*", Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. V, 2017, ss. 269-290.

Akdemir, Mustafa Atilla, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metodları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015.

Albayrak, Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması (İlmiye Ricalinin Teracimi Ahvâli*) İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1996.

Alemdar, Yusuf, "Kırâatleri Ortaya Çıkışı Meselesine Yeni(den) Bir Bakış*", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004. ss.143-170.

Aşıkkutlu, Emin, "Kırâat İlminin Temellendirilmeside Ahruf-ü Seb"a Hadisi: Tahric, Tahlil ve Değerlendirme", *Kur'ân ve Tefsir Arştırmaları IV. Kırâat Sempozyumu*, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 43-103.

Birışık, Abdülhamit, "Kırâat", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. XXV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, ss. 426-433.

Birışık, Abdülhamit, "Tabakât", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. XXXIX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010, ss. 290-291.

Birışık, Abdülhamit, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, Emin Yayınları, Bursa, 2004.

Bozkurt, Nebi, "Hâfız", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. XV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, ss. 74-78.

Buhâri, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, el-Câmiü's-Sahih, tahkik: Mustafa Dib el-Buğa, Dâru İbn Kesîr, Dımaşk, 1993.

Cevdet Efendi, Filibeli Hacı Hafız Ahmed, *Tabakâtü'l-Kurrâ,'* Matbaa-i Amire, İstanbul, 1334.

Çetin, Abdurrahman, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010.

Çetin, Abdurrahman, *Kur'an İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014.

Çetin, Abdurrahman, *Endülüslü Âlim Ebû Amr Ed-Danî ve Kırâat İlmindeki Yeri,* Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015.

Dimyatî, Ahmed b. Muhammed b. Abdi'l-Gani, *İthâfü Fudâlâi'l-Beşer Fi'l-Kırâati'l-Erbeati'l-Aşer*, tahkik: Şeyh Enes Mahra, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 2011.

Durmuş, İsmail, "Tabakât", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. XXXIX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010, ss. 288-290.

Feyizli, Hasan Tahsin, *Kırâat-i Aşere*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2016.

Hanay, Necattin, *Kur'ân Tefsirinde Kırâat Farklılıklarının Rolü: Zeccâc Ve Taberî Örneği,* Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2015.

İsfahâni, Ebü'l Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râğıb, *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'an*, Darü'l-Kalem, Dımaşk, 1992.

İbnü'l-Cezerî, *Muncidu'l-Mukriîn ve Mürşidu't-Tâlibîn,* Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1980.

İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ',* neşreden: G. Bergstraesser, Dârû'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1982.

İnce, Eyüp, "Seyyid Kutub'un Fî Zilâl'il-Kur'an İsimli Tefsirindeki Tasavvufî Kavramlar", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Karaçam, İsmail, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kırâati,* Nedve Yayınları, İstanbul, 1974.

Karaçam, İsmail, *Kırâat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri Ve Mütevatir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi,* Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2018.

Kaya, Mesut, "Hadis ve Tarih İlimleri Arasında Tefsir Tabakât Literatürü: Histografik Bir İnceleme" *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2014, ss. 33-65.

Kefevî, Ebü'l Bekâ Eyyüb b. Musa el-Hüseynî, *el-Külliyât*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993.

Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyri en-Nisabûri, *el-Câmiü's-Sahih*, şerheden: Muhiddin en-Nevevî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1999,

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Guayb, *Sünenü'n-Nesâî*, hazırlayan; Abdülfettah Ebû Gudde, Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut, 1988.

Pakdil, Ramazan, *Ta'lim, Tecvid ve Kırâat,* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2017.

Ünal, Mehmet, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, Fecr Yayınları, Ankara, 2005.

Taşköprizade, İsameddin Ahmed Efendi, *Miftahü's-Sa'âde ve Misbahü's-Siyâde fi Mevzûâti'l-Ulûm,* Darü'l-Kütübi'l-Hadîse, Kahire, 1968.